TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

KUR'ÂN BÜTÜNLÜĞÜNDE NÛR SÛRESİYLE VERİLMEK İSTENEN MESAJLAR

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Fahriye ERDOĞMUŞ

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

KUR'ÂN BÜTÜNLÜĞÜNDE NÛR SÛRESİYLE VERİLMEK İSTENEN MESAJLAR

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Fahriye ERDOĞMUŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

KUR'ÂN BÜTÜNLÜĞÜNDE NÛR SÛRESİYLE VERİLMEK İSTENEN MESAJLAR

Yüksek Lisans Tezi

Fahriye ERDOĞMUŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1- Prof. Dr. İdris ŞENGÜL	
2- Doç. Dr. Harun ŞAHİN	
3- Doç. Dr. Esra GÖZELER	

Tez Savunması Tarihi

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL'ün danışmanlığında hazırladığım "Kur'ân Bütünlüğünde Nûr Sûresiyle Verilmek İstenen Mesajlar (Ankara.2020)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

Fahriye ERDOĞMUŞ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **Vİ**

KISALTMALAR ..... **İX**

ÖNSÖZ ..... **X**

GİRİŞ **1**

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ **1**

B) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI **1**

C) TEFSİR TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ **5**

1- Kur'ân Bütünlüğünü Esas Alan Konulu Tefsîr ***7***

2- Sûre Merkezli Konulu Tefsîr ***8***

I. BÖLÜM: NÛR SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER **12**

A. NÛR SÛRESİYLE İLGİLİ BAZI MESELELER **12**

1. Sûre'nin İsimlendirilmesi ***12***

2. Âyetlerinin Sayısı ***14***

3. Nüzûl Tarihi ***14***

4. Fazîleti ***15***

B. NÛR SÛRESİNDE TENÂSUB (ANLAM İLİŞKİSİ) **16**

C. KUR'ÂN'DA SADECE BU SÛREYE HAS OLAN ÖZELLİKLER **18**

D. "NÛR" KELİMESİNİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ **19**

E. SÛRENİN MUHTEVÂSI **22**

II. BÖLÜM: NÛR SÛRESİNDEKİ ÂYETLERİN METİN, MEÂL VE TEFSÎRİ **27**

III. BÖLÜM: KUR'ÂN BÜTÜNLÜĞÜNDE NÛR SÛRESİYLE VERİLMEK İSTENEN MESAJLAR..... 140

A. NÛR SÛRESİNDE İNANÇLA İLGİLİ MESAJLAR İHTİVÂ EDEN KONULAR..... 140

1. Nûr Sûresinde İnanç Bakımından Üç Farklı Grubun Anlatılmasıyla Verilen Mesajlar..... 140

a. Mü'minlerin Vasıflarını Anlatmakla Verilen Mesajlar..... 140

b. Kâfirlerin Durumlarını Anlatmakla Verilen Mesajlar 143

c. Münâfıkların Durumlarını Anlatmakla Verilen Mesajlar..... 146

2. Nûr Sûresinde Îmân Esâslarnın Anlatımıyla Verilen Mesajlar *152*

a. Nûr Sûresinde Allâh'a Îmân Konusunda Verilen Mesajlar..... 152

a.1. Nûr Sûresinde Zikri Geçen Allah Teâlâ'nın İsimleri 153

a.2. Nûr Sûresinde Allah'ın Fiilleri..... 154

a.3. Nûr Suresinde Allah'ın Varlığına Ve Birliğine Delâlet Eden Kâinat Delilleri 157

a.3.1. Kainattaki Her Şeyin Allah'ı Tesbih Etmesi..... 157

a.3.2. Bulutlardan Yağmurun Yağdırılması 159

a.3.3. Gece ile Gündüzün Değişimi..... 162

a.3.4. Suyun Hayatın Kaynağı Oluşu 162

a.3.5. Canlıların Çeşitliliği 163

b. Peygambere Îmân..... 163

c. Âhırete Îmân 164

B. NÛR SÛRESİNDE HÜKÜMLERLE İLGİLİ MESAJLAR İHTİVÂ EDEN KONULAR..... 166

1. Nûr Sûresinde Ele Alınan İbâdetler..... *167*

2. Nûr Sûresinde Ele Alınan Muâmelâtla ilgili konular 170

a. İzin isteme Âdâbı ve Selâm Verme..... 170

b. Örtünme Âdâbı, Gözlerin ve İffetin Korunması ile İlgili Mesajlar... 176

c. Mükâtebe Emriyle Verilen Mesajlar 178

e. Bekârların Evlendirilmesi..... 179

d. Ahlaksızlığa Zorlamama ile İlgili Verilen Mesajlar..... 181

e. Akraba Evlerinde Yemek Yemenin Mübahlığı ve Adabı Konusundaki Mesajlar..... 182

3. Nûr Sûresinde Ele Alınan Cezâ Hukukuyla (Ukûbâtla) ilgili konularla Verilen Mesajlar..... *183*

a. Zina Suçu ve Cezâsı ile Verilmek İstenen Mesajlar..... 183

b. Namusa İftira Suçu ve Cezası (Haddu'l-Kazf) ile Verile Mesajlar.... 187

c. Li'ân Mes'elesi ve İhtivâ Ettiği Mesajlar..... 190

C. NÛR SÛRESİNDE AHLAKLA İLGİLİ MESAJLAR İHTİVÂ EDEN KONULAR..... 192

1. Hüsn-ü Zan Etme..... *193*

2. Bilmediği Konularda Konuşmamak ile İlgili Mesajlar..... *196*

3. Kötülüğün Yayılmasını İstememek ile İlgili Verilen Mesajlar..... *198*

4. Şeytanın Adımlarına uymamak Husûsunda Veirlen Mesajlar *199*

5. Affedici Olmakla ilgili Verilen Mesajlar *201*

SONUÇ..... 206

BİBLİYOGRAFYA 210

ÖZET 224

ABSTRACT..... 225

KISALTMALAR

as. : Aleyhi's-selâm

AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi

b. : İbn

bkz. : Bakınız

byy : Basın Yeri Yok

BÜİFD : Bingöl Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi

c. : Cilt

DEÜ : Dokuz Eylül Üniversitesi

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

Hz. : Hazreti

s. : Sayfa

sad. : Sadeleştiren

sav. : Sallalahu Aleyhi ve sellem

ss. : Sayfalar

tah. : Tahkik eden

ter. : Tercüme eden

tsz. : Tarihsiz

v. : Vefat

vd. : Ve devamı

Yay. : Yayınları

ÖNSÖZ

Doğruyla yanlışın, hakla bâtılın içiçe olduğu dünya âlemine gözünü açan insanı başıboş bırakmayan Allah Teâlâ, onun için aydınlık yola götüren kitapları indirmiş, bu kitaplarla dünya ve âhıret saadetinin yollarına kılavuzluk etmiştir. İlâhî vahyin son halkası olan Kur'ân, son çağın insanlarına hitap etmiş, onlara iç âlemlerinden başlayarak kendilerini çevreleyen sosyal ve fizîkî dış âlemlerden haberler vermiş, yapmaları gerekenleri bildirmiştir. Kur'an'ın temel gayelerinden birisi, toplumu oluşturan bireylerden başlayarak, âile ve milletlerin ahlak mefhumlarını geliştirerek, iffetli ve güvenli bir toplumun oluşmasını sağlamaktır. Nûr Sûresi bu konuları en yoğunluklu olarak ele alan sûredir. Bu sûre, ahlâkın gelişmesine hem teorik planda, hem de pratik alanda önemli çözüm ve çıkış yollarını göstermiştir. Zaten bu iki olgu birbirlerini geliştirerek ilerleyecek, Kur'ân öğretisinin kalpte oluşturduğu nûrânî ufuk, iffeti hayata yerleştirecek, iffeti hayatına yerleştiren bireylerin kalplerindeki nûr artarak çoğalacaktır.

Biz de bu çalışmada mushaftaki tertip sıralamasına göre 24, nüzûl sıralamasında ise 100. sırada yer alan, Medîne'de indirilen Nûr Sûresini, son dönem tefsir çalışmalarında ön plana çıkan konulu tefsir metodu çerçevesinde "Sûre Merkezli Konulu Tefsîr" kategorisinde değerlendirmeye çalıştık.

Tez konusunu seçiminde ve tezin bütün aşamalarında katkılarını esirgemeyip bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkıları bulunan tez danışmanım Prof. Dr. İdris Şengül'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Fahriye Erdoğmuş

Ankara - 2020

GİRİŞ

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İnsanoğlu, sayısız fikir, inanç ve ahlak anlayışlarının bulunduğu dünyada, doğruyu bulma arayışını her dâim içinde taşımıştır. Bu arayışın çilesini çekmiş kişilerin oluşturdukları fikirler, vahiyle buluşamadıkları takdirde, tarihte zikredilen fikir akımları içerisinde yerlerini alsalar da, insanlığı aydınlığa çıkaracak bir çıkış noktası oluşturamamışlardır. Bütün bu fikir karmaşasının karşısında Kur'ân'ın nûru, fikirleri ve akılları hakîkatle birleştirmiştir. Bu nûra âyet âyet sevkeden Kur'ân, ele alacağımız Nûr Sûresinde tecessüm etmiş haliyle ortaya konmuştur. Bu Sûre, nûra giden yolu akıl ve fikir taşlarıyla inşa ederken, hal, ahlak ve yaşam tarzı olarak insanlığı bu nûra sevketmiştir. Açılan bu Nûr kişilerin benliğinden başlayarak hâle hâle etrafını saran âlemde genişleyerek insanlığı aydınlatmıştır.

Medîne'de hicretin 5. yılında, İslâm toplumunun Kur'ân ahlakıyla adım adım yoğrulduğu bir zamanda indirilen sûre, bu süreçte İslâm toplumunda oluşacak sorunlara çözüm getirmiş, müslümanlar arasında fitne yöneliminde olabilecek münafıkları tanıtmış, küfrün ve kâfirlerin iç dünyalarına ve amellerinin mâhiyetine açıklık getirmiştir. Çeşitli vesilelerle özellikle kadınlara öğretilmesi istenen sûre, Âilevî konuları ağırlıklı olarak ele almış, evin mürebbiyesi olan kadınları islâmî bir ahlakla donatırken, yeni yetişecek nesiller için önemli eğitim metodlarını öğretmiştir.

B) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

"*Kur'ân Bütünlüğünde Nûr Sûresiyle Verilmek İstenen Mesajlar*" isimli çalışmamızı, sûre merkezli tefsir çerçevesinde ele aldık. Çalışmamızın ilk bölümünde tefsir tarihine kısa bir giriş yapmamızın ardından, günümüz tefsir çalışmalarında sıkça

başvurulan konulu tefsir yöntemini ve çeşitlerini ve bu çeşitlerden biri olan "Sûre merkezli konulu tefsir" konusunu ele alıp, çalışmamızı bu temel üzerine oturtacağımızı belirttik. İlk bölümde sûreyi genel özellikleriyle tanıttıktan sonra sûrenin muhtevasını özetledik. İkinci bölümde sûreyi âyet âyet ele alıp açıklanması gereken kelime ve kalıplara açıklık getirerek, sûreyi anlaşılır hale getirmeye çalıştık. Tefsir esnasında gerektiği miktarda nuzûl sebebleri, âyetler arası tenâsub ve hükümlere açıklık getirmeye gayret ettik. Üçüncü bölümde ise, sûre içinde ele alınan konular açısından âyetleri kategorize edip bu konularla verilen mesajları tesbit edip, tahlil etmeye gayret ettik. Bu konuları Kur'ân'ın genel bakış açısı çerçevesinde anlama çabasına giriştik.

Çalışmamız esnasında hem klasik kaynaklar hem de modern kaynaklardan istifâde etmeye gayret ettik. İlk bölümde tefsir tarihi, konulu tefsir ve Nûr Sûresi hakkında tanıtıcı bilgiler için başvurduğumuz eserlerden bazıları Zerkeşî'nin *el-Burhân fî Ulûm'il-Kur'ân*, Suyutî'nin *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Zurkânî'nin *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân,* gibi aslî kaynakların yanında, son dönemde Kur'ân ilimleri konularında yazılan Muhsin Demirci'nin *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İsmail Cerrahoğlu'nun *Tefsîr Tarihi* ve *Tefsir Usûlü* , Mehmet Akif Koç'un editörlüğünü yaptığı *Tefsir El Kitabı* kitaplarından da istifade ettik. Konulu tefsir çalışmalarında Mustafa Müslim'in, *Et-Tefsiru'l-Mevdûî Lisuveri'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Şahin Güven'in, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu* kitaplarının yanında, Abdurrahman Kasapoğlu'nun, *Kur'ân'ın Konulu Tefsiri -Konulu Tefsire Duyulan İhtiyaç ve Konulu Tefsirde Yöntemler* isimli makaleleri gibi makalelerden de istifâde ettik

İkinci bölümde Nûr sûresiyle ilgili, klasik-moden, arapça-türkçe yapılan çalışmaları inceledikten sonra bu çalışmaların Nûr Sûresiyle ilgili kısımlarını bir araya getirdik. Nûr Sûresini âyet âyet bu tefsirlerin ele alışını gözden geçirip notlar oluşturduk. Çalışmamız bize Nûr Sûresini farklı yönlerden ve fikirlerden geniş bir

perspektifle anlama imkanı sunduğu gibi, aynı zamanda sûre özelinde tefsir ve müfessirleri daha yakından tanıyabilme imkânı bahşetti. Bu bölümde gerek sebebi nüzûlu tesbit etme konusunda ve gerekse âyetlerin açılımı konusunda başta kütüb-i sittede yer alan hadis kaynakları olmak üzere hadis kitaplarından ve Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* İbn Kesîr'in *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri,* Ebî Hâtim'in *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, İbnu'l-Cevzi'nin *Zâdu'l-Mesîr fi ilmi't-Tefsir,* Suyutî'nin *Lubâbu'n-Nukûl Fî Esbâbi'n-Nuzûl,* Vâhidî'nin *Esbâbu Nüzûli'l-Kurân,* Abdulfettah el-Kâdî'nin, *Esbâb-ı Nüzûl* kitaplarından istifâde etmeye çalıştık.

Dil, belâgat, tenâsüb ve yorumlar açısından, Râzî'nin *Tefsiru'l-Kebir*, Zemahşerî'nin *El-Keşşâf an Hakâikı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl,* Nesefî'nin Medâriku't-Tenzîl, Beydâvî'nin, *Envâru't-Tenzîl*, Mâverdî'nin *en-Nüket ve'l-Uyûn,* Ebu's-Suûd'un *İrşâdul-Akli's-Selîm,* Şevkanî'nin, *Fethü'l Kadir*, Alûsî'nin, *Rûhu'l-Meânî,* Bursevî'nin *Ruhu'l-Beyan,* Kâsımî'nin *Mehâsinu't-Te'vîl,* Hâzîn'in *Lubâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, Beğavî'nin *Meâlimu't-Tenzîl,* Mâturîdî'nin *Te'vîlâtu'l-Kurân,* Bikâî'nin *Nazmu'd-Durer fi Tenâsubi'l-Âyi ve's-Suver* isimli tefsirleri en çok başvurduğumuz kaynaklarımızdandı.

Âyetleri günümüze bakan yorumları tesbit edebilmek için Merhûm Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dîni Kur'ân Dili,* Diyanet işlerinin hazırlamış olduğu *Kur'ân Yolu,* Zuhaylî'nin *et-Tefsiru'l-Münir,* Mevdûdî'nin *Tefhîmu'l-Kur'an,* Seyyid Kutub'un *Fî Zılâli'l-Kur'ân,* Şenkîtî'nin *Edvâu'l-Beyân,* Cezâirî'nin *Eyseru't-Tefâsîr likelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*, Ebû Zehrâ'nın Zehratu't-Tefâsîr, İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Mahmut Toptaş'ın, *Kur'ân-ı Kerim Şifâ Tefsiri*, Ömer Çelik'in, *Hakkın Dâveti*, Mehmet Vehbi'nin *Büyük Kur'an Tefsîri HulâsâtulBeyân fî Tefsîri'l-Kurân,* Şa'râvî'nin, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, Said Havvâ'nın, *el-Esâs fi't-Tefsir*, Hicâzî'nin, *Furkan Tefsiri,* Abdulkerim el-Hatîb'in *et-Tefsiru'l-Kur'anî li'l-Kur'an* tefsirlerinden istifâde ettik.

Nûr Sûresi bol miktarda hüküm âyetlerini içermesinden dolayı tefsirde ahkâm konularına yoğunluk veren Kurtubî'nin, *el-Câmiu Li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cessâs'ın, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Arabî'nin, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Sâbûnî'nin *Ahkâm Tefsiri* kitaplarından istifâde etmemizin yanında, Zuhaylî'nin, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, Serahsî'nin, *Mebsût* kitapları gibi fıkıh kitaplarından, Mehmet Zeki Duman'ın, *Kur'ân-ı Kerim'de Âdâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları* eserlerinden de yararlandık

Konulu sûre tefsiri kapsamında ele alabileceğimiz İbrahim el-Cibâlî, , *Şifâu's-Sudûr bi-tefsîri Sûrati'n-Nûr*, el-Adevî'nin, *Et-Teshîl Lite'vîli't-Tenzîl Tefsîru Surati'n-Nûr*, Süleyman b. İbrahim el-Lâhim'in *İnşirâhu's-Sudûr fî Tedebburi Sûrati'n-Nûr*, kitapları ve Enver Ahmed Davud Âmîr'in, , "Et-Terbiyetu'l-Kur'âniyye fi Sûreti'n-Nûr" isimli yüksek lisans tezleri çalışmamıza önemli ölçüde yardımcı oldu. Lügat türü eserler için Isfahânî'nin *Müfredât*, İbn Manzûr, *Lisânu'l –Arab*, Cürcânî'nin *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* gibi eserlerinden yararlanmanın yanısıra ilgili yerlerde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* maddelerinden de istifâde yoluna gittik.

"*Kur'ân Bütünlüğünde Nûr Sûresiyle Verilmek İstenen Mesajlar*" başlığını verdiğimiz üçüncü bölümdeki metodumuz, Kur'an'ı Kur'ân ile tefsir ederek verilmek istenen mesajları sûre ve Kur'ân bütünlüğünde ele alarak işlemekti. Bu bölümde Nûr Sûresinin her konusunu Kur'ânî bakış açısıyla değerlendirmeye gayret ettik. Bu îzahları yaparken konuyla alakalı âyetleri, sonrada hadisleri ele aldık. Kütüb-i Sittede yer alan hadisleri önceledığimiz bu bölümün tüm hadislerini bölüm, hadis numarası ve sayfa numarasıyla tesbit ettik. Bu bölümde gerektiği miktarda ikinci bölümde zikredilen kaynaklardan da istifâde etmekle beraber, konu başlıklarıyla ilgili çalışmaları ayrıca değerlendirdik.

Âyetlerin indiği tarihi olguların tesbitinde İbn Kesir'in, *El-Bidâye ven-Nihâye*, Taberî'nin, *Tarihi Teberî'si*, Vâkıdî'nin *Kitâbu'l-megâzî* gibi kitapları ve ilgili konuları

ele alan makalelerinden yararlandık. İbn Kayyım el-Cevziyye, *İctimâu'l-Cuyûşu'l-İslâmiyye alâ Harbi'l-Mu'attıle ve'l-Cehmiyye* kitabı, sûrede zorlandığımız 35. âyeti anlama ve anlatma çabasında büyük oranda yardımcımız oldu.

İlgili âyetlerde açıkladığımız üzere Nûr Sûresinde fen bilimleriyle alakalı önemli bilgiler veriliyor. Bu konulara açıklık getirmek için Ahmet Âmir ed-Deylemî'nin *el-Miyâh fi'l-Kur'ân*, Şehâte Sakr'ın *el-Mevsûatu'l Muyessera fi'l-İ'câzi'l-İlmî*, Muhammed Ali et-Tehânevî'nin *Kâşifu Istılâhâti'l-Funûni ve'l-Ulûm*, İstanbul Kuran Araştırmaları Grubu'nun (İkra), *Kur'ân Hiç Tükenmeyen Mucize*, Erman Kazar'ın, *Kur'ân'ın Allah'tan Geldiğinin Delilleri*, Mikdat Kadıoğlu'nun, *Amatörler İçin Bulut Ve Yağış Fiziği,* Savaş Köksal'ın, *Bulutlar*, Tuğba Can'ın, *Ormanın Kitabı,* Serkan Yılmaz'ın, *Canlıları Sınıflandırılması* ve Türkiye Çevre Eğitim Vakfı'nın, *Su El Kitabı* kitaplarından ve konularıyla ilgili makâle ve internet sayfalarından istifade etmeye gayret gösterdik. Çalışmamızın bütünlüğü itibariyle verilen mealler öncelikli olarak "Diyanet İşleri Başkanlığı" nın meali olmak üzere, yapacağımız açıklamaya uygun meallerin, "*Kur'ân Meallerini Kıyasla*" programından tercih edilerek yapılmıştır.

C) TEFSİR TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Kur'an-ı Kerîm'in özlü ve benzersiz özelliklerinden bir tanesi de az kelime ile çok anlamlar içermesidir. Onun bu zengin ve derin manaları içermesi sonucu, onu rehber edinen her devrin müfessir ve âlimleri, bir yandan kendi çaba ve birikimlerini ortaya koymaları, diğer yandan ihtiyaç duyulan alanlarda çalışmalarını yoğunlaştırmaları sonucu, Kur'ânın tefsirinde her devir, kendi güncellemesini gerçekleştirmiştir.

Allah'ın Rasûlune "*İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.*"[1] hitâbı tevcîh edilmiştir. Hz. Peygamber Kur'an-ı Kerîm'in anlaşılması ihtiyacına binâen Ashâbına herhangi bir âyeti okuyup tefsir ederek, dikkat çekmek amaçlı bir âyet hakkında soru sorduktan sonra açıklamada bulunarak, sözünü delillendirmek maksadıyla konuyla ilgili bir âyet okuduktan sonra âyetin îzâhını yaparak, yahut Sahâbilerin sorusu üzerine açıklama yaparak[2] farklı vesîlelerle tefsir faaliyetlerini başlatmıştır. Rasûlullâh'ın (sav.) vefatından sonra âyetlerin iniş sebeblerine şâhit olan ve Allah'ın Rasûlunden ders alan sahabe nesli bu faaliyetleri devam ettirmişlerdir. Ashâb-ı Kirâm'ın tefsir yaparken göz önünde tutuukları kaynakları Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamberin bu konudaki açıklama ve uygulamaları, bu iki kaynakta bulamadıkları mes'eleleri ictihâd etmeleri ya da diğer İlâhî Kitaplar ve Ehl-i Kitab'a müracaat etmelerinden oluşuyordu.[3]

Vahyi Ashâbı Kirâm'dan alıp sonraki nesle aktarma vazîfesini uhdesine alan Tâbiûn döneminde fetihlerle genişleyen İslâm toprakları Arap Yarımadasını aşmış, bunun sonucu olarak Müslümanlar farklı kültürlerle karşılaşmışlardı. Bu süreçte hem genişleyen coğrafyalarda yaşayan müfessirlerin ilmi birikimleri ve hem de oluşan ihtiyaç sonrasında, önceki dönemlerden devralınan rivayet birikiminin yanı sıra re'y ile tefsir, daha yaygın bir biçimde kullanılmıştır.[4]

Tefsir ilminin bu tarihî süreci içerisinde ileriki asırlarda çeşitlilik daha da artmış; fıkhî, kelamî, aklî, mezhebî, tasavvufî, luğavî, edebî, felsefî veya içtimaî yönü ağır basan tefsirler ortaya çıkmıştır.[5] Buraya kadar kısaca isimlerini zikrettiğimiz bu tefsir

[1] Nahl: 16/44.

[2] Muhsin Demirci, *Tefsîr Târihi*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2005, s. 56-57.

[3] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 1996, 1/65.

[4] Zekeriya Pak, "Erken Dönem Tefsîr Faaliyetleri, (Taberî Öncesi)" Mehmet Akif Koç (ed.), *Tefsir El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2014, s.138-139.

[5] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, AÜİFY; Ankara 1971, ss. 287-291.

çeşitlerini genel manada, "konumlu tefsir" olarak çevirebileceğimiz, Kur'an'ın sıralamasını göz önüne alınarak yapılan tefsirler içerisinde, "Mevdi'î Tefsir" çatısı altında toplayabiliriz.[6] Yine bu tefsir çeşidine "tefsîr-i müselsel", "seri tefsir", "atomcu/parçacı/teczîî" tefsir gibi isimlendirmeler de yapılmıştır.[7] Bu tefsir çeşidinde, herhangi bir konuda derli toplu bir bilgi sunma imkanı olmayışından dolayı, kökleri az da olsa tefsirin ilk dönemlerine kadar uzanan ve herhangi bir konuyu bütüncül bir şekilde ele alması yönüyle avantajlı bir tefsir çeşidi olan "Mevdu'î Tefsîr"e zemin hazırlamıştır.[8] "Konulu Tefsîr" olarak çevireceğimiz bu yöntemi iki başlık halinde ele alacağız;

1- Kur'ân Bütünlüğünü Esas Alan Konulu Tefsîr

Son dönem İslâm âlimleri, Asrımız insanına rahatlıkla anlayacağı bir dil ve yöntemle Kur'ân hidâyetini sunmak amacıyla, eski usulleri de göz ardı etmeden, yeni yöntem arayışına girmişler, bu yöntem arayışları kapsamında, konuları Kur'ân bütünlüğü içerisinde ve Kur'ân'ın genel ilkelerini göz önünde bulundurarak, yeni bir tefsir metodu ortaya koymuşlardır. Bu yeni yöntemin adı, Arapça'daki karşılığı, "*et-tefsîru'l mevdûî*" olan konulu Tefsir Metodu'dur. Konu başlığından da anlaşılacağı üzere bu tefsir metodu, Kur'ân perspektifinden önemli bir yere sahip olan bir konu belirlendikten sonra, Kur'ân bütünlüğü içerisinde konu ile ilgili bütün âyetlerin bir araya getirilmesi ve âyetlerin ait olduğu tarihsel ve toplumsal bağlamların kronolojik sıraya tabi tutularak, Kur'ânî verilerin incelenmesi yöntemiyle elde edilir. Bu yöntemde, konu ile ilgili kavramsal tahlil yönteminin uygulanarak tahlil edilmesi, geleneksel ve çağdaş tefsir birikiminden faydalanılması, günümüzün bilgi, teknoloji ve araştırmalarından yararlanılması da son derece önemlidir. Böylece bu yöntemle ele alınıp tahlil edilen

[6] Muhsin Demirci, *Tefsîr Târihi*, s. 116.

[7] Abdurrahman Kasapoğlu, Kur'ân'ın Konulu Tefsiri -Konulu Tefsire Duyulan İhtiyaç ve Konulu Tefsirde Yöntemler, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 2, Sayı 3 (Ocak-Haziran 2009), s. 112.

[8] Muhsin Demirci, *Tefsîr Târihi*, s. 184.

konu ile Yüce Allah'ın vermek istediği mesaj, çok boyutlu olarak, pratik bir tarzda ortaya konulmaya çalışılır.[9]

2- Sûre Merkezli Konulu Tefsîr

Konulu tefsîr başlığı altında ele alacağımız bir diğer tefsîr çeşidi ise "*Sûre merkezli konulu tefsîr*"dir. Bu tür Konulu Tefsir çalışması, araştırmacının evvelâ üzerinde çalışacağı sûreyi belirleyip daha sonra o sûredeki bir konunun, yâhut sûrenin tamamının genel ve özel hedeflerini bir bütün olarak en ince ayrıntısına kadar incelemek gayesiyle, sûrenin konu veya konularını, birbirleriyle olan münâsebetlerini, maksadını belirlemek sûretiyle tefsir etme gayretidir. Bu metotla çalışmak isteyen bir araştırmacının yapacağı ilk şey, sûrenin hedefini, temel konusunu belirlemek maksadıyla sûreye bir bütün olarak bakması ve sûre hakkında temel bir fikir sahibi olmasıdır. Zîrâ Şâtıbî'ye göre mufassal sûrelerin çoğunun temel bir konusu vardır.[10]

Tabii ki bu, her sûreyi Kur'ân bütünlüğünden ayrı olarak ele alıp değerlendirmek gerektiği anlamına gelmez. Kur'ân'ın ruhuna tam nüfuz edememiş bir kişi sûrelerde farklı konuların yer aldığını, dolayısıyla bir biriyle alakasının olmadığını ve bir bütünlük arz etmediğini düşünebilir. Fakat bu kimse, sûrelere biraz daha dikkatle baksa bir, iki, üç nihâyet dört konu etrafında bilgilerin verildiğini görecektir. Sâir bilgiler ise temel konuyu ya destekleyici veya tamamlayıcı mâhiyettedir.[11]

3. Sûre Merkezli Konulu Tefsîr Çalışmaları

[9] Şehmus Demir, Hasan Yılmaz, "Kur'âni Konu, Kavram ve Sûre Tefsirine Metodik Bir Yaklaşlm", *Ekev Akademi Dergisi* ,Yıl: 7 Sayı: 14 (Kış 2003) s.117.

[10] İbrâhim b. Musa eş- Şâtıbî, *el-Muvâfakât fi Usûli'ş-Şeria,* ter: Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul 1993, 3/399.

[11] Şahin Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, Şûrâ Yay., İstanbul 2001, ss. 142-148

Konulu tefsirin bir çeşidi olarak ele aldığımız "Sûre Merkezli Konulu Tefsir"in ilk örneklerini tesbit etmemiz mümkün görünmese de, Bilmen "*Büyük Tefsir Tarihi*" kitabında hicri 322 yılında vefat eden Ebû Zeyd el-Belhî'nin "*Kitâbu Tefsîri'l-Fâtiha*" kitabını zikreder.[12] Yine Cürcânî'nin (ö:474/1082) günümüze ulaşan "*Tefsîru Fâtihati'l-Kitab*", İbn Sina'nın, (ö. 438/944) Nâs, Felâk ve İhlas Sûrelerine yazdıkları Tefsirleri ve Abdulkahir el-Cürcânî'nin (ö.471/1078) *Tefsîru Fatihati'l-Kitâb*[13] isimli eserleri bu konuda tesbit edilebilen ilk örneklerler olarak kabul edebilebilir. Yine bu konuda İbn Teymiyye'nin "*Tefsiri Sureti'l-İhlâs*", İbn Kayyım el-Cevziyye'nin (751), Tefsîru'l Muavvizeteyn isimli eserlerinin yanında Râzî'nin (ö.606/1210) Fâtiha sûresine, Celâleddin ed-Devvânî'nin (ö. 908/1502) Kâfirûn sûresine, Kemal Paşazâde'nin (ö. 940/1534) Mülk sûresine, Muhammed Emin el-Buhârî'nin (ö. 987/1579) Fetih sûresine yazdığı tefsirlerini de[14] zikredebiliriz. Osmanlı dönemi tefsir çalışmalarında önemli bir yer tuttuğunu gördüğümüz sûre konulu tefsir, günümüzde İslam âleminde yapılan tefsîr çalışmalarında sıklıkla başvurulmaktadır.

"Sûre Merkezli Tefsîr" başlığı altında Nûr sûresi için yazılan ve bir kısmından çalışmamızda da faydalandığımız kitaplardan bazıları ise şu kitaplardır;

- Ahmed b. Abdulhalim İbn Teymiyye, *Tefsîru Sûreti'n-Nûr*, Dâru's-Selefiyye, Bombay 1987.
- Süleyman b. İbrahim el-Lâhim, *İnşirâhu's-Sudûr fî Tedebburi Sûrati'n-Nûr*, Dâru'l-'Âsıme, Riyad 2005.
- İbrahim Cibâlî, *Şifâu's-Sudûr bi-tefsîri Sûrati'n-Nûr* , İrşad Matbaası, byy. 1936.
- Abdulhay El-Firmâvî, *Sûratu'n-Nûr*, 3. Baskı, byy. 2006,

[12] Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn*, sad. Abdulaziz Hatip, Semerkand Yay. İstanbul 2014, 1/464.

[13] Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdillah, *Keşfu'z-Zünûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 1992, 1/454.

[14] Kâtib Çelebî, 1/450-454.

- Abdullah Şahâte,*Tefsîru Sureti'n-Nûr,* Matbaa Câmi'atu' I Kahire, Kahire 1984.
- Ebû Abdullah Mustafa İbn El-Adevî, *Et-Teshîlu Lite'vîli't-Tenzîl Tefsiru Surati'n-Nur,* Mektebetu Mekke, Tanta 2002.
- Ahmed b Abdullah Muhammed Meşhûr Hamdî, *iktibâsu Ahkâmi'n-Nûr min Sûrati'n-Nûr*, Dâru'ş-Şerîf, Riyâd 1999.
- Nebîl b. Muhammed Âl-i İsmâîl, *Hude'l-Kur'âni'l-Kerîm, fî Muvâceheti'l-Fiten ve'ş-Şâiât fî Dav'i Sûrati'n-Nûr,* Akâdemiyyetu Nâyifi'l-Arabiyyeti, Riyâd 2001.
- Kâmil Selâmet ed-Daks, *Menhecu Sûrati'n-Nûr fî ıslâhi'n-nefsi ve'l-Muctemi',* Cidde 1976.

Nûr Sûresinin zengin muhtevâsı, onu farklı boyutlarıyla ele alan çok sayıda eserlerin verilmesine sebeb olmuştur. Günümüz akademik çalışmalarında da Nûr Sûresini farklı konularıyla ele alan eserler epey yekûn tutmaktadır. Şimdi de Nûr Sûresini bütün olarak ele alan bazı akademik çalışmaları zikredelim;

- Enver Ahmed Davud A'mir, "Et-Terbiyetu'l-Kur'âniyye fi Sûreti'n-Nûr," (Yüksek Lisans Tezi), En-Necah el-Vataniyye Üniversitesi, Filistin 2004.
- Fatma Kaya, "Nur Suresinin Eğitim Açısından Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2001.
- Baha Eddin Aljasem, "أثر المذهبية الفقهية في تفسير آيات الأحكام - سورة النور نموذجاً Nur Suresi Bağlamında Ahkam Ayetlerinin Tefsirinde Fıkhi Mezheblerin Etkisi", (Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş 2015.
- Ali Hameed Omar, "المقاصد التربوية في سورة النور Nur Suresinde Eğitici Amaçlar" (Yüksek Lisans Tezi), Bingöl Üniversitesi, Bingöl 2017.
- Emine Çelik, "Toplumsal Hayatla İlgili Sunduğu Mesajlar Açısından Nur Suresi", (Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş 2019.

- Mehmet Zengin, "Edebî Üslûp Açısından Nur Suresi", (Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2019.

I. BÖLÜM: NÛR SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. NÛR SÛRESİYLE İLGİLİ BAZI MESELELER

1. Sûre'nin İsimlendirilmesi

Arap kültürü, çoğu isimlendirmelerde, isimlendirilen şeyin yaratılış açısından kendine özgü olan yönünü, yahut nadir olan bir vasfı taşımasını veya farklı bir özelliğini göz önünde tutar. Başka isim verme şekli ise bakan kişinin isimlendirilen şeyde en bariz bir şekilde gördüğü, yada isimlendirilende yoğun bir şekilde bulunan veya öncelikli olduğu konuda olmasıdır. Yüce Kitâb'ın sûrelerinin isimlendirilmesi de bu şekilde gerçekleşmiş, her sûrenin isimlendirilmesinde, o sûrenin özel bir yönünü ele alan boyutu ön plana çıkmıştır.[15]

Kur'ân sûrelerinin isimlendirilmelerinin ilâhî veya ictihâdî olduğu yönünde beyanlara rastlamak mümkündür. Ancak, ilâhî olduğunu söylemek daha doğru olsa gerektir. Zîrâ ictihâdî oluşu kabul edilirse, bu olgunun halen devam edebileceğini ve her müfessire, sûrelere isim koyma şansının verilebileceğini kabullenmek gerekecektir.[16]

Nûr Sûresinin bu isimle isimlendirilmesi Allah'ın Râsûlu (sav.) ile başlamıştır. Peygamberin (sav.) "*Kadınlara Nûr Sûresini öğretin*"[17] hadisinde olduğu gibi, Ömer (r.a.), Harise ibnu Mudarr'a yazdığı mektupta "*Kadınlarınıza Nisa, Ahzab, Nûr Sûrelerini öğretiniz*" emrinde de bu ismi kullanmış, Mushaflarda, tefsir ve hadis

---

[15] Bedreddin Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûm'il-Kur'ân*, tah. Muhammed ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru't-Turâs,1957, Kahire, s. 270-271.

[16] Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 43-44

[17] Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, tah.. 'Ivezullah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995, (had. No: 5714) 6/34

kitaplarında başka bir isimlendirilme yapılmamıştır.[18] Bu sûrenin isimlendirilmesindeki rivayet yönü böyle olmakla beraber, sûreye "Nûr" isminin verilmesindeki hikmet yönünü ele alırsak, sûrede şu yönleriyle bu ismin ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

a) Nûr kelimesinin bu sûrede çok geçmesi nedeniyle. "Nûr" kelimesi Kur'ân'da 20 sûrede 43 defa geçmekte, bu sûrede ise 35. Âyetinde 5 ve 40. Âyette ise 2 defa olmak üzere 7 defa zikredilmektedir. "Nûr" Allah'ın, güzel isimlerinden bir ismidir. Yine "*Ey insanlar! Size Rabbinizden kesin bir delil (Hz. Muhammed) geldi ve size apaçık bir Nûr (Kur'ân) indirdik*"[19] âyetinin mânâsıyla da Kur'ân'ın isimlerindendir. Bu da Allah Teâlâ'nın bu sûreye verdiği şerefi göstermesi açısından önemlidir.

b) Bu sûre ahkâm, âdâb, fezâil ve ahlâkî hükümlerin temsîl ettiği, Allâh'ın Nûrunun parıltısından birçoğunu içine alır.[20] Sûrede bulunan hükümler, mev'izeler ve mü'minlerin önünü açacak öğütlerle toplum ve fertlerin önünü aydınlatacak Nûrlu yolu göstermesi itibariyle bu isim bu sûreye uygun düşmüştür. Hz. Peygamber (sav) günahın karanlık, tevbe ve salih amelin de temizlik-aydınlığa delaletini gösteren şu hadisi bu konuya ışık tutmaktadır: "*Mümin kul günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta belirir. Eğer pişman olarak bağışlanmasını dilerse nokta silinip kalbi cilâlanır. Günah işlemeye devam ederse siyahlık kalbini sarar. Cenâb-ı Hakk'ın, 'Onların işlemekte oldukları kötülükler kalplerini kirletmiştir'*[21] *şeklindeki beyanında yer alan kir ve pas bundan ibarettir*"[22].

[18] Muhamed İbn Aşûr, *Et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Ed-Dâru't-Tûnûsiyyetu Li'n-Neşr, Tunus 1984, 18/139.

[19] Nisâ: 4/174.

[20] Mustafa Müslim, *Et-Tefsiru'l-Mevdûî Lisuveri'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Külliyyetu'd-Dirâsâtu'l-'Ulyâ vel-Bahsi'l-'İlmî- Câmi'âtu'ş-Şârika, Şârika 2010, 5/165.

[21] Mutaffifîn: 83/14.

[22] İbn Mâce "Zuhd" 29, (4244) 2/1418 .

d) Rasûlullâhı ve Müslümanları hüznün karanlığına boğan ifk hadisesini aydınlatan âyetler de Nûr sûresinde inmesi hasebiyle bu isim bu sûreye muvâfık düşmüştür.[23]

2. Âyetlerinin Sayısı

Bu sûrenin âyetlerinin sayısını, Suyûtî İtkân kitabında "62 Âyettir, 64 diyen de olmuştur"[24] şeklinde açıklar. Âyetlerin sayısını Mekke ve Medine kurrâsı 62 âyet olarak sayarlarken, diğer kâriler ise 64 âyet olarak saymışlardır. Hums ehli ise 63 âyet olarak kabul etmiştir.[25] İbn Cevzi bu konudaki ihtilafı şöyle açıklar "Şam, Kufe, Basra kurrası, فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَااسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ[26] ve يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالأَبْصَار[27] bu ikisini Âyet sonu olarak kabul etmiş, Mekke ve Medine kurrâsı, bu âyetleri ayrı âyet olarak kabul etmemişlerdir. Hums kurrâsı ise يُقَلِّبُ اللهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لأُوْلِي الأَبْصَارِ[28] âyetini sonraki âyetle beraber saymışlardır."[29]

3. Nüzûl Tarihi

Nûr Sûresi, âlimlerin ittifakıyla medenîdir. Bunun aksine bir görüş belirten olmamıştır.[30] Kurtubî tefsirinde, sûrenin 58. âyetinin mekkî olduğuna dair olan açıklama[31] Hafâcî'nin Beyzavî tefsirine yaptığı hâşiyesine ve onu da Alûsî'nin takip

---

[23] Enver Ahmed Davud A'mir, "et-Terbiyetu'l-Kur'âniyye fi Sûreti'n-Nur ," (yüksek lisans tezi), En-Necah el-Vataniyye Üniversitesi, Filistin 2004 ss.36-40.

[24] Celâluddîn es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Medîne, tsz. 1/444

[25] Enver Ahmed, s. 40.

[26] Nur 24/36.

[27] Nur 24/43.

[28] Nûr: 24/44.

[29] İbn Cevzi, *Funûnu'l-Efnân fi Acâibi'l-Kur'ân,* tah. Muhammed İbrahim Selim, Mektebetu İbn Sina, Kâhire 1988 s. 126-127.

[30] İbn Âşur, 18/139.

[31]Ahmed b. Ebu Bekir el-Kurtûbî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin ez-Zeki vd., Muessesetu'r-Risale,Beyrut 2006, 15/ 332.

edip, Kurtubî'ye ulaşan nüshâya nisbet edilmektedir. Kurtubî bu âyetin sebeb-i nüzûlünün Medine'de olduğunu açıklamış ve sûrenin başlangıcında da âyetlerin hepsinin icmâ ile medenî olduğunu belirtmiştir. Buradaki "mekkî" yazısının Kurtûbî tefsirinin bazı nüshalarındaki yanlışlıktan dolayı olup, aslının "bu âyet muhkemdir" olması kuvvetle muhtemeldir. İbn Atıyye tefsirinde de bu şekilde "bu âyet muhkemdir" ibaresi mevcuttur.[32]

Benî Mustalık gazâsı dönüşü meydana gelen İfk olayıyla ilgili âyetlerin desteklediği üzere, sûrenin bu gazâdan sonra indiği konusunda icmâ vardır. Bu sûre Hicretin altıncı yılının ikinci yarısında vahyolunmuştur.[33]

4. Fazîleti

Nûr Sûresiyle ilgili hem Allah'ın Rasûlüne ulaşan (merfu'), hem de Hz. Ömer'e ulaşan (mevkuf) hadisler mevcuttur. Rivâyetlerin genel itibariyle sıhhat açısından problemleri olsa da, tefsir kitaplarında sûrenin önemine atfen zikredilmeleri hasebiyle buraya almayı uygun gördük. Mücâhid'in mürsel olarak Rasûlullaha dayandırdığı bir rivayette kadınlara Nûr Sûresi'nin öğretilmesinin istendiğini anlıyoruz.[34] Yine Resulullah (sav.) bir hadisinde; "*Her kim Nûr Sûresini okursa, geçmişte ve gelecekte olan mü'minler sayısınca Allah Teâla kendisine on hasene verir*."[35] Ali (ra)'ın rivayet

[32] İbn Âşûr, 18/139.

[33] *Tefhîm*, ss.439-440.

[34] Ebû Bekir Hamd b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abül-İman*, tah. Muhammed es-Said el-Besyûnî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, (2451), 2/477.

[35] Ebu's-Suûd el-İmâdî, *İrşadu'l-Akli's-Selîm*, tah. Abdulkadir Ahmed Ata, Mektebetü'l-Riyadu'l-Hadis, Riyad ,tsz, 4/ 153; Kâdî Nâsıruddîn el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Daru't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, tsz, 4/ 116. İlk kaynak olarak belirleyebildiğim Firûzâbâdî'nin Basâiru Zevi't-Temyiz kitabında geçen bu hadisi Firûzâbâdi, zayıf olarak belirtmiş, kitabın muhakkıkı ise "bilakis mevzû ve münkerdir" diye not düşmüştür. Ebu's-Suûd ve Beyzâvî tefsirlerinde kaynak gösterilmeden hadis olarak belirtilen bu rivâyeti, farklı tefsir kitapları da nakletse de, ya kaynak göstermeden ya da kaynak olarak sadece bu iki tefsiri göstererek alıntı yapmışlardır.

ettiği diğer bir hadiste ise peygamber (sav.) Hz. Ali'ye "*Ya Ali her kim Nûr Sûresini okursa Allah onun kalbini ve kabrini nurlandırır. Yüzünü beyazlandırır. Kitabını sağından verir. Okuyan kişiye her âyeti için karın ağrısından ölenin sevabı kadar sevap verilir*"[36] buyurur.

Bu konuda Ömer (ra.)'ın hutbe, vaaz gibi topluma genel olarak, veya özelde vâlilerine, Nûr Sûresinin, özellikle de kadınlara öğretilmesini emrettiği şu sözleri, selefin Nûr Sûresinin öğrenilmesine gösterdikleri önemi ifade etmektedir. Misver b. Mahreme, Ömer (ra.)dan şu sözleri nakleder; "*Bakara, Nisa, Maide, Hac, Nûr Sûresini öğretin. Çünkü farz olan ameller bu sûrelerdedir.*"[37] Ömer (r.a) Medîne dışındaki beldelere şöyle mektup yazmıştır: "*Hastalık özrü hariç hiçbir kadın hamama girmesin. Erkekler kadınlarınıza Nûr Sûresini öğretsin.*"[38] Tabiinden Hârise b. Mudarrib ise şöyle diyor: "*Hz. Ömer, bize (vâlilerine) 'Nisâ, Ahzâb ve Nûr sûrelerini öğrenin,' diye yazılı emir gönderdi.*" [39]

Bu rivayetler, her ne kadar sıhhat noktasından illetleri varsa da, bütününden elde edilen genel bir anlam ile, peygamberimiz ve ashabının bu sûrenin öğrenilip öğretilmesinde gösterdikleri gayreti ve içeriğinin fert, âile ve toplum açısından önemini göstermesi açısından önemlidir.

B. NÛR SÛRESİNDE TENÂSUB (ANLAM İLİŞKİSİ)

Bugün Mushaflarda olduğu şekilde âyetlerin tertibinin, Peygamber (sav.)'e Allah Teâlâ tarafından Cebrâil (as.) aracılığıyla bildirilip, tevkifî olarak düzenlenmesi

[36] Muhammed b. Yakup, el- Fîrûzâbâdî, *Basâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, tah. Muhammed Ali en-Neccâr, Abdul'alîm et-Tahâvî, - Meclisu'l'-a'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, byy. 1996, 1/339.

[37] Beyhakî, *Şu'abul-Îmân*, (2451) 2/477,

[38] Ebu Bekir Abdu'r-Rezzak b. Hemmam es-San'âni, *Musannef,* tahkik: Habib er-Rahman el-A'zami, Mektebetu'l-îslâmiyye, Beyrut 1970, 1403, 1/295 (1133).

[39] Muhammed en-Nisâbûrî, *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn*, Tah. Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002 , 2/429, no.3493.

hakkında ümmetin icma'ı vardır. Bu konuda içtihâda da imkân yoktur.[40] Zaten Kur'ân'ın âyet ve sûreleri, çeşitli sebeplerden dolayı farklı zamanlarda indirilmiş olsalar da aralarında o kadar sıkı bir bağ vardır ki onları yerinden oynatmak ve birbirinden ayırmak mümkün değildir.[41]

Nûr Sûresi, indirilişin güçlü bir ilânıyla ve içinde bulunan hükümlerin farz olduğu emrini içeren "*Bu, indirdiğimiz, hükümlerini belli ve kesin kıldığımız bir sûredir. Düşünesiniz diye onun içinde apaçık âyetler gönderdik*"[42] âyetiyle başlamıştır. Bu îlan sûrenin önemini, hükümlerinin kesin bir şekilde uygulanmasının gerekliliğini bildirir. Sûrenin sonu ise Allah'ın, kullarının kendisine döndürülecekleri günde hesâba çekilecekleri halleri, kullarının amellerini bildiğini, bundan ötürü kendilerine indirilen âyetler ve hükümlerle, özellikle de bu sûrede zikredilen hükümlerle Allâh'ın hesâbına hazırlanmalarını hatırlatır. Böylece sûrenin sonu ile başının bağlantısı kurulmuş olur.[43]

Nûr Sûresinin bir önceki sûre olan Mü'minûn süresiyle iki yönden irtibatı vardır; Birincisi, Allah Teâlâ Mü'minûn sûresinin başlangıcında, mü'minleri övme sadedinde "*Namuslarını koruyanlar*"[44] buyurmuştur. Bu sûrede ise zinâ için verilecek cezâ, zinâkârlar ve namuslu kişilere iftirâ etmenin hükümleri ele alınmıştır. İfk hâdisesi, zinâya götürecek bakışların yasaklanması, yabancı meskenlere girmek için izin istenilmesi, namusu korumak için evlenmenin emredilmesi, evlenme masraflarından âciz kalan kimseye iffetli olmanın ve namusu korumanın emredilmesi ve genç kızların zinâya zorlanmaktan nehyedilmesi gibi namusun korunmasıyla ilgili konulara yer

[40] Abdulazim ez-Zurkâni, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Fevvaz Ahmed Zumerli, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut,1995, 1/281.

[41] Mustafa Çetin, "Ayetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve İnsicam," *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, İzmir 1989, s. 506.

[42] Nur 24/1.

[43] Mustafa Müslim, s. 170.

[44] Mü'minûn: 23/5.

verilmiştir.[45] İkincisi ise; Allah Teâlâ Mü'minûn sûresinde, Allah'ın mahlûkatı boşu boşuna yaratmadığı, aksine emir ve nehiylerle sorumluluk vermek üzere yarattığını bildirdikten sonra bu sûrede de emir ve nehiylerinden bir kısmını zikretmiştir.[46]

Sûrenin kendisinden sonra gelen Furkân Sûresiyle ilişkisi ise, Nûr sûresinin sonunda Allah Teâlâ, mü'minlerin Peygamber'e (sav.) biat etmelerinin gerekliliği, onlardan birisinin Peygamberle beraberken ondan ayrılmalarının, onun iznine bağlı olduğunu ve onun emrine muhalefetten sakındırdığını zikretmiştir. Yine göklerin ve yerin mülkünün kendisinin olduğunu, insanların yeryüzünde ne yaptıklarını bildiğini ve ona göre insanları cezâlandıracağını bildirmişti. Bu uyarma ve sakındırmada son noktadır. Sonrasında gelen Furkân sûresinde ise Allah Teâlâ'nın bütün noksan sıfatlardan uzak, hayrı bol olan sıfatıyla başlaması uygun düşmüştür. Onun hayrından biri de kendisinin Kur'ân'ı indirmesi, onunla insanları hayra teşvik etmesi ve azabına karşı sakındırmasıdır.[47]

C. KUR'ÂN'DA SADECE BU SÛREYE HAS OLAN ÖZELLİKLER

1- Sûrenin Başlangıcı

Bu sûre kendine has bir başlangıçla başlar. " سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا فِيهَا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ"*(Bu, indirdiğimiz, hükümlerini belli ve kesin kıldığımız bir sûredir. Düşünesiniz diye onun içinde apaçık Âyetler gönderdik*.)[48] Nûr Sûresi, Kur'ân'da sûre olduğu belirtilerek başlayan tek sûredir. Sûrenin ikinci âyeti de zinâ haddiyle alakalıdır. Kur'an'da diğer sûrelerde zikredilen diğer had ve ahkâm âyetleri ise sûre ortalarında bulunmaktadır.

[45] Vehbe Zuhaylî, *Tefsîrü'l-Münîr*, Risâle Yay. ter. Hamdi Arslan vd. ,İstanbul 2005, 9/367.

[46] *Tefsirü'l-Münir*, 9/367.

[47] Ebu Hayyan el-Endulusî, *El-Bahru'l-Muhît*, tah. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud, Ali Muhammed Mu'riz, Dâru'l-kütübi'l-ʿİlmiyye, Lübnan 1993, 6/440.

[48] Nur 24/1.

2- Kur'an'da başka yerde zikri geçmeyen zina ve kazf cezlarının haddi, lian, evlere giriş âdâbı, mükâtebe, evliliğin teşvîki, gözlerin haramdan korunması, başörtüsünün farziyeti konularındaki hükümlere açıklık getiren tek sûre olması.

3- İfk hadisesini ele alan tek sûre olması

4- Nûr İsminin Allah'ın isimlerinden olarak ele alan tek sûre olması yönleriyle diğer sûrelerden farklıdır.[49]

D. "NÛR" KELİMESİNİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ

Sözlükte ışık, aydınlık, ortaya çıkma, ışığın şuası, parlaklığı ve intişarı, her zuhûrun kendisiyle zahir olduğu, kendisi apaçık olduğu halde, nesne ve olayları aydınlatan ışık, aydınlık, aydınlanmak, aydınlatmak, vuku bulmak, şüphe ve töhmetten kaçarak temiz kalmaya çalışmak manasında olan "Nûr" kelimesi, "ن-و-ر" nevr kökünden türemiş olup, terim olarak "kendisi zâhir/görünür olduğu gibi başkalarını da izhâr eden/görünür kılan ve tüm zuhûrların kaynağı" manasında olup, zıddı zulmet/karanlık,[50] çoğulu "انوار", "انور", "نيران" ve "نيرة" kelimeleridir.[51]

Nûr, görme kuvvetinin önce kendisini, onun vasıtasıyla da diğer görülenleri idrâk ettiren bir keyfiyettir.[52] Bu kelime "aydınlatma", "sarsılma, deprenme" ve "istikrarsızlık, devamsızlık" manalarını içerir. "نار" (ateş) kelimesi de aynı kökten gelir. Aydınlatmasından ve hızlı hareket etmesinden dolayı bu isim verilmiştir.[53] Bu üç anlam ile alakalı olarak bu kelimenin kökünden gelen kelimlerin önemlilerini manalarıyla

[49] Enver Ahmed, ss. 62-66.

[50] Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut trs., 5/240; Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, Dâru'bnul-Cevzî, Dammâm 2000, s.945; Bkz. Ömer Çelik, "Kur'ân-ı Kerim'de Nur Kavramı", *MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16-17; 1998-1999, s. 124.

[51] Muhammed Murtaza el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'lArûs*, Tah. Ali Hilâlî, Matbaatu Hukûmeti Kuveyt, Kuveyt 2004, 14/304-305.

[52] Ali b. Muhammed Şerîf El-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Mektebetu Lübnân, Beyrut 1985, s.267.

[53] Ahmed b. Fâris, *Mekâisu'l-Luğa*, tah. Abdussalam Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, Kâhire 1972, 5/368.

şöyle sıralayabiliriz; Bu kelimenin kökünden gelip "aydınlattı" anlamında olan "نار" fiili, ve bu fiilin "if'âl", "istif'âl" ve "tefe'ul" kalıpları aynı anlama gelmektedir. " نورا, نوارا" masdarları, fitnenin vuku bulup yayılmasını ifade eder. Aynı kökten gelen "انارة" kelimesi "anlatıp, açıklık getirme", "منيرات" kelimesi açık olan konular, "منارة" kelimesi "minâre, deniz feneri" gibi anlamlara gelirken, "منار" iki şey arasına konan işaret anlamını ifade etmektedir. Yine "تنوير" sabahın ortaya çıktığı zamana, ağacın çiçeklenmesine, "انار" fiili bitkiler için kullanılınca bitkilerin ortaya çıkmaları anlamında, "استنار عليه" galip geldi, kazandı, "مناورة" karşılıklı tartışma, "نائرة" kelimesi "kin ve düşmanlık" manasına gelmektedir. Bu kelimede ceylanın güneşin yakıcı sıcaklığından kaçması manası da vardır. Bu mânâdan yola çıkarak ithama uğramaktan kaçınan kadınlara "نسوة نور" denilmiştir.[54]

Râgıb el-İsfahânî nûru dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayırır. Dünyevî olanının, zihin ve kalp yoluyla idrak edilen aklın ve Kur'an'ın nurları,[55] Güneş ve Ay gibi aydınlık veren, gözle algılanan nûr[56] olduğunu belirtmiştir. Uhrevî nûr ise âhırette inananların önlerinde ve sağ taraflarında bulunacak olan nurdur.[57]

Kur'an'da "Nûr" kelimesi 43 defa zikredilir. Bu kelimeleri dünyevî ve uhrevî olarak taksîm edilebilse de, bu kelimede genel anlamda mânevî boyut ön plandadır. Çünkü insanlar "نار" (ateş) ile dünyada, "نور" (ışık) ile ise âhırette fayda görür. Kur'an'ın kullanımında "Nûr" kelimesine verilen anlamları 12 ana başlıkta toplayabiliriz;

1) Allah Teâlâ'dır. Bu sûrenin 35. Âyetinde "*Allah, göklerin ve yerin nurudur*" buyrulmuştur.

[54] *Tâcu'l-Arûs*, 14/301-309.

[55] Mâide: 5/14; En'am: 6/122; Şûrâ: 42/52; Zumer: 39/22; Nûr: 24/35.

[56] Yunûs: 10/5; Furkân: 25/61.

[57] Hadîd: 57/12; Tahrîm: 66/8.

2) Kur'ân-ı Kerîmdir. "*Allah'a, Peygamberi'ne ve indirdiğimiz nura iman edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*"[58]

3) Hz. Muhammed (sav.); "*Gerçekten size Allah'tan bir nur ile hakkı açıklayan bir kitap gelmiştir.*"[59] Bu âyette Ehl-i Kitaba gönderildiği bildirilen Allah'ın Rasûlüdür.

4) Hidâyet; "*Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur.*"[60]

5) İslâm; "*Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.*"[61]

6) Îmân; "*Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu?*"[62]

7) Tevrât; "*De ki: 'Musa'nın insanlara bir nur ve hidayet rehberi olarak getirdiği, sizin de parça parça kağıtlar haline getirip gösterdiğiniz, çoğunu da gizlediğiniz Kitab'ı kim indirdi?*"[63]

8) İncîl; "*Onların ardından, kendisinden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. Ona da içerisinde hidayet ve nur bulunan, kendinden önceki Tevrat'ı doğrulayan, takva sahipleri için de yol gösterici ve öğüt olan İncil'i verdik.*"[64]

---

[58] Tegâbun: 64/8.

[59] Mâide: 5/15.

[60] Hadîd: 57/9.

[61] Saff: 61/8.

[62] En'âm: 6/122.

[63] En'âm: 6/91.

[64] Mâide: 5/46.

9) Âhırette mü'minlerin önünden ve sagından koşan nûr; "*O gün mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların nurlarının önlerinden ve sağlarından koştuğunu görürsün.*"[65]

10) Göz ışıgı; "*Bunların örneği ateş yakan bir adamın örneği gibidir ki, her ne zaman bu ateş o kişinin etrafını aydınlatsa Allah bunların gözlerinin nurunu alır da, hiçbir şeyi göremez halde karanlığın içinde kalırlar.*"[66]

11) Ay ışığı; "*O Allah'dır ki, güneşi bir ışık ve ayı da bir nur yaptı.*"[67]

12) Gündüzün aydınlığı; "*Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur.*"[68]

E. SÛRENİN MUHTEVÂSI

Nûr Sûresi, çarpıcı ve eşsiz bir başlangıçla kendini tanıtarak sûreye giriş yapar. Bu sûre yüce bir mertebeden olan ve yücelerden indirilen, içerisinde kesin emirler bildirilen ve apaçık ayetlerle inzâl edilen bir sûredir. Akılda tutasınız, ibret alasınız, düşünesiniz ki nûr yoluna varasınız.[69] Bu eşsiz başlangıçla giriş yapan sûre, ilk ayetinde içeriğin özetini ortaya koymuş, iki ana başlığın sûrede ön planda olduğunu bildirmiştir. Bunların ilki emirler, sorumluluklar, ikincisi ise gökleri ve yeri nurlandıranın yüceliğini bildiren âyetler, deliller.

Sûrenin ana muhtevâsını ele alan müfessirler, "aile" ve "iffet" konusunu ön plana çıkarmış, sûrenin bu konular çerçevesinde döndüğünü açıklamışlardır. Ancak çalışmalarımız esnâsında vardığımız tespite göre sûrenin mihveri, âile ve iffet konularını da içerecek şekilde bir üst başlık olarak, "Temiz Bir Toplumun İnşâsı"nın olmasının daha uygun olacağı yönündedir.

[65] Hadîd: 57/12.

[66] Bakara: 2/17.

[67] Yunûs: 10/5.

[68] En'âm: 6/1.

[69] Nûr: 24/1

Bu hedefe varmak için sûrenin hemen ikinci âyeti toplumu kökten yıkabilecek bir âfeti ele alıp cezâsını bildirerek devam eder ki bu da zinâdır. Temiz bir toplumun inşâsında bu suça yeltenecek nefislerin önünde nefse ağır gelen cezâların olması gerektiği gibi,[70] yeterli delil olmaması halinde kimsenin namusu dillere dolanmamalı, dolayan bu diller de cezâsız kalmamalıdır.[71] Ancak kocanın hanımına zinâ isnâdı için delil değil, liân (la'netleşme) hükmü geçerli olacaktır.[72]

Bu hükümlerin bildirilmesinden sonra zinâ iftirasının toplumda açacağı yaralar Peygamber âilesinden, Mü'minlerin Annelerinin en güzîdesi olan Ayşe (ra.)'a iftirâ örneğiyle gösterilir. Zîrâ Kur'an eğitimini ilk elden alan bir toplumda bile bu sözlere kulak kabartan olmuştur. Bu âyetlerde bir durum analizi yapılır; yapılan ve teşvik edilen doğrular, yapılması ve yapılmaması gereken söz ve fiiller üzerinden inananlara ders ve öğütler verilir.[73] Münafıkların bir tertîbi olan bu isnat, müslümanlar arasında güven duygusunu sarsmak amacını taşıyordu. Bu büyük günaha bulaşanlara Allah'ın fazlı ve rahmeti ifk hadisesi ile ilgili âyetler boyunca dört defâ hatırlatılarak, hem Allah'ın bağışlamasından ümit kesilmemesi gerektiği ve hem de böyle bir günahtan Allah'ın fazlı ve rahmeti olmasaydı kimsenin kurtuluşa erişemeyeceği zihinlere yerleştirilmiştir. Sonuç olarak, ifk hadisesi zor bir imtihandır ve "*Onlardan her biri için günah olarak kazandıkları şeyler vardır.*"[74] Bu konu, genel bir ilkenin ortaya konmasıyla sona erer; "*Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir*

[70] Nûr: 24/2-3.

[71] Nûr: 24/4-5.

[72] Nûr: 24/6-10.

[73] Nûr: 24/11-25.

[74] Nûr: 24/11.

rızık vardır."[75] Allah Teâlâ tertemiz Rasûlune, temiz olan kadınlardan başkasını seçer miydi hiç?

Nûr Sûresini konu olarak bölümlersek, sûrenin başından ifk hadisesi olayının sonuna kadar olan âyetleri[76] birinci kısım olarak değerlendirebiliriz. Bu bölümde zinâ ve ilgili konular ele alınmış, âdeta temiz bir toplum inşâsının önündeki en zararlı hastalık için en uygun tedâvî yöntemleri ortaya konmuş, bundan sonra ise zinaya gidecek yolların kapatılması kalmıştır. İkinci bölümde[77] ele alınan konular ise özel hayatta ve toplum hayatındaki sosyal edeplere düzen vererek, evlere girişte izin istenmesi konusu ince ayrıntılarıyla işlenmiş,[78] gözlerin harama karşı indirilmesi, namusların korunması, kadınların göstermeleri haram olan yerlerini mahremi olmayan kişilere göstermemeleri emredilmiş, erkek ve kadınlardan bekâr olanların evlendirilmesi,[79] kölelerle hür olmaları üzerine anlaşma yapılması tavsiye edilmiş, köle kadınların ahlaksız fiillere karşı zorlanmaları yasaklanmıştır.[80]

Toplumun halka halka emir ve nehiylerle temizlenmelerine yönelik emir, nehiy ve tavsiyelerin ardından üçüncü âyetler grubuna geçilmiş,[81] Allah Teâlâ zâtını, "*gökleri ve yeri nûrlandıran*" olarak tanıtıp, nûrunu misallerle anlatmış,[82] bu nûrla nûrlanan fert ve âilelerin durumlarını zihinlerde canlandırmıştır.[83] Bunun karşısında hakka nankörlükle inkâra yönelenler ise ömürlerini boş seraplar peşinde tüketmiş, karanlıklar

[75] Nûr: 24/26.

[76] Nûr: 24/1-26.

[77] Nûr: 24/27-34.

[78] Nûr: 24/27-29.

[79] Nûr: 24/32.

[80] Nûr: 24/33.

[81] Nûr: 24/35-46.

[82] Nûr: 24/35.

[83] Nûr: 24/36-38.

içinde kalıp hakkı batıldan ayırt edememişlerdir.[84] Sûrenin kalbi konumunda ve mesâbesinde olan bu âyetlerle kalplerin nûrlanmasının ardından, gece ve gündüzün değişimleri, yağmur ve dolunun yağması, göklerin ve yerin yaratılması, bütün canlı varlıkların Allah'ı tesbih etmeleri, kuşların uçmaları, hareket şekilleri farklı çeşit çeşit hayvanların yaratılmasını içeren, Allâh'ın varlığının ve birliğinin delilleri gözler önüne getirilip, tefekkür edilmesine zemin hazırlanarak zihinler açılmış, bu nurdan akıllarda gözlem ve tefekkürle nasibini almıştır.[85]

Daha sonra âyetler münâfıkların îmân ve peygambere itaat noktasındaki hal ve tavırlarıyla tanıtılır ve yerilir.[86] Bunun karşısında mü'minlerin itaatlerini,"*işittik ve itaat ettik*" sözleriyle ortaya koyduklarını ve bu tavrın onları kurtuluşa götürdüğü bildirilir.[87] Peygambere bu iki gruba da şu sözleri ilan ettirir ; "*Allah'a itaat edin; Peygambere itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki o Peygamber, kendisine yükletilenden ve siz de kendinize yükletilenden sorumlusunuz. Eğer O'na itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz, Peygambere düşen sadece, apaçık tebliğdir."*[88] Bu karşılaştırma ve öğütten sonra Allah, münâfıklara değil, îmân edip sâlih amellerde bulunanlara müjdeler verir.[89] Ama bu müjdelere ulaşılsa bile kullar kulluğunu unutmamalı, namazını kılıp zekâtını vermeli, inkâr edenlerin inkârlarının Allah'ı âciz bırakamayacaklarını akıllarından çıkarmadan hak yolda sebat etmelidirler.[90]

Sûrenin beşinci ve son bölümü, sûrede önceden zikredilen konuları tamamlayıcı ve kolaylaştırıcı nitelikte ayrıntıları ele alır. Bu âyetler; köle ve çocukların üç vakitte

[84] Nûr: 24/39-40.

[85] Nûr: 24/41-46.

[86] Nûr: 24/47-50.

[87] Nûr: 24/51.

[88] Nûr: 24/54.

[89] Nûr: 24/55.

[90] Nûr: 24/56-57.

izin istemelerinin hükmünü,[91] yaşı ilerleyen kadınlara tesettür konusunda ruhsat verilmesini,[92] özürlülerin cihada katılmamalarında bir sakınca bulunmamasını, akrabaların ve arkadaşların birbirlerinin evlerinden izinsiz yeme konusunda bir yasak olmadığını ele alır.[93]

Mü'minler Rasulullâh'ın (sav.) yanından ayrılırken izin istemeli,[94] Peygambere hitap ederken onun peygamberliğine uygun bir tarzda, edep, haya ve hürmetle hitapta bulunmalıdırlar. Zîrâ "*O'nun buyruğuna aykırı hareket edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya can yakıcı bir azaba uğramaktan sakınsınlar.*"[95] uyarısına muhatap olurlar. Sûre Allâh'ın göklerde ve yerdeki hâkimiyetini ve kulların yaptıkları da dahil herşeyin bilgisine sâhib olduğu hatırlatılarak ve uyarı yapılarak son bulur.[96]

[91] Nûr: 24/58-59.

[92] Nûr: 24/60.

[93] Nûr: 24/61.

[94] Nûr: 24/62.

[95] Nûr: 24/63.

[96] Nûr: 24/64

II. BÖLÜM: NÛR SÛRESİNDEKİ ÂYETLERİN METİN, MEÂL VE TEFSÎRİ

سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا فِيهَا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُون(Nûr-1

"*Bu, indirdiğimiz, hükümlerini belli ve kesin kıldığımız bir sûredir. Öğüt alasınız diye onun içinde apaçık âyetler gönderdik*."

Nûr Sûresi ilk âyetinde, sûrenin önemini, içerdiği mesajları ve muhâtapların bu sûre karşısındaki sorumluluklarını âdeta her kelimesinin her harfinin içine sûrenin özetini koyarak başlar. Kelime anlamından anlaşıldığı üzere makamının yüksekliğini[97] ifade eden "*sûre*" kelimesi, aynı zamanda şehrin etrafındaki sur[98] anlamından inanan kişi ve toplumu çevreleyip koruyan içeriğini hatırlatarak başlar. Zîrâ bu sûre kişilerin ve toplumların iffetlerini ve ahlaklarını çepeçevre kuşatan öğretilerle doludur. Bu kelimenin âyette nekre olarak geçmesi sûrenin öneminin anlaşılamayacak kadar önemli olduğunu ifade eder.[99]

Âyette sûrenin ilk sıfatı Kelâm Sâhibi'nin kudretini ifade eden çoğul kipi ile, kelâmın değerini ifade eden indirilmesinin zikredilmesidir. Zîrâ "*indirdik*" ifadesi sûrenin asıl mekânı olan yüksekleri işâret eder.[100] İkinci sıfatında "*Onu farz kıldık*" buyrularak sûrenin içeriğinde bulunan hüküm, had ve emirlerin kesin bir şekilde emredilip, farz kılınmasına atıf yapılmıştır. Müfessirler, bu sûrenin âyetlerinin hepsi

---

[97] Zerkeşî, 1/264.

[98] Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefî*, tah. Yusuf Ali Bedevî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998, 2/ 486.

[99] *Tefsîrü'l-Munîr*, 9/370.

[100] Muhammed Mahmûd Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, ter. Mehmet Keskin, İlim Yay. İstanbul 1989, 4/225-226.

muhkemdir tesbîtini yapmışlardır. Şartların oluşması halinde sûredeki hükümlerle amel gereklidir. Müteahhırîn alimlerine göre, bu sûre, ıstılâhi anlamda bir nesh içermez.[101]

Sûrenin üçüncü sıfatında ise "*Onda açık açık Âyetler indirdik*" buyrularak özellikle sûrenin son kısımlarında zikri geçen Allah'ın varlığının, birliğinin ve kudretinin delillerini içine alan âyetlerine atıf yapılmıştır.[102] Âyet, dopdolu içeriğe sahip olan bu sûrede farzların ve açık âyet ve delillerin indirilmesindeki amacı açıklayarak sona erer; "*Tâki düşünüp, ibret alasınız"* zikir edinip, akıllarınızda tutup, ihtiyaç olunca gereğini yapasınız. Dikkat çekici bu ifadelerle başlayan sûre, ikinci âyetiyle zinâ suçuna verilecek cezâ ile devam eder.

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ ۖ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ اِنْ كُنْتُمْ (Nûr-2) تُؤْمِنُونَ بِالله وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

"*Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezâya şahit olsun."*

"اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي" (*Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkek*) kelimeleriyle dikkatler bu çirkin fiili yapanların cezâlarının ne olması gerektiğini sorgulatır. "اَلزَّانِيَةُ" kelimesinin başında bulunan "ال" takısının şart manasını içermesi nedeniyle[103] hem zihinlere takılan "ne yapılacak bu zinâ edenlere" sorusunun cevâbı, hem de şartın cezâsı mâhiyetinde,[104]

---

[101] Enver Ahmed, s. 62.

[102] Fahruddin er-Râzî, *Tefsiru'l-Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, Ter. Suat Yıldırım vd., Huzur Yay. Ankara 1993, 16/480-481.

[103] Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf an Hakâikı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl*, tah. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Mektebetu'l-Ubeykan, Riyad 1998, 4/256.

[104] İbn Âşûr, 18/145.

"فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ" (*her birine yüz sopa vurun*) cümlesi gelir. Genel anlamda manası, "Kim zinâ ederse, ona değnek vurun" demek gibidir.[105]

(وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ) "*Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın.*" Merhametiniz, sizi bu cezâyı uygulamama, ya da uygularken cezânın niteliğinde veya niceliğinde bir azaltma veya hafifletmeye götürmesin. Zîrâ bu cezâyı merhametlilerin en merhametlisi emrediyor. Sonuçları açısından bakıldığında, kişisel ve toplumsal emniyet ve iffet, böyle caydırıcı bir cezâyı gerektirir. Bu Âyetin muhatabı zaten inananlar olmasına rağmen "*Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız*" vurgusunun yapılması mü'minlerin gayretlerinin harekete geçirilerek, bu cezânın tam olarak yapılmasına teşvik anlamı içerir.[106]

"وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ" (*Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezâya şahit olsun.*) Âyette geçen ve "*bir şeyin etrafını çevreleyen,*"[107] manasına gelen "طَّائِفَةٌ" kelimesinde ifade edilen grubun en az kaç kişi olacağı hakkında alimler farklı sayılar ileri sürmüşlerdir. Bazılarına göre en az iki, diğer bazılarına göre en az üç bazılarına göre ise dört kişi[108] olarak belirtilen bu asgarî sayı hakkında Zemahşerî'nin tercîhi ve tercih sebebi kayda değerdir; "Suçun tesbîtindeki şâhitlerin sayısına uygun olarak, cezanın uygulanmasında da bunu teşhir edebilecek bir sayı olması nedeniyle dört kişinin olması daha isabetlidir ki bu görüş İbn Abbas'ın görüşüdür."[109] Aynı zamanda

[105] Râzî, 16/482; Muhamed İbn Ahmed el-Kurtubî, *El-Câmiu Li- Ahkâmi'l-Kur'ân*, Ter. Beşir Eryaysoy, Buruc Yay., İstanbul 2001, 12/258.

[106] Muhammed Ali Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, ter. Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yay.,İstanbul tsz., 2/62.

[107] Zemahşerî, 4/256.

[108] Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, Ter. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisâr Yay., İstanbul 1996, 6/107.

[109] Zemahşerî, 4/264.

bu tâifenin, cezâya şahit konumunda olması dolayısıyla şahitlik yapabilecek nitelikleri taşıması gerekir.[110]

اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (Nûr-3)

"*Zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zinâ eden kadınla da ancak zinâ eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır."* Allah Teâlâ zinâ edenlerin ancak kendileri gibi zinâ edenler yahut müşriklerle evleneceğini, ancak onlara meyledebileceklerini, sadece onlarla evlenmeye layık olduklarını bildirmiş, mü'minleri, zinâdan sakındırdığı gibi zinâ edenlerden de sakındırmış, bu yakınlığın zinâya, zinânın da şirke yakınlığını hatırlatmış ve bu cümle ile, hüküm bildirmekten çok giriş mahiyetindeki[111] cümleden sonra asıl hükmünü vermiştir. "وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ" (*Bu [nikâh]mü'minlere haram kılınmıştır.*) Âyette geçen "zani-zaniye" kelimeleri birer vasıftır. Bu vasfı taşıyanlar ise bu fiili devam ettirenlerdir. İşte böyle zânî vasfını taşıyanlarla evlenmek mü'minlere haram olmakla beraber nikah feshedilmiş olmaz.[112] Tevbe edenler ise, geçmiş günahları silinip, kişiden bu vasfı kaldırmasından dolayı, bu yasak kapsamında değillerdir.

Toplumun fertleri arasında ahlaksızlığın yayılması tehlikesine karşı, zinâ cezâlarının belirlenmesi bu hedefin gerçekleşmesi için yeterli değildir. Kötülüğün yayılmasına engel olarak, bu âyetten sonra devam eden âyetler dört şahitten oluşan delil olmaksızın, başkalarına dil uzatıp, töhmet altında bırakanları da kazf cezâsıyla cezâlandırır.[113]

[110] Yazır, 5/3472.

[111] İbn Âşûr, 18/155.

[112] Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay. Ankara 2012, 4/52.

[113] Mustafa Muslim, 5/180.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا (Nûr-4) وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

"*İffetli kadınlara zinâ isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyyen onların şahidliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış kimselerdir.*" Hadis-i şerifte geçen "*İbnu Ümeyye hanımını, Şerik ibn es-Sahmâ ile (zinâ etmekle) kazfetti (suçladı)*" hadisinde "kazf" ifâdesinin kullanılmasıyla[114] bu iftirâya kazf tabirinin kullanılması terimleşmiştir.

"وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ" (*İffetli kadınlara zinâ isnat edenler*) Âyette iftirâ atılan şeyin konusu açıkça belirtilmemiştir. Ancak hem önceki âyetlerde zinânın zikredilmiş olmasından, hem Allâh teâlâ'nın Âyette "*namuslu ve hür kadınları*" özellikle zikretmesinden, hem zinâ dışındaki iftirâlarda sopa haddinin farz olmadığı icma ile sabit iken bu âyette müfterîlere seksen değnek vurulmasının emredilmesinden, hem de âyetteki, "sonra dört şahit getirmeyen" ifadesinden, iftirânın zinâ ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Zîrâ dört şahit yalnız zinâ suçu için istenir.[115]

"الْمُحْصَنَاتِ" "Engellemek, himaye etmek, korumak: sağlam ve muhkem olmak" manalarındaki hısn kökünden[116] gelen kelime, Kur'an'da sekiz defa ve üç farklı manada zikredilmektedir;

1-İffetli olmaktır ki, Nûr Sûresinin ele aldığımız 4. âyeti ve 23. âyetlerinde bu manada zikredilmiştir. Yine Mâide Sûresinin 5. âyetinde iki defa zikri geçmiştir. Bu konuda dikkat çeken âyet ise Nisa Sûresinin 25. âyetidir. Bu âyette "muhsanât" kelimesi üç defa zikredilir. Bunlardan ikisi "hür kadınlar" mânâsını taşırken, birisi iffetli kadınlar manasında zikredilmiştir

[114] Buharî, Şehâdât 21 (2671) s. 652; Tefsîr 24, Sûre 3 (4747) s. 1186.

[115] Râzî, 16/520.

[116] Şamil Dağcı, "İhsan", *T.D.V. Islam Ansiklopedisi*, Istanbul 1989, 21/546.

2- Hür olmak. Birinci maddede zikri geçen Nisa Sûresinin 25. âyetinde iki defa bu mânâda kullanılmıştır.

3- Evli olmak. "*Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı.*"[117] âyetinde bu mânâda kullanılmıştır. Fâkihler "muhsanât" kelimesinin mastarı olan "ihsân" kelimesini, âyetimize konu olan "kazf ihsânı" ve "recm ihsânı" olarak ikiye ayırmışlar,[118] recm için şart olan evliliği de bu ihsân çeşidinin ayırıcı özelliği olarak kabul etmişlerdir.

Kazf haddinin sübûtu ve uygulanabilmesi için tefsîr ve fıkıh kitaplarında birçok ayrıntı ve ihtilaflar zikredilmiştir. Biz burada konuyu kısaca özetlemesi açısından Kurtubî tefsirinden, kazfte, iftirâyı atan, iftirânın kendisinde ve iftirâ atılan kişilerde bulunacak özellikleri aktarıyoruz. "Zinâ iftirâsında ilim adamlarına göre dokuz şart bulunmalıdır: Bu şartların ikisi iftirâda bulunan kimsede olmalıdır. Bunlar akıl ve bulûğdur. Zîrâ bu iki şart mükellef olmanın asıl dayanaklarıdır.[119] İki şart iftirâda kullanılan ifadelerde aranır. Bu şartlar ise, iftirâ edenin iftirâsında haddi gerektirecek bir ilişkiyi söz konusu etmelidir ki, bu da ya zinâ, ya da Lût kavminin ameli, yahut iftirâ ettiği kimseyi babasından olmadığını söylemesiyle olur.[120] Beş şart ise hakkında iftirâda bulunulan kimsede aranır. Bunlar ise akıl, bulûğ, müslüman olmak, hürriyet, kendisine iftirâ yoluyla isnad edilen kişinin fuhuştan uzak, iffetli olmasıdır."[121]

"ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ" (*sonra dört şahit getiremeyenler*) Allah Teala, kullarının ayıplarını örtmek istediği için, dört tanık getirmeyi uygun görmüş ve ahlaksızlığın yayılmasını arzulayanları yermiştir. Örtme anlamını gerçekleştirmek için de bu çirkin

[117] Nisâ: 4/24.

[118] Şamil Dağcı, "İhsan", *DİA*, 21/546.

[119] Kurtubî, 12/274.

[120] Kurtubî, 12/275.

[121] Kurtubî, 12/274-275.

suça tanıklık edenlerin sayısının fazla olmasını şart koşmuştur.[122] Âyette açıklandığı şekilde bir başkasına zinâ isnâdında bulunup, isnâdına dört şahit getiremeyen, kendisine iftirâ edilenin bu isnâdı ikrar etmemesi halinde, bu isnâdı yapan kişiler, şu üç cezâyla cezalandırılır; bunlardan ilki olan seksen değnektir. Kazfte zinâ haddinden miktar olarak daha az olan cezâ, Hanefi fakihlerine göre uygulamasındaki şiddeti itibariyle de daha hafif olmalıdır. Çünkü isnâdın doğru olma ihtimâli de vardır. [123] İkincisi şahitliğin ebedi olarak kabul edilmemesi, üçüncüsü ise bu kişiye fasıklık damgasının vurulmasıdır.

اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا۟ فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيم (Nûr-5

"*Ama bundan sonra, tevbe edip düzelenler bunun dışındadır. Şüphesiz Allah bağışlar ve merhamet eder.*"

Yapılan iftirâdan pişman olan kişi için "*tevbe*" yeterli olmayıp, yapılan ifsadın düzeltilmesi, tamiri manasına gelen "*Islah*"ın, iftirâ eden kişinin hal ve gidişatında görünür olması gerekir. Peygamberimiz bu manayı şu şekilde izah etmiştir; "*Yaptığın kötülüğün arkasından bir iyilik yap ki bu onu yok etsin.*"[124] Âyet-i kerîme iftirâda bulunan kişi hakkında üç hükümden sonra gelip, tevbe ile hallerini ıslah edenlerin bu üç hükümden hangilerinden kurtulacağı konusu fâkihler arasında ele alınmış, tevbenin cezâyı kaldırmayacağı ve ne olursa olsun suçluya gerekli celde cezâsı uygulanacağı ittifakla kabul edilmiştir. Fakihler bağışlamanın üçüncü hükümle ilgili olduğunda ise görüş birliği içindedirler, yani, tevbe ve ıslahtan sonra suçlu fâsıklıktan çıkacak ve

[122] Muhammed b. Ahmed b. es-Serahsî, *Mebsût*, ed, Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yay., İstanbul 2008, 9/63.

[123] *Tefhîm*, 3/490.

[124] Tirmîzî, Birr, 55 (1987) 3/527.

Allah kendisini affedecektir.[125] İhtilaf noktası ise, iftirâ eden kişinin tevbesi ve hâlini ıslâhının ardından şâhitliğinin kabul edilip edilmeyeceğidir.

Kadı Şureyh, İbrâhim en-Nehâî, Hasan-ı Basrî, Süfyan es-Sevrî ve Ebû Hanîfe; âyetteki istisnânın, şahitliğin reddedilmesinde herhangi bir etkisinin olmadığını, fâsıklığın ancak Allah nezdinde ortadan kalkacağını, İftirâda bulunan kimsenin şâhitliği, tevbe etse ve kendi kendisini yalanlasa dahi hiçbir şekilde, hiçbir durumda asla kabul edilmeyeceğini bildirmişlerdir. Cumhûr ise, âyetteki istisnâ ile, iftira eden kimsenin tevbe etmesi halinde, şâhitliği kabul edileceği görüşündedirler. Çünkü, şâhitliğin reddedilmesi ancak fâsıklıktan dolayı idi. Tevbe ile bu ortadan kalktığına göre, kendisine iftirâ haddinin uygulanmasından önce olsun, sonra olsun şahitliği kabul edilir. Genel olarak fukahânın kabul ettiği görüş budur.[126]

"فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيم" (*Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.*) Âyetin sonunda ki bu kısım baştaki istisnanın bir illetidir.[127] Yani kişi bu kadar büyük bir günah işlese de, Allah'ın bağışlamasının ve merhametinin onun günahını da kapsadığını hatırlamalı ve tevbesini kabul etmesinden ümidini kesmemelidir.

Bir kişi zina fiiline bizzat şahit olsa da, şahitler dörde tamamlanmadığı müddetçe isnadda bulunması halinde müfteri konumunda olacaktır. Zîrâ burada kişinin suçu, gizli olup açığa çıkmayan bir kötülüğü açığa çıkarıp, kötü fiillerin dillerde dolaşmasını kolaylaştırması ve peygamberin şu uyarısını dikkate almayıp, toplumsal ahlakın bozulmasının önünü açmasıdır; "*Sen insanların kusurlarını araştıracak olursan, onları perdeyi yırtarak açıktan günah işlemeye cesaretlendirmiş olursun.*"[128] Böyle bir şeye

[125] *Tefhîm*, 3/487.

[126] Kurtubî.,12/284.

[127] Nâsıruddîn el-Beydâvî, *Beydâvî Tefsiri*, Ter. Şâdi Eren, Selsebil Yay., İstanbul 2011, 3/205.

[128] Ebû Dâvûd, "Edeb", 37(4888) s. 530.

şahitlik karşısında kişi, ya susup kötülüğü örtecek ya da gerekli delilleri getirecektir. Çünkü gerekli delilin olmadığı zaman zanlılar aleyhine hiçbir hüküm uygulanamadığı gibi, bu kötü fiil dillerde dolaşacaktır.[129]

Zinâya tek başına şahit olmasına rağmen, bunu açıklaması halinde kâzif sayılmayacak tek kişi, zinâ yapan kadının kocasıdır. Zîrâ burada fıtraten ve ahlaken susulması mümkün olmamakla beraber, neslin sübûtu açısından da sessiz kalmak teşvik edilebilecek bir hareket olarak görünmemektedir. Konunun bir diğer boyutu ise normal şartlarda bir erkeğin eşine iffetsizlik isnâdı, kendisi açısından hiçbir yararı olmaması yanında, fıtraten de başvurabileceği bir yol değildir. Bu alakadan dolayı Kur'ân-ı kerim, kazfle ilgili hükümleri bildirdikten sonra, karşılıklı la'netleşme mânâsında "liân" olarak terimleşen konuya açıklık getirir.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (Nûr-6

"*Eşlerine zinâ esnasında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir."*

Li'ân âyetlerinin nüzul sebebi olarak hem sıhhat noktasında eşit, hem de bu konuda nüzûl sebebi olmaları hususunda makbul ve geçerli iki farklı rivayet bulunmaktadır.[130] Bir kısım benzerliklerle beraber özellikle isimler açısından farklılıklar içeren, bu rivayetlerde liân âyetlerinin, sahabilerden Uveymir ya da Hilâl b. Umeyye

[129] *Tefhîm*, 3/490.

[130] Mustafa Çetin, "Nüzûl Sebebleri", *Diyanet İlmi Dergi*, Nisan- Mayıs- Haziran 1994, Cilt: 30, Sayı: 2, s.108.

hakkında nâzil olduğu bildirilmektedir. [131] Biz burada kısaca Hilâl bin Ümeyye (ra.) ile ilgili rivâyeti ele alacağız; Hilâl bin Ümeyye (ra.) hanımının yanında bir adam bulmuş, sabah olunca Resûlullâh aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gitmiş, O'na durumu anlatmış, Resülullâh (sav.), onun getirdiği bu haberden hoşlanmayıp, yüz çevirmek istemişse de bir süre sonra ele aldığımız, Nûr sûresinin 6 ilâ 9. âyetleri nâzil olmuştu. Vahiy hali Resülullâh (sav.)'ın üzerinden kalkınca: "*Ey Hilâl, müjde! Allah senin için bir kurtuluş ve kurtuluş yolu gösterdi*" buyurmuş ve âyette anlatıldığı şekilde Hilâl bin Ümeyye ve hanımı arasında liân hükmünü uygulamıştır."[132]

"وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ" (*Eşlerine zinâ esnasında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince*) Liân, kazf çeşitlerinden bir çeşit olarak kabul edilir. Ancak, erkeğin eşine zinâ isnadından kaynaklanan önemli bir sosyal problemi ele almak için ayrı bir hüküm olarak belirtilmiştir. Kur'an'da kazfle ilgili hükümler indirilince bâzı Müslümanlar şiddetli bir zorluğa düşmüşlerdi. Zîrâ bir kişi yabancı birinin zinâsına şahit olursa, şâhitler dörde tamamlanamadığında kâzif durumuna düşmemek için susması mümkündür. Ancak eşinin ahlaksızlığına şâhit olan bir erkeğin bunun karşısında susması mümkün değildir.[133] Allah Teâlâ bu Âyetlerde erkeklerin sadece hanımlarına has olmak üzere zinâ isnâdına liân hükmünü bildirerek, onları iftirâcı durumuna düşüp kazf haddinin uygulanmasından kurtarmıştır.[134]

Allah Teâlâ liânı şu şekilde uygulanacağını bildiriyor; " فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ" (*onların her birinin şâhitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir.*) Âyette de bildirildiği

[131] EnbiyaYıldırım "Mulâane Ayetlerinin Nüzûl Sebebi" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1 (Haziran 2001), s.192.

[132] Ebu Dâvud, Talâk 27, (2254, 2255, 2256) s.256.

[133] Mustafa Muslim,5/185.

[134] Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût tsz., 4/76.

şekilde liâna ilk olarak koca başlar ve mahkeme huzurunda dört defa, "Allah şahidimdir ki, ben ona isnat ettiğim zinâ meselesinde" eğer reddettiği bir nesep var ise "çocuğun nesebinin reddi meselesinde doğru söylüyorum" der, eğer kadın orada ise eliyle işaret ederek, orada değil ise isim verip "hanımım falana isnat ettiğim zinâ meselesinde…" diyerek muhatabı açıkça belirtir.[135] Erkeğin şahitliğinin son merhalesinde, yalan söylemesi halinde kendine la'net etmesinden önce Allah Rasûlu, erkeğe elini ağzının üzerine koymasını emredip "*Bu (Allah'ın azabı) gerektiricidir!*" buyurmuştur.[136]

وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ(Nûr-7

"*Beşincisi de; eğer yalancılardan ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasıdır.*"

Erkek şahitliğini, beşinci keresinde yine hanımına işaret ederek "eğer ona attığım zinâ meselesinde veya çocuğun reddi meselesinde yalancı isem Allah'ın la'neti üzerime olsun" diyerek tamamlar.[137] Erkek, eşine zinâ isnadını isbât edememesinin sonucu kendi aleyhine oluşan kazfe ait cezâları bu şahitlikleriyle giderip, dünyevî boyutuyla sorumluluklardan kurtulmuştur. Kendisine zinâ isnât edilen kadının ise önünde iki seçenek kalmıştır; ya eşinin zinâ isnâdını ikrâr edip, cezâsının uygulanması, ya da bu isnâdı inkar etmek. Bu noktada kadına da kocaya verilen şâhitlik aynı şekilde verilmiş, dünyevî cezâlardan kurtuluşu bu şahitliklere bağlanmıştır.

وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللهِۙ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَۙ(Nûr-8

"*Kadının da onun mutlaka yalan söyleyenlerden olduğuna Allah'ı dört kere şahit tutması üzerinden cezayı kaldırır.*"

---

[135] *Tefsirü'l-Münir*, 9/446.

[136] Nesâî, Talak 40, (5636) 5/282.

[137] Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, ter. Ahmet Efe vd., Feza Yayıncılık, İstanbul 1994, 9/446.

Kadına sıra gelince oda yine erkek gibi dört defa “Allah şahidimdir ki, onun bana attığı zinâ meselesinde”, veya eğer reddolunan bir çocuk var ise “çocuğun reddi meselesinde o yalancıdır” diyerek şahitlik eder. Âyette kadının kendinden def edeceği azabın ne olduğu konusunda ihtilaflar oluşmuş, İmam Şâfî ve Mâlik, bu âyetin mefhûm-u muhâlifininden çıkardıkları mânâ ile “had cezâsı” olarak açıklamış, dolayısıyla bu şahitlikten kaçınan kişiye zinâ cezâsının verileceğine hükmetmişlerdir. Hanefi mezhebi ise böyle bir konumda sadece mefhum-u muhalif ile amel etmeyi uygun görmediklerinden, şâhitlikten kaçınan kimse için yeterli delîlin bulunmayışı sebebiyle doğrudan zinâ haddinin uygulanmayıp, kadının zinâ isnâdını kabul, yada liân şahitliğini yapıncaya kadar hapsine hükmetmişlerdir. Dolayısıyla Hanefiler, Âyetteki “*azab*” kelimesini hapis cezâsı olarak [138] açıklamışlardır.[139]

Eşine zinâ isnat edip sonrada liândan kaçınan kişi içinde bu mezhepler aynı şekilde cezâlandırılmalarını öngörmüştür. Yani cumhûr, kazf haddinin uygulanacağına hükmetmişken, Hanefî fukahâsı kocanın sözünden dönüp kazf haddinin uygulanması ya da liân şâhitliklerini yapmasına kadar hapis cezâsının verileceği sonucuna varmışlardır. Hangi azâbın kendisinden kaldırılacağı fıkhi bir tartışma olsa da, sonuç olarak bu şahitliklerle kadının kurtulduğu, dünyevî olan azaptır. Zâten Hilâl ibn Ümeyye hadisinde de geçtiği üzere kadına bu beşinci şahitliğinden önce şu hatırlatma yapılır “Allah'tan kork, zîrâ dünyadaki azab ahiret azabından hafiftir. Bu yaptığın, üzerine azabı vacib kılmaktır.”

وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللهِ عَلَيْهَا اِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِيْنَ(Nûr-9

"*Beşincisinde; eğer o doğru söyleyenlerdense Allah'ın lanetinin muhakkak kendi üzerine olmasını (diler).*"

[138] Mâverdî, 4/77.

[139] Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili,* Eser Yay. İstanbul 1979., 5/3482-3483.

Kadın da şahitliğini, “onun bana attığı zinâ meselesinde" veya "çocuğun reddi meselesinde eğer o doğru ise Allah'ın gazabı üzerime olsun" diyerek sonlandırır.[140]

Li'ânın Kur'an'daki hükmü budur. Fıkhî olarak ise fâkihler arasındaki icma ile şu yasal sonuçları oluşur; Ne erkeğe ne de kadına cezâ uygulanmaz. Erkeğin istememesi halinde çocuk sadece anneye atfedilir ve sadece anne kendisine o da anneye mirasçı olur. Liandan sonra kimsenin kadını “zaniye” olarak çağırmaya ve çocuğa da “zinâ çocuğu” demeye hakkı yoktur. Bunu yapan kişi kazf cezâsıyla karşı karşıya kalır. Kadından mehir alınmaz ama kadın nafaka talebinde de bulunamaz ve kocaya ebediyyen haram olur.[141]

وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللهَ تَـوَّابٌ حَكِيمٌ(Nûr-10

"*Allah'ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı ve Allah tevbeleri çok kabul eden, hikmet sahibi olmasaydı (haliniz ne olurdu)?*"

Şart anlamını taşıyan bu ifadenin Nûr Sûresinde zikri dört defa geçmektedir. Bu âyet ve 20. âyetin cevabı mahzûf (kaldırılmış) diğer iki âyette ise zikredilmiştir. “*Ya Allah'ın size bol lütfu ve merhameti bulunmasaydı!*” buyrularak cezânın (sonucun) zikredilmemesi işin önemini akla gelmeyecek derecede korkunçluğunu anlatmak içindir. Zîrâ nice söylenmeyen sözler söylenmesinden daha beliğ, daha ince anlamlı ve daha etkilidir.[142]

Allah Teâlâ sûrenin başından itibaren zinâ haddi, kazf haddi ve liânla ilgili hükümleri bildirdikten sonra bu hükümlerin teşrîinin ne kadar büyük nimetlerden olduğunu hatırlattı. Bu cümleden olarak özellikle liân meşru kılınmasaydı kocaya iftirâ

[140] Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, 9/446.

[141] *Tefhîm*, 3/500.

[142] Râzî, 16/556.

cezâsı uygulanması gerekirdi. Halbuki görünüşte koca doğru söylemektedir. Zîrâ eşinin durumunu en iyi bilen kocasıdır ve bu olayda o da rezil olmaktadır. Kazf hükümlerinin belirlenmesinden sonra, erkeğin şahitliğinin yeterli delil kabul edilmeyip, kazf cezâsının uygulanması halinde koca önemsenmemiş olacak, hikmet, fazîlet ve rahmet kanunundan çıkılmış olunacaktı. Kocanın delilinin yeterli olmamasına rağmen tek kişilik şahitliği kabul görerek kadına ceza verilseydi de, nice kötü niyetli kocaların istediğine kısa yoldan erişmelerine imkan sağlanmış olunacaktı.

Karı-kocadan her birine verilen şahitlik hakkıyla ikisi de dünyevi cezâdan kurtulacaktır. Şahitliğinde doğru söyleyen kendisine hiçbir leke bulaşmadan ayrılacaktır ki onun için burda Allah'ın fazl ve rahmeti açıktır. Yalan söyleyen ise bu dünyada mühlet verilip kötülüğü örtülmüş, hadden kurtulmuş ve kendisine tevbe için imkan tanınmıştır.[143] O yüzden Hak Teâlâ tövbeleri çok kabul eden"[144] anlamına gelen "Tevvab" ismini ve"hüküm ve hikmet sahibi" manasında ki "Hakîm" ismini hatırlatarak devam eder. Zîrâ âyetlerdeki hükümler derin hikmetleri ihtiva etmektedir

Zinâ iftirâsında bulunmanın hükmünün açıklanmasının ardından iftira atma konusunda bir örnek verilerek, bu davranışın çirkinliği ortaya konur. Bu iftirâ doğrudan Rasûlullâh'ın âilesine yöneliktir.

إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُ بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَراً لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيم (Nûr-11

"*Peygamber'in eşine) bu ağır iftirâyı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir guruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir.*

[143] Ebu's-Suûd Mehmed El- İmadi, *Tefsiru Ebi's-Suûd*, Tah. Abdulkadir Ahmed Atâ, Mektebetu'r-Riyâdı'l-Hadîs, Riyâd Tsz. 4/96.

[144] Bekir Topaloğlu, "Tevvâb" *DİA*, 41/48.

Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı cezâ) vardır. Onlardan (elebaşlık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır."

Bu olay, Peygamber ordusunun Beni Mustalık gazvesinden ayrılıp, Medine'ye yaklaştığında, konakladığı yerde Âişe (ra.)'ın gerdanlığını aramak için kafileden uzaklaşıp, döndüğü zaman ise kimseyi bulamaması üzerine bir kenara çekilip, uyuya kalması esnasında geride kalanları kontrol için görevlendirilen Safvân b. Muattal'ın onu görmesi ve kafileye arkadan beraber gelişleri üzerine münafıkların çıkardıkları iftiralar üzerine indirilmiştir

"اِنَّ الَّذِينَ جَاۤؤُ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ" (*Peygamber'in eşi hakkında, o yalanı uyduranlar içinizden bir gürûhtur.*) "*İfk*", yalanın en kötüsü ve en çirkinidir. Asıl olarak, birşeyin tersyüz edilip çevrilmesi manasında kullanılır ki bu anlamda ifk, altüst edilip çevrilmiş söz manasındadır.[145] "*Usbe*" ondan kırka kadar olan topluluktur.[146] Bu kelimenin asıl anlamı biri diğerini destekleyip güçlendiren topluluk demektir.[147]

Rivayetlerde, Abdullan b. Übeyy, Zeyd b. Rifâ'a (muhtemelen Yahudi, münafık, Rifa'a b. Zeyd'in oğlu), Mistah b. Üsase, Hassan b. Sabit ve Hanne bint-i Cahş'ın isimleri zikredilir. Bunlardan ilk ikisi Münafık, kalan üçü ise yanlış anlama ve zayıflıktan dolayı şerre karışmış Müslümanlardı. Başka kişilerin adlarına Hadis ve Siyer kitaplarında rastlanmasa da[148] "*usbe*" kelimesinin manasından da anlaşıldığı üzere bu iftirânın yayılmasında katkısı olanlar bu kişilerle sınırlı değildi.

---

[145] Kâdı Muhammed eş-Şevkânî, *Fethü'l Kadîr*, tah. Abdurrahman 'Umayr, Daru'l-Vefâ, Beyrut 2005, 4/17.

[146] *Keşşâf*, 4/273; Râzî, 16/557.

[147] Kurtubî,12/313.

[148] *Tefhîm*, 3/503.

" لَا تَحْسَبُوهُ شَراً لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ" (*Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir.*) "*Hayır*" faydası, zararından daha fazla olan demektir. "*Şer*" ise zararı, faydasından çok olana denilir.[149] Bu iftirâ bir ay kadar sürmüş, başta peygamber âilesi ve onun en yakını olan Hz. Ebu Bekir'in âilesi olmak üzere tüm inananlar büyük üzüntüler yaşamış olsalar da, bu sabır süreci ve sonrası onlar açısından birçok hayrı beraberinde getirmiştir. İlk olarak, önceki âyetlerde hükümleri belirtilen masum insanlara iftirâyı yasaklamanın zarûrî oluşu, cezâsının uygulanmasının gerekliliği ve kolayca iftirâ edilivermesi halinde İslâm toplumunu hangi tehlikelerin beklediği bu olaylar neticesinde daha net anlaşılmıştır.[150] Diğer taraftan, Münafıklar bu iftirâ ile Müslümanların üstün oldukları ahlaki cephede ve ve İslâm tebliğinin merkezinden vurmayı planlamışlarsa da Allah Teâlâ bunu Müslümanlar için güçlenme aracına dönüştürmüştür.[151] Bu olay, onların sevap kazanmalarına, şanlarının yüceltilip aleyhinde konuşanlara şiddetli uyarılar yapılmasına vesile olmasıyla[152] müslümanlar için hayırdır, faydası zararından fazladır.

" لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ" (*Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı cezâ) vardır.*) Onlar için, yaptıklarına karşılık olarak ahirette azab, dünyada kınanma vardır. Bu günahın miktarı, iftirâya dalma oranındadır.[153] Zîrâ kimi bu konuda susmuş, kimi gülmüş, kimi de konuşmuştur.[154]

"وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيم" (*Onlardan (elebaşılık yapıp) bu günahın büyüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır.*) Hz. Aişe'nin dilinden aktarılan "ifk hadisinin" sonunda Hz. Aişe bu âyet hakında "Münafık olan Abdullah

[149] Kurtubî, 12/313.

[150] *fî Zılâli'l-Kur'ân,* 10/400.

[151] *Tefhîm,* 3/503.

[152] Kâdı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri,* ter. Şadi Eren, Selsebil Yay., İstanbul 2011, 3/208.

[153] Râzî, 16/559;

[154] Yazır, 5/3489.

b.Ubeyy ise bizzat bu iftirayı derinleştirerek, yayılmasını istemek sûretiyle ortaya çıkarmakta ve toparlamakta olan kimsedir" diyerek açıklamış, müfessirlerin çoğunluğu "günahın büyüğünü yüklenen kimse"nin Abdullah b. Ubey olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[155]

İfk hadisesinin ele alınıp, bu olayın mü'minler için hayır ve münafıklar için hüsran olduğu açıklandıktan sonra âyetler, bu olaydan inananlar için önemli dersler çıkarır. Gelecek âyetler böyle bir olay karşısında Müslümanların takındığı tavrın nasıl olduğu ve yine nasıl olması gerektiği konularındadır. Bu derslerin ilki iftirâcıların söyledikleri yalanlar karşısında mü'minlerin beslemeleri gereken zan hususunda yüce Allah'ın bir sitemidir.[156] Sitemin ifadesinde de önceki âyette hitab, muhataplar iken sonraki âyet muhataptan gaibe geçiyor. Bu geçiş yüz çevirme anlamında, kınama ve azarlamada mübalağa manasını ifade eder.[157]

لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْراًۙ وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُبِينٌ(Nûr-12

"*Bu iftirâyı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsn-ü zanda bulunup da: "Bu, apaçık bir iftirâdır" demeleri gerekmez miydi?*

" لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ " (*Ne olurdu onu işittiğiniz vakit*) Bu iftirâ o kadar açıktı ki öyle uzun bir tefekkür gerektirmeden henüz işitir işitmez iftirâ oluşu anlaşılabilirdi. " ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْراًۙ" (*mü'minler ve mü'mineler kendi nefislerine hayır zannetselerdi*) kendilerine ve kendileri yerine koymaları gereken hemcinslerine husni zann besleselerdi,[158] bu sözü kendi nefislerine kıyas etseydiler ya. Bu onlara layık

[155] Said Havvâ, *el-Esâs fi't-Tefsir*, ter. Beşir Eryaysoy, Şamil Yay., İstanbul 1991., 10/9.

[156] Kurtubî, 12/319.

[157] Râzî, 16/564.

[158] Yazır, 5/3490.

değilse mü'minlerin annesine nasıl layık olur.[159] Kur'ân'ın ifadesi, iftirâyı duyan kişinin kendisine böyle bir iftirâ yapılsa kendisini savunması gibi, iftirâya uğrayan kimseleri savunmanın imanın bir gereği olduğunu hissettirir.[160]

"وَقَالُوا هٰذَآ اِفْكٌ مُبِين" (*bu apaçık bir iftirâdır deselerdi ya*) Allah'ın müminlerden yapmalarını istediği, bu türden kötü haberleri duyduğunda hüsn-ü zanla yaklaşıp olayı kabullenmemeleridir. Zîrâ böyle ispat edilemeyen bir olay için en doğrusu, onun iftirâ olduğunu söylemektir. Peygamber hanımı, Mü'minlerin annesi Hz. Aişe'nin böyle bir şey yaptığını düşünmek ise hiçbir şekilde müminlere yakışmayan bir davranıştır.

Allah Teâlâ böyle bir olay karşısında önce bu subjektif ve vicdani delili getirdikten sonra, atılacak ikinci adımda objektif bir delil istemektedir.[161] Bu da dört şâhid vasıtasıyla, yapılan töhmeti tesbit etmekle olur. Eğer bu sayı tamamlanamazsa yapılan ithamın yalan olduğu sonucuna varılır.[162]

لَوْلَا جَآؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَۚ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَآءِ فَأُوْلٰٓئِكَ عِنْدَ اللهِ هُمُ الْكَاذِبُون(Nûr-13

"*Onların (iftirâcıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendileridir."*

Nûr Sûresinin dördüncü âyetinde geçip tefsirini zikrettiğimiz "*İffetli kadınlara zinâ isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şahidliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış kimselerdir*" âyeti, hicri ikinci yıl sonları yahut üçüncü yılın başında bu Âyetten önce indirilmiş, ifk olayından

[159] Mustafa Müslim, 5/194.

[160] *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 3/209.

[161] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/402.

[162] Mustafa Müslim, 5/19

önce iftirâ edenin cezâsı karara bağlanmıştı.[163] Ancak bu iftirâ dilden dile öyle yayılmıştı ki konuşan diller adeta delili unutmuş, dilimizde kullandığımız "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz" ifadesinin manasınca bu sözleri söylemekte kendilerince bir gerekçe oluşturmuşlardı. Vahyi tam içselleştirememiş bu kimselere ilâhî terbiye bu âyetlerle yol gösterip demiştir ki; nâmus gibi hassas bir konuda bir suç isnâdında bulunabilmek için dört şâhitten oluşan deliliniz olmalıydı.

" فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِنْدَ اللهِ هُمُ الْكَاذِبُون" (*İşte bunlar, şahit getirmedikçe Allah katında yalancı olanlardır.*) Âyette geçen "عِنْدَ اللهِ " ifadesi "Allah'ın kanununda"[164] anlamını ifade eder. Yani Allah'ın kanunlarında yalancılardır. Kişi delilini getiremediği zinâ isnadında –söyledikleri doğru olsa bile- Allah'ın kanunlarında yalancı olduğuna hüküm verilse de Allah'ın ilminde yalancı değildir.[165] Böyle bir delilden mahrûm olanların üzerine ise yalancılık damgası, -sanki yalancılık sadece onları vasfıymış gibi- vurulur.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا اَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ(Nûr-14

"*Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftirâdan dolayı size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi."*

Bu âyetten önceki âyette geçen "لولا" edatı "هلا" manasında "teşvik" anlamını içerirken bu âyetteki manası "şartın gerçekleşmemesi sebebiyle o şarta ait olan cevabın da gerçekleşmeyeceğini" ifade eder. Şu şekilde anlam verebiliriz; eğer dünyada birçok nimeti size ihsân etmeseydim -ki bu nimetler sonucu tevbe etmeniz için size zaman verildi- ve âhirette af ve mağfiret ile merhamet etmeseydim, bu içine daldığınız

[163] İbn Aşur, 18/176.

[164] *Tefhîm*, 3/507; *Keşşâf*,4/273.

[165] Ebû Abdillah Mustafa İbn El-Adevî, *et-Teshîl Lite'vîli't-Tenzîl Tefsîru Surati'n-Nur*, Mektebetu Mekke, Tanta 2002, s.117.

iftirâdan dolayı size azap ânîden gelirdi.[166] Ayşe (ra.)'nin durumu hakkında konuşulan sözlere dalan kişilere Allah Teâlâ'nın eğer çokça ihsânı ve merhameti olmasaydı, böyle büyük günahın neticesinde onlara, büyük bir azab gerekirdi. Zîrâ verilecek cezâ suçla doğru orantılıdır. Hak Teâlâ kullar üzerinde fadl ve rahmeti neticesinde dünyada tevbeleri kabul etmesi, âhiret yurdunda ise îmân dolayısıyla bağışlaması ile ifk meselesinde içine daldığınız hatalardan kurtuluş yollarını açmıştır.[167]

Allah Teâlâ, fadlının ve rahmetinin olmaması halinde böylesi bir günahın sonucunun büyük bir azabı gerektirdiği bildirdikten sonra, bu söze dalanların, iftirâ ettikleri hallerini ve bu hallerinde ortaya koydukları üç hatalarını tasvir eder;

اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّناً وَهُوَ عِنْدَ اللهِ عَظِيمٌ(Nûr-15

"*Çünkü siz bu iftirâyı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızla tekrar edip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç) tur."*

Âyette geçen "تَلَقَّوْنَه" kelimesine, gerek kıraat farklılıklarından kaynaklanan mânâ farklılaşması ve gerekse kelimenin hangi kökten geldiği ile ilgili ihtilaftan dolayı farklı manalarla açıklamamalar yapılmıştır. Bu kelimeye aldı, telakki etti, ele geçirdi, verip aldı, yalan söyledi, yakaladı,[168] bir şeyde acele etti[169] gibi anlamların verildiğini görmekteyiz.

Konuşmaların hepsinin dille olmasına rağmen, âyette dilin özellikle zikredilmesinde bu sözleri almanın, bilmenin vasıtasının görme değil sadece dil

[166] Keşşâf,4/275.

[167] Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, ter. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul tsz., 11/5806.

[168] Râzî, 16/568; *Keşşaf*, 4/274.

[169] Mahmud Şukri el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Tsz., 18/119; Kurtubi, 12/322.

olduğunu açıklamak içindir. Yani siz dinlemiş olduğunuz bu sözleri kalpleriniz inanmadan, araştırma yapmadan ve görmeden tekrar edip söylerken, sözler sadece dilden dile nakledilyor, ağızlar ise bilgisiz ve delilsiz bir şekilde tekrar edip duruyor,"[170] adeta kulaklarını dinlemeye verip, nefislerine icabet etmiş, düşünmeye vakit kalmadan çılgın bir edayla sözleri alıp, kabul veya reddetmede önlerine yeni ufuklar açabilecek olan akıl ve duygularını dinlemeyip, o sözleri birbirlerine aktarıyorlardı.[171] Bu olaya herhangi bir şekilde katkısı bulunanlar, iftirâyı dilden dile aktarıyor, birbirlerine sorup soruşturuyorlardı. Sonunda bu konu aralarında öyle yayıldı ki, konuşulmayan ne bir ev ne de bir toplantı kaldı.[172]

" وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ " (*Bilmediğiniz şeyleri ağzınızla söyleyip duruyordunuz*) Bu ikinci kınama ise iftirâyı diline dolayanların bilgiye dayanmadan konuşmalarını yeriyor. Burada da konuşmanın ancak ağızla olmasına rağmen " بِأَفْوَاهِكُمْ " (*ağızlarınızla*) kelimesinin zikredilmesi, bu sözlerin ne söyleyenlerin içlerinden gelen, ne de kalplerinden geçen bir söz olmadığını, bu sözlerini ağzını doldura doldura övünerek ve kibirli bir edayla konuştuklarını işaret eder.[173]

" وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّناً وَهُوَ عِنْدَ اللهِ عَظِيمٌ" (*Onu önemsiz bir şey sanıyordunuz, oysa Allah katında önemi büyüktü.*) Üçüncü kınama ise işlenen günahı küçük görmektir. Hâlbuki Hak katında çok büyük bir vebali vardı. Âyetin "*bunu kolay (önemsiz) sanıyordunuz*" ifadesiyle, günahın büyüklüğünün onu işleyenin zannına ve takdirine göre değişmeyeceğine, tam aksine çoğu kez bu kişilerin günahın büyük olduğunu bilmemesi, o günahın büyüklüğünü pekiştireceğine işaret eder. Bu âyet, yapılan yanlışları göz önüne getirdikten sonra asıl yapılması gerekenlerin anlatımına geçer;

[170] Muhammed Ebû Zehrâ, *Zehrâtu't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire 1987, s. 5161.

[171] Abdulkerim El-Hatib, *et-Tefsiru'l-Kur'ânî lil-Kur'ân*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire Tsz. 3/1244.

[172] *Tefsiru'n-Nesefî*, 2/493.

[173] *et-Teshîlu lite'vîli't-Tenzîl Tefsiru Surati'n-Nûr*, s.118.

وَلَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَاۖ سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ(Nûr-16

"*Onu duyduğunuzda: "Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftirâdır" demeli değil miydiniz?*"

Allah Teâlâ sitemli ifadelere devam ederek inananlara Ebû Eyyub el-Ensârî ve hanımı gibi iftirâyı duyar duymaz hüsn-ü zanla şöyle söylemeleri gerektiğini hatırlatır; "قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَاۖ" (*Bu konuda konuşmamız yakışık almaz demeniz gerekmez miydi?*) Kur'ân'ın inşa ettiği bir toplumun fertleri olarak sizler, bu sözlere değil dalmak, o sözleri dilden dile dolandırıp, sanki önemsizmiş gibi rahatça söylemek, konuşmayı bile kendinize yakıştırmamalıydınız. Herhangi bir namuslu insana bile iftirâ, Allah'ın la'netine götürürken,[174] Allah'ın Rasûlüne eziyet etme gibi bir vebali de yüklenmiş bulunuyorsunuz. Halbuki Hak Teâlâ, Rasûlüne eziyet edenler için "*Şüphesiz Allah ve Resûlünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lânet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır*"[175] buyurmuştur.

"سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ " (Sen Sübhan'sın, haşa, bu büyük bir iftirâdır) "سُبْحَانَكَ " İfadesi tesbihin özel ismidir.[176] Asıl manası yüce yaratıcıyı bütün eksik ve kusurlardan tenzihtir.[177] Bu manadan kaynaklanarak, büyük bir olay karşısında duyulan hayreti ve o olayın imkansız görüldüğünü ifade ederek, bu tür olaylar karşısında Allah'ı tesbih için kullanılır.[178] Bu âyete de Allah'ı tenzih ya da hayret etme (taaccüb) manası verilmiştir. Tenzih manasında; Allah'ın, Rasûlunun eşinin zinâkâr olmasından, iftirâ eden grubun zulmüne razı olmasından, bu zâlim müfterîlere azâb etmemekten münezzeh oluşunu hatırlattırır. Hayret etme manasında ise; Peygamber eşine iftiranın ne kadar büyük ve

[174] Nûr; 24/23.

[175] Ahzâb: 33/57.

[176] Yazır, 1/313.

[177] Yazır, 5/3142.

[178] *Keşşâf*, 4/277.

önemli olduğuna şaşırma anlamını verir.[179] Âyetin bu son kısmı, âyetin başında geçen "*Bu konuda konuşmamız yakışık almaz*" kısmının gerekçesi olarak bu konuda konuşanların söylemesi gerekenler zımnında zikredilir. Hak Teâlâ bu âyetlerle öğrettiği davranışlardan maksadının, ifk olayı ve sonrasında kıyamete kadar gelecek inananların kendilerinden öncekilerin düştüğü hataya düşmemelerini sağlamak olduğunu beyan ederek buyuruyor ki;

يَعِظُكُمُ اللهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهٖٓ اَبَداً اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَۚ(Nûr-17

"*Eğer inanmış insanlarsanız, Allah, bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır."*

Âyette geçen va'z kelimesi "İnsanlara kalplerini yumuşatacak sevap ve cezâ türünden hatırlatmalar yapmak, korkuyla karışık nasihat vermek" [180] anlamlarına gelirken, "*Allah'ın va'z etme*"si ise tefsir kitaplarında "haram kılması, nehyetmesi, nasihat etmesi"[181] manalarıyla açıklanmıştır. Allah Teâlâ ifk olayını anlattıktan sonra, bu konunun kıyamete kadar okunan âyetlerde, uzunca anlatılmasındaki asıl maksadı inananlara hatırlatarak, değil ifk hadisesinin dile dolanmasını, onun benzerine dahi dönülmemesi için bu nasihatlerde bulunduğunu zikreder. "*Eğer iman edenlerdenseniz*" kaydının getirilmesinde ise, imanın, mü'minleri iftirâ gibi kötü ahlaktan uzaklaştırması gerektiğini ve iman edenlere böylesi çirkin işlerin yakışmayacağının etkili bir üslûbla ifâdesidir.

وَيُبَيِّنُ اللهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِۜ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ(Nûr-18

[179] Râzî, 16/571.

[180] Râğıb el-Isfahânî, *Müfredât*, ter. Abdulbaki Güneş- Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul 2010, s. 1168.

[181] *Fethü'l Kadir*, 4/20.

"*Ve Allah Âyetleri size açıklıyor. Allah, (işin iç yüzünü) çok iyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"

Âyette geçen "الْاٰيَاتِّ " kelimesini, kişinin sayesinde kendisine sımsıkı sarılması gerekli olan şeyleri öğrenip bileceği deliller şeklinde açıklayarak,[182] Âyete şöyle mana verebiliriz; dinî hükümlere ait delilleri, ahlâkî fazîletlere, güzel ahlâka dair öğütleri açıklıyor ki ona göre hareket edesiniz.[183]

Sûrenin başından bu kısmına kadar önce Allah'ın hükümleri beyan edilmiş, sonrasında peygamber âilesinde bu hükümlerde olan kazfin uygulanmasının tatbikinin önemine dair yaşanmış bir örnek göz önüne getirilmişti. İşte bu noktada Allah, ilmini ve hikmetini hatırlatıyor. "O" sınırsız ilmiyle kullar için en uygun olanı hüküm olarak belirlediği gibi, belirlediği hükümlere uyanlarla uymayanları da bilendir.

اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌۙ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِّۚ وَاللهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (Nûr-19)

"*İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da ahirette de çetin bir cezâ vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz."*

Âyette geçen bu tehditle mü'minler arasında ahlaksızlığın yayılmasını sadece sevmenin dahi azabı gerektireceği uyarısı yapılır. Çünkü bu sevgi mü'minlere karşı olan kötü niyeti gösterir.[184] Yine bu âyetle kişinin azaları ve kelamıyla müslümanlara zarar vermemesinin gerekli olduğu gibi, mü'minler hakkında kalbinin hiçbir kötülük

[182] Râzî, 17/6.

[183] Ömer Nasûhî Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîmin Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul 1990, 5/2335.

[184] İbn Âşûr, 18/184.

düşünmemesinin vacip olmasına da delil vardır.[185] Zîrâ Peygamberimiz (sav.) "*Kul, kendisi için arzu ettiği iyi ve güzel şeyleri din kardeşi için de arzulamadığı müddetçe (tam) imam etmiş olmaz*"[186] buyurmuştur. Özellikle ifk hadisesinde olduğu gibi iffet abidesi kişilerin bu gibi işler yapabildiği algısının yaygınlaşması, toplumda, ahlaka ve ahlaklı insanlara karşı güven duygusunu zedeleyip, habis ruhların önündeki en önemli engel olan toplumsal ahlakî yaptırım engelinin aşınması sağlanacaktır. Bu noktada kötü söz ve fiillerin –doğru bile olsa- anlatılması, gündeme getirilmesi bu âyet kapsamında değerlendirilmiş, Halid b. Ma'dan bu konuda şöyle demiştir, "*Kişi şâyet gözünün gördüğü, kulağının duyduğu kötü bir şeyi anlatıyorsa bu kişi hayâsızlığın mü'minler arasında yayılmasını arzu eden kişilerdendir.*"[187]

" لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاللهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُون" (*onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*) İnsan ruhunu, psikolojisini, eğilimlerini en iyi bilen, onu yaratandır. O, İnsanların içinde taşıdıkları istekleri, sevgilerin neler olduğunu en iyi bilendir. Yine o iftirâ olayı gibi olaylardaki bozgunculuğu, sizin kolay görüp diline doladığınız sözlerin kişilerde, âilelerde ve toplumda açacağı yaraları en iyi bilip, dünya ve âhırette en uygun cezâyı verecek olandır. Sizlerde ise olaylara yüzeysel bilgilerinizden öte derinlikli bir malumatınız yoktur. Kalbinden kötü fiillerin ve sözlerin yayılmasını arzu eden kimse, elinden geldiğince bu arzusunu gizlemeye çalışsa da Allah Teâlâ'nın bundan haberdâr olduğunu bildiğini hatırlatması onun için şiddetli bir tehdit ifadesidir. Zîrâ Allah ona ne kadar cezâ verileceğini de bilir.[188]

[185] Râzî, 17/8.

[186] Buhârî, Îman, 7 (13) s. 13; Müslim, İman, 17 (71-72) s. 40.

[187] Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, tah. Es'ad Muhammed Tayyib, Mektebetu Nezâri'l-Bâz, Riyad 1998, 8/2550

[188] Râzî, 17/10.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللهَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ(Nûr-20

"*Ya sizin üstünüze Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı (haliniz nice olurdu)!"*

Nûr Sûresinde üçüncü olarak zikredilen bu ibarenin tekrar edilmesinde yapılan günahların büyüklüğüyle beraber Allah Teâlâ'nın onlara hemen cezâ vermemesindeki minnet hatırlatılır.[189] Bu Âyette de onuncu Âyette olduğu gibi "لَوْلَا" nın cevabı hazfedilmiştir. Orada da zikrettiğimiz gibi bu hazifte "Allah'ın fazlı ve rahmeti olmasaydı, olabilecekler akılların alamayacağı kadar korkunç olurdu" manasıyla, zihinlere geniş bir tefekkür alanı açar.

Bazı âlimler "Raûf" ile rahîm arasında fark gözetmezken çoğunluk, Allah'ın Raûf isminin rahîm isminden daha ileri derecede şefkat ve merhamet içerdiğini kabul eder.[190] Bu iki ismin beraber zikredilmesiyle, Allah'ın merhameti vurgulu bir şekilde hatırlatılır. Onuncu âyette zinâ, kazf ve liân hükümlerinin ardından –Âyetin tefsirinde izah ettiğimiz gibi- Allah'ın "Tevvâb ve Hakîm" isimleri zikredilmişken burada ise Allah'ın merhametinin vurgulu bir şekilde ifade eden "Rauf ve rahim" isimleri anılmıştır ki, bu da bu Âyetin öncesinde ele alınan ifk hadisesinde ki günahın büyüklüğünü ve bu büyük günahın sadece Allah'ın ra'fet ve rahmetiyle kaldırılacağını bildirir. [191]

Âyetler, ifk olayı bağlamında inananları hem bakış açıları, niyetleri, düşünceleri ve hem de –yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenler bakımından- fiillerindeki kaymaları düzeltip eğittikten sonra, olaylara daha geniş açıdan ve sadece görünen boyutu ve sebebleriyle değil, görünmeyen boyutlarını da ele alarak değerlendirip,

[189] *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 3/212.

[190] Bekir Topaloğlu, "Raûf", *DİA*, 34/468.

[191] Mahmud Şükri el- Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Tsz, 18/123.

olayların arkasında insanlığın düşmanı olan[192] şeytanın adım adım sürükleyip çekmeye çalıştığı hedefine işaret eder.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ (Nûr-21) وَالْمُنْكَرِۜ وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَداًۙ وَلٰكِنَّ اللهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"*Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüzkızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir.*"

Kuran şeytanları insan ve cinlerden olarak belirtir.[193] Rasûlullah (sav) de hadislerinde bu manayı ifade etmişlerdir.[194] "*Şeytanın adımlarına uymayın*" ifadesini ifk hâdisesi bağlamında ele aldığımızda, iftirâyı uyduranların nefislerinde şeytanın vesvesesi adım adım yürüyüşe benzetildiğini görürüz.[195] Şeytan bu sözün yayılmasının vesvesesini vererek, bu sözleri konuşan veya dinleyenlerin, mü'minlere karşı hüsn-ü zan etmelerine engel olmuş, delil ve şahit arama gereğini de duymadan dillerine dolamayı kolaylaştırmış, adım adım İslam Peygamberi ve âilesi başta olmak üzere Müslümanları hüzne boğacak, İslam toplumunda güvensizlik ve kararsızlık kapılarını açacak noktaya getirmiş, iftirâ edenleri, dinleyip hüsn-ü zan etmeyenleri ve bu sözlerin yayılmasını isteyenleri, alıştıra alıştıra helâkin eşiğine getirmişti. Âyet, şeytana uyulmasının yasaklanmasının hikmetini şu şekilde beyan eder;[196] " وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِۜ" (*Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki o hayâsızlığı ve kötülüğü*

[192] Bakara: 2/168-208; En'âm: 6/142; Kehf: 18/142; Fâtır: 35/6; Yâsin: 36/60; Zuhrûf: 43/62.

[193] En'am: 6/112, Nas: 114/6.

[194] Nesâî, İstiaze 51 (7891) 7/230.

[195] İbn Âşûr,18/187.

[196] *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 3/212.

emreder) "الْفَحْشَاءِ " Aşırı çirkin ve kötü olan şey[197] "الْمُنْكَرِ" ise insan tabiatının nefret ettiği,[198] İslam şeriatinin kötü gördüğü[199] işlerdir.

Âyette "*kim şeytana uyarsa*" şartının cevabı hazfedilmiş, onun yerine sonucu, illeti olan "*çünkü o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder*" cümlesi zikredilmiştir. Sanki şöyle denmiştir; kim şeytana uyarsa, o fahşâ ve münker olan, kötülük ve çirkinlik aslından olan ya da İslâm kanunlarının yasakladığı veya insan ruhunun hoş görmediği şeyi yapmış, irtikâp etmiş olur. Zîrâ şeytanın devamlı olarak emrettiği bu iki şeydir. Kim onun adımlarına uyarsa, onun emrine boyun eğmiş olur.[200]

"وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَداً وَلٰكِنَّ اللهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ " (*Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Fakat Allah, dilediği kimseyi tertemiz kılar.*) Âyette "temize çıkmak" olarak mealini verdiğimiz "زَكٰى" fiilinin mastarı olan "الزكاة" kelimesi, şirkin ve günahların kötülüklerinden temizlenmeyi ifade eder.[201] Bu temize çıkarma kirlerin yıkanmasından sonra olur.[202] Âyet Allah'ın diğer bir nimetini hatırlatarak devam eder.[203] Bu nimet ise nefis ve şeytan gibi zorlu mücadeleyle karşılaşan insanın kurtuluşuna, bu imtihanlardan tertemiz çıkmalarına vesile olan Allah'ın lütfu ve fazlıdır. Şâyet Allah'ın, günahları tevbeye muvaffak kılması, günahlara keffaret olarak had cezâlarını koyması size doğru yolu göstermesi gibi, sizin üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbiriniz kıyâmete kadar temize çıkmazdı. Zîrâ şeytanın fitnesi büyük bir fitnedir. Dînin yol göstermesi

[197] Râzî, 17/12.

[198] Râzî, 17/12.

[199] *Rûhu'l-Meânî*, 18/124.

[200] Ebu's Suûd, 4/103.

[201] Muhammed bin El-Muhtar eş-Şenkîtî, *Edvâu'l-Beyân*, Dâru Alem-i Fevâid, Cidde 2005, 6/ 158.

[202] et-Tefsiru'l-Kur'ânî lil-Kur'ân, 3/1251.

[203] Ebû Bekir Câbir el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr likelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*, Dâru's-Selâm, Kâhire tsz.,s.557.

olmadan kurtuluşa eren yoktur. Ama Allah dilediğini tevbeye sevkederek ve tevbesini kabul ederek tertemiz kılar.[204]

" وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيم" (*Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*) Allah sizin, ifke dair sözleriniz gibi gizlice yaymaya çalıştığınız sözlerinizi, ya da bu sözler karşısında Ebû Eyyûb ve hanımı gibi İslam ahlakını sergileyenleri ve şeytanın size verdiği vesveseleri işitendir. Bütün malumatı ve bu malumatın içinde gönüllerdekilerini de bilendir. Allah'ın "Alîm" isminin zikredilmesinde ihlasa teşvik, tevbe eden kullarını heyecana getirme, şeytana uyanlara, inananlar arasında ahlaksızlığın yayılmasını isteyenlere ve Allah'ın yasaklarını dinlemeyenler için şiddetli bir tehdit ifadesini içerir.[205]

Bundan sonra gelen âyet "*şeytanın adımlarına uymayın*" nehyine atıf olarak gelir. Şeytanın adımlarına uymanın yasaklanması genel bir yasaklama iken sonraki âyet şeytanın adımlarından bir adım niteliğinde bir nehyi içerir. Çünkü bazen şeytanın adımları, kişinin iyilik ve hayır niyetinden faydalanarak yol alır.[206]

وَلَا يَأْتَلِ أُوْلُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا أُوْلِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ (Nûr-22) وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُواۤ اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَكُمْۤ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Nûr-22) *İçinizden Fazîletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.*

Ebû Bekir, (ra.) kendisine yardım ettiği Mıstah ibn Üsâme'nin ifk hâdisesinde iftirâ atanlardan birisi olduğunu öğrendiğinde "*Kızım Aişe'ye bu iftirâyı attıktan sonra*

[204] *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, 3/212.

[205] *Fethü'l Kadir*,4/21.

[206] İbn Âşûr, 18/188.

vallâhi ben de bundan böyle Mıstâh'a artık hiçbir şey vermem" diye yemin etmişti.[207] Mıstah'a verdiği yardımı kesmeye dair olan yemininin ardından Allah Teâlâ, bu âyetlerle Ebû Bekir (ra.) ve inananları, zorluğu oranında mükafatının büyüklüğünü bildirerek verdiği bu nasihatle, âdeta ifk hadisesi sonrasında inananlar arasında kalabilecek sorunları kökünden kurutmuştur.

Allah Teâlâ, bu âyette Ebu Bekir'i hem din ve ahlâkındaki fazîletini ve hem de maddi durumundaki genişliğini hatırlatarak, kendisine verilen bu nimetlerin şükrüne yöneltmiştir. Diğer yandan bir şey vermeyeceğine yemin edilen kişiyi akraba olması, yoksul olması ve Allah yolunda göç edenlerden olması yönleriyle, üç vasıfla vasıflandırmış, bu vasıflardan her biri belki böyle bir iftirâya karışmaktan kaçınmaya neden olabilecek özellikler iken, aynı zamanda her biri yardımın devamı için önemli birer sebep mâhiyetinde olduğunu hatırlatarak affetmeye davet etmiştir.

Fâkihlerin cumhûruna göre, bir şeyi yapmak veya yapmamak için yemin eden kimse, yemin ettiği şeyin tersini daha hayırlı gördüğü zaman yeminini bozarak hayırlı olanı yapmalı ve yemininin keffâretini vermelidir. Zîrâ Resulullah (sav), "*Bir kimse bir şey için yemin eder, sonra da ondan daha hayırlısını görürse yeminini bozsun ve kefâret versin*"[208] buyurmuştur. Buna göre yemini bozmak keffareti farz kılmaktadır. Yemini bozduğu şey ister hayırlı olsun, ister olmasın hüküm değişmez.

Bazı fâkihlere göre ise, daha hayırlısı için yemini bozmak kefareti farz kılmaz. Çünkü Allah Teâlâ, bu âyette, yemin etmiş olan Hz. Ebubekir'e "*yemîn etmesin*" ifadesiyle zımnen yeminini bozmasını emir buyurmuş, keffâretten de söz etmemiştir. Bir rivâyete göre de; "*Kişinin mâlik olmadığı şeyde, Allah'a isyan konusunda ve sıla-i rahmi kesmekte; yemin de nezir de yoktur (bunlara sadakat gösterilmez). Bir kimse, bir*

[207]Buhârî, "Şehâdât", 15; "Meġāzî", 34; "Tefsîr", 24/5-10; Müslim, "Tevbe", 56, 57.

[208] Müslim, Eymân, 11-19 (1650-1652) 2/779-781.

şey üzerine yemin eder de, başkasını ondan daha hayırlı görürse, yeminini (yemin ettiği şeyi) bırakıp o hayırlı olanı yapsın. Şüphesiz onu terketmesi, yeminine keffarettir"[209]hadisi bu konuda başka bir delildir.[210] Ortaya konulan delillerden anlaşılacağı üzere cumhûrun görüşünün delilleri kuvvetli, diğer görüşün delilleri ise çok zayıftır.[211]

"وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُواۗ " (affetsinler, geçsinler.) "عفو" kötülüğe misliyle karşılık vermemek, kötülüğü iyilikle defetmek, "صفح" ise nefisten (kendisine karşı yapılan) kötülüğün izlerini silmek manasındadır.[212] Âyette kullanılan bu iki kelime arasındaki fark iki şekilde açıklanmıştır; Afv, fiillerde; Safh, sözlerdedi ya da, afv, hataları kınamadan örtmek; Safh, hoş görülmeyen şeylere karşı görmezden gelme manasındadır.[213] Yusuf (as.)'ın "*Bugün size kınama yok*"[214] sözünde ki örnekliğinde olduğu gibi.

"اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَكُمْۗ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ" (*Allah'ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah bağışlayandır, merhametli olandır.*) Sizin affınız, kötülüğe karşılık vermeyi terketmeniz ve safhınız, kötülüğün üzerindeki izleri silmenize mukabil, Allah'ın bu iki kelimeyi içeren mağfireti, ğufranının üzerinize olmasını istemez misiniz? Sizin Allah'ın bağışlamasına olan ihtiyaç ve isteğiniz, bu dünyada size imtihan olarak verilip fakirlerin ihtiyacı olan imkanlardan daha fazla değil midir?

Allah Teâlâ bu âyeti, rahmetinin ve mağfiretinin bolluğunu, insanların hata ve günahlarına rağmen merhameti ve bağışlamasının herkesi kapsadığını hatırlatan "غَفُور"

[209] Ebû Dâvûd, Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nuzûr, 12 (3274) s. 368.

[210] Sabûnî, *Ahkam Tefsiri*, 2/136.

[211] Sabûnî, *Ahkam Tefsiri*, 2/138.

[212] *Zehratu't-Tefâsîr*, s. 5169.

[213] Mâverdî, 4/84.

[214] Yûsuf: 12/92.

ve "رَحِيمٌ " isimlerini hatırlatarak kullarına, kendi ahlakıyla ahlaklanmaya teşvik ederek sonlandırır. Allah Teâlâ bu âyette bağışlanmaktan bahsedip kendi bağışlayıcılığını hatırlatınca, zihinlerde bu büyük cürmün küçülme ihtimaline atfen[215] bu günâhın dünyevî ve uhrevî cezâsı ele alınarak buyruluyor ki;

اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌۙ(Nûr-23

"*Kötülüğü aklından geçirmeyen iffetli mü'min kadınlara iftira edenler dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir. Onlar için büyük bir azap vardır.*"

Bu âyet, Nûr Sûresinin zina iftirasına öngörülen cezanın ele alındığı dördüncü ayetinin başlangıcıyla benzerlik gösterir. Ancak bu âyette "*muhsan*" olan kadınlara iki sıfat daha eklenmiştir. Bunlardan ilki "الْغَافِلَاتِ" kelimesidir. İyi niyet sahibi olan, temiz kalpli, içlerinde kurnazlık ve hile bulunmayan[216] yapaylık bilmeyen, safdil ruhlu ve içinde ahlâksızlık fikri taşımayan[217] kadınlar manasındaki kelime ayetin siyâkından anlaşılacağı üzere medih sıfatlarındandır.[218] Tıpkı Hz. Ayşe gibi ki, o da kendisine iftirâ edilebileceğini aklına bile getirmemiş, uzun bir zaman sonra Mıstâh'ın annesinden öğrenmişti. Yine Peygamberimiz, (sav.) ifk hadisesi üzerine yaptığı istişâreler esnâsında hizmetçi olan Berîre'ye, Hz. Ayşe'den sorduğunda o, şu cevabıyla Hz. Ayşe'nin sâfîliğini ortaya koymuştu; "*Allah'a yemin ederim ki, ben onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Onun hakkında kusur olarak sadece şunu söyleyebilirim; kendisi çok genç bir kadın olduğundan, ev halkının hamurunu yoğururken uyuya kalırdı da evde beslenilen koyun gelir, hamurunu yerdi.*"

[215] İbrahim Cibâlî, *Şifâu's-Sudûr bi-tefsîri Sûrati'n-Nûr*, İrşad Matbaası, byy. 1936, 86.

[216] *Keşşâf,* 4/280.

[217] *Tefhîm,* 3/511.

[218] Yazır, 5/3492.

Üçüncü sıfat ise "îman eden kadınlar" manasında "الْمُؤْمِنَاتِ " kelimesidir. İşte bu üç sıfatı taşıyan, iffetli, kötülükleri aklından dahî geçirmeyen ve îmanlı kadınlara iftirâ atmak en büyük bir zulümdür. Bu büyük zulmün karşılığı ise hem dünya hem de âhırette la'nete uğramak ve büyük bir azaptır.

Nûr Sûresinin dördüncü âyetinde iffetli kadınlara zinâ iftirasının cezâsı belirtilmiş, ve iftirâ atanların tevbe etmeleri halinde bağışlanacakları bildirilmişti. Bu âyette ise hem tevbe konusu ele alınmamış hem de iftirâ atanlar için lanet ve büyük bir azabın olduğu haber verilmiştir. Hem bu tehditlerin büyüklüğü, hem de ifk hâdisesi bağlamında olmasından hareketle, bu âyette ele alınan kadınları Hz. Ayşe veya Peygamber (sav.)'in bütün hanımları olarak yorumlayan olmuş[219] ise de, âyette kişiler değil sıfatların zikredilmesi hasebiyle bu sıfatları taşıyan bütün kadınları kapsaması daha uygundur.[220] Tevbenin zikredilmemesi ise günahlarında ısrar edenlerin kastedilmesinden dolayıdır. Zâten tevbe edenlerin durumu sûrenin beşinci âyetinde ele alınmıştı.

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونNûr-24)

"*O gün dilleri,elleri ve ayakları, yapmış olduklarından dolayı aleyhlerinde şahitlik edecektir."*

Âyette belirtilen dillerin, ellerin ve ayakların şâhitliğini, bazı müfessirler mecâzen olabileceğini söylemişlerse de,[221] benzer âyetlerin açıklamalarıyla[222] beraber değerlendirildiğinde hâkîkaten olması daha uygun olduğu anlaşılır. Nûr Sûresinin 41.

[219] Kurtubî, 12/330.

[220] *Taberî tefsirî*, 6/131.

[221] *Rûhu'l-Meânî*, 18/129.

[222] Fussılet: 41/21.

âyetinde de de zikredileceği üzere yaratılanlara fıtratlarına uygun lisanlar yaratan Allah Teâlâ, Kıyamet gününde de azâların şâhitlik edeceğini âyetlerle tasvîr etmiştir.

Bu âyette dillerin şahitlik edeceği açıklanırken " *O gün ağızlarını mühürleriz. Bizimle elleri konuşur ve ayakları da yaptıklarına şahitlik eder.*"[223] âyetiyle ise dillerin mühürlenip konuşturulmayacakları haber verilmiş, böylelikle bu âyet arasında bir tenâkuz olduğu düşüncesi zihinleri meşgul etmiştir. Bu iki âyeti beraber ele alan müfessirler farklı açıklamalarla konuya ışık tutmuşlar, bazıları dillerin susturulacağı ve konuşturulacağı zamanların farklı olacağını[224] belirtirken, bazıları şâhitlik edenlerin kendi kendilerine değil, birbirlerinin aleyhine tanıklık edeceklerini[225] belirtmişlerdir. Ancak bu âyetin ifk hâdisesi bağlamında olduğunu düşündüğümüzde, iftira dillere dolanmış ağızlarda gevelenmiş,[226] yâni bu cinâyet dillerle irtikâp edilmişti. Dolayısıyla şahitlik yapacak olan âzâ dildir. Dillerin kişinin aleyhinde şâhitlik etmesi ise, kişinin ihtiyârı hâricinde konuşturulmasıdır. Dilin aleyhte verdiği bu tanıklığa dört şâhit mesâbesinde iki el ve iki ayağın şahitlikleri de yapılan amelin açıkça ortaya çıkmasının âdetâ sembolü olacaktır.[227]

Bu âzâların şâhitliğinin sonucu ne olacak diye akıllara gelen soruya bir sonraki âyet cevap verir;

يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ(Nûr-25-

"*O gün Allah onlara gerçek cezâlarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık gerçek olduğunu anlayacaklardır."*

[223] Yâsîn: 36/65.

[224] Muhammed b. İbrâhim el-Hâzîn, *Lubâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2004, 3/290.

[225] Kurtubî, 12/332.

[226] Nûr: 24/15

[227] Muhammed Cemâluddîn el-Kâsımî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2003, 7/341.

Âyette geçen "دِينَ" kelimesi "yapılan işlerin karşılığı" manasındadır.[228] İbn Abbâs ve bir rivâyete göre Saîd b. Cübeyr "Kur'an'da geçen her dîn kelimesi "hesâp" anlamındadır[229] demişlerdir. "*Ceza gününün mâlikidir*"[230] âyetinde de anlam bu şekildedir. "الْحَقَّ " kelimesinin âyette ki ilk zikri, "dîn" kelimesinin sıfatı olarak,[231] "âdil olan karşılık "[232] manasına gelir. Allah Teâlâ o günde, her yapılan amelin karşılığını "*her kim zerre mikdarı bir hayır işlerse onu görecek, her kim de zerre mikdarı bir şerr işlerse onu görecek*"[233] âyetlerinde de bildirildiği gibi en ince ayrıntısına kadar ve hiçbir haksızlığa uğratmadan verecek ve bütün bu ince ve keskin adalete şâhit olan, dünyada iken dillerine Peygamberin haremini, namuslu, hiçbir kötülüğü aklına getirmeyenleri dolayan, envâ-i zulüm, nifak ve küfür içinde yüzenler ve bütün bunları karşısında zulme uğrayan, hakkın safında olanlar bilecekler ki, Allah, varlığı apaçık, inkâr edilemeyecek olan, adâleti âyân beyân ortada olandır

Allah Teâlâ Ayşe (ra.)'a iftirâ edenlere, yapılan işlerin karşılığının görüleceği günü hatırlatıp, o günde kişinin âzâlarının şâhitliklerinin bile delil olduğunun haberini verdikten sonra konuyu, Hz. Ayşe'nin iffetine bu dünyada elle tutulur, gözle görülür bir delil ve sünnetullah niteliğinde olan temel bir ilke ile tamamlar;

اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِۚ أُوْلَٰٓئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا (Nûr-26) يَقُولُونَۖ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

[228] *Bahru'l-Muhît*, 6/405.

[229] İbn Ebî Hâtim, 8/2560.

[230] Fâtihâ: 1/4.

[231] Mücâhid "Hak" lafzını merfu' okumuştur. Bu okuyuş ile "Hak" kelimesi "Allâh" lafzına sıfat olmuş olur.(*el-Bahru'l-Muhît*, 6/405.)

[232] İbn Âşûr, 18/192

[233] Zilzâl: 99/7-8.

"*Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular, (iftirâcıların) söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır."*

Kur'an'da, insanların[234] söz ve amellerinin ve nesnelerin sıfatı olarak,[235] iyilik, temizlik , hoşluk[236] mânalarına gelen (الطَّيِّبَ) kelimesi, onunla zıt manada kullanılan, kişi, amel ve sözlerdeki kötülük, alçaklık yönünden kerih görülen somut veya soyut şeyleri tanımlayan[237](اَلْخَبِيثَ) kelimesi ile bu âyet gibi başka âyetler de de karşılaştırarak kullanılmıştır.[238] Bu âyette ise, sıfatların mevsûfları (sıfatlarla vasıflananlar) hakkında ihtilaflar oluşmuş, genel i'tibâriyle âyet şu mânâlar ile tefsir edilmiştir.

Âyetin siyâkı dikkate alındığında akla gelen ilk mâna "*tayyibât*", "*tayyibîn*" ve "*habîsât*", "*habîsin*" kelimeleri eril ve dişil karşıtlığını ifâde eder. Bizim meâlde verdiğimiz mânâ olan bu ifâdeyi sûrenin üçüncü âyetine de mânâ olarak benzediğinden orada bu konuyu ele aldığımız yönlerini burada tekrar etmeyeceğiz. Bu mânânın ifk hâdisesiyle ilişkisi açıktır. Zirâ hem şer'an ve hem de birbirine benzer tabiatlerin yakınlaşmasının genel bir kâide olmasından[239] hareketle Allah Teâlâ da pâk Rasûlune tertemiz eşler nasîp edecektir. Bu manada Ayşe (ra.)'nın iffetine söylenen her bir söz Rasûlun nezâhetine dokunacaktır.[240] Habîs ruhlar birbirlerine eş olurken temizliği şiâr

[234] Enfâl: 8/37; Âl-i İmrân 3/179.

[235] A'râf: 7/157; Mü'minûn: 23/51; Tevbe: 9/72; Yûnus: 10/22

[236] Âdem Yerinde, "Tayyib" *DİA*, 40/196.

[237] Müfredât, 327.

[238] A'râf: 7/157; Enfâl:8/37;Âl-i İmrân 3/179; Mâide 5/100.

[239] Buhârî, Enbiya, 2, (3336) s. 820; Müslim, Birr 159, (2638) 2/1218; Ebû Dâvud, Edeb 16, (4834) s.526.

[240] Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî, *Teysîrul-Kerîmi'r-Rahmân*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 2002, 565.

edinmiş kişiler de birbirlerine yâr olur. Çünkü ortak noktalarnn bulunuşu, evliliğe iten önemli sebeplerdir.[241]

Bu tertemiz insanlarda kendilerine söylenen her türlü kötü söz ve iftiradan temizlenmişlerdir. Tertemiz olmaları günahsız olmayacakları manasına gelmediğinden o temiz olanlardan sâdır olan günahları için bağışlanma vardır. Bunun ötesinde "Kerîm" olanın kereminden rızıkları ise Rableri nezdindeki ikrâma delâlet eder.[242]

Âyetin başka bir tefsîri ise "*habîsât*" ve "*tayyibât*" kelimelerinin söz veya fiillerin sıfatı olmasıdır. İbn Abbâs ve bir çok müfessirin âyeti açıklaması bu şekildedir.[243] Âyete bu mânânın verilmesi hâlinde " Kötü söz ve işler, kötü kimseler için; kötü kimseler de, kötü söz ve işler içindir. Temiz olan söz ve işler, temiz kimselere ve temiz olan kimseler de, temiz söz ve işlere lâyıktır" şeklinde meâl verebiliriz. Bu mânâ ile " De ki: *Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar*."[244] âyetinin mânâsı ifâde edilmiş olur. İfk hâdisesinde olduğu gibi kötü sözleri ortaya atanlar, bu sözleriyle tertemiz olanların iffetlerini lekelemeye çalışırken aslında kendilerine yakışanı yapmış, kirli ruhlarının lâyık olduğu kirli söz ve işlerle kişiliklerini ortaya koymuşlardı. Bunun karşısında iftiraya uğrayan Hz. Ayşe ve Safvân (ra.) ve bu sözleri duyup "*Bu apaçık iftiradır*"[245] diyenler de kendilerine yakışanı ortaya koymuşlardı. Bu anlam tertemiz olanların medhi, ifttirâ atanların ise kınanması mânâsını ifade eder.[246]

---

[241] İsmail Hakkı Bursevi, *Muhtasar Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, ihtisar, Muhammed Ali Sâbûnî, ter. Abdullah Öz vd.,Damla Yay.,İstanbul,2012, 5/502.

[242] fî Zılâli'l-Kur'ân, 10/409.

[243] İbn Ebî Hâtim, 8/2560/2561.

[244] İsrâ: 17/84.

[245] Nûr: 24/12.

[246] İbn Mes'ûd el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, Tah., Abdullah En-nemr vd., Dâru't-Tayyibe, Riyâd 1990, 6/28.

Girişte yaptığımız taksimde olduğu gibi Nûr Sûresinin ilk bölümü burada tamamlanmış oldu. Bu ilk kısımda zinâ ve zinâ iftirâsı ile ilgili konuların ele alınmasının ardından, gelecek ikinci bölümde ise zinâya engel olacak dört hüküm ele alınacaktır.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰى اَهْلِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ (Nûr-27) لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"*Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farkettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız."*

İffeti korumak için alınan tedbirlerin ele alındığı bu bölümde ilk ele alınacak konu evlere girişte izin alma ile ilgili hükümlerdir. İfk hâdisesinde iftirâcılar, bühtânlarına ancak zorunlu olarak ortaya çıkan bir halvetten dolayı imkân bulmuşlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, kişinin başkalarının evine ancak izin isteyip, selam verilmesinden sonra girebileceğini bildirmiştir.[247] Âyetin sebeb-i nüzulü olarak kaynaklarda zikredilen hadiseden de anlaşılacağı üzere bu âyetlerin, İslâm toplumunda kişilerin kendilerine özel mahrem bir alanının olmasının ve bu alanın toplum tarafından tanınmasının gerekliliğinin anlaşılması üzerine indirildiği anlaşılıyor.[248]

"*Allah, evlerinizi sizin için bir huzur ve sükûn yeri yaptı* "[249] buyurarak, evleri kişiler için maddî ve manevî sükûnet ve korunak kıldığını bildiren Rabbimiz, bu korunaklı alana, ehlinden başkasının girmek istemesi hâlinde yapması gereken iki şeyi bildirir; Bunlardan biri "*İsti'nas*" diğeri ise "*Selâm*"dır. *İsti'nâs*; istif'al sîgasından

[247] Râzî, 17/30-31

[248] Celaleddin Es-Suyûtî, *Lubâbu'n-Nukûl Fî Esbâbi'n-Nuzûl*, Fatih Yay., ter. İbrahim Seyfi Oymalı, İstanbul tsz., 1/478-479.

[249] Nahl: 16/80

olarak, birine alışmak yadırgamamak, yalnızlığını gidermek, bilişmek, yakınlık duymak, kalbi huzur ve sükûna ermek manalarına gelir.[250] Karşılıklı diyalog ile elde edilen, ünsiyet, yakınlık,[251] anlamını ifâde eden kelimeye bu anlamları göz önüne alarak " حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا" terkîbiyle şöyle mânâ verebiliriz; "Size karşı yakınlıklarına emin oluncaya kadar başkalarının evlerine girmeyin, eve girişinizin ev sahiplerince iyi karşılanacağından ve size güzel bir "hoş geldin" de bulunacağından emin olun.[252] " ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُون " (*Eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir.*)Bu izin ve selamla girişiniz, câhiliyyede ki "hayırlı sabahlar" gibi sâdece günü, ânı ilgilendiren selamlamalardan ve izinsiz girivermelerden daha hayırlıdır.[253] Yeter ki bu ilâhî buyruğun toplumsal hayâta katacaklarının ne denli önemli oluşunu derinlemesine düşünüp, ibret alasınız, bu öğretiyi zikriniz edinip unutmayasınız. Bu âyet isti'nâs ve selâmın hânelere girmeden önce gerekliliğini bildirirken bundan sonraki âyet evlere girmek için izin alınma noktasında karşılaşılabilinecek durumlara açıklık getiriyor. Bu durumlardan ilki evde kimseyi bulamamak, ikincisi evde söz sâhibi olabilecek bir kişinin, izin isteğine olumsuz cevap vermesidir.

فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا اَحَداً فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ (Nûr-28) وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

"*Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, "Geri dönün!" denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir."*

[250] Mehmet Zeki Duman, *Kur'ân-ı Kerim'de Âdâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları*, Fecr Yay., Ankara 2017, s.447.

[251] Râzî, 17/30-31

[252] Mevdûdî, 3/461-462.

[253] *Keşşâf*, 4/286.

Bir önceki âyetteki izin isteği emrinin sadece içerde insanların olması, dolayısıyla onların özel hayatına hürmetsizlik olmasın diye verildiğini, buna binâen kimse yoksa girmekte bir sakıncanın olmayacağının düşünülmesini engellemek için bu âyetle izin isteme emrinden sonra konuya açıklık getirilir. Zîrâ sadece kişilerin değil meskenlerin de hürmeti vardır.

Allah Teâlâ, evleri insanlara istirahat ve örtünme mekânı kılmıştır. İnsanların böylesine özel hayatına ve ihtiyaçlarının karşılanmasına imkan sağlayan bu alana, kişinin uygun olmadığı zamanda ve habersiz gelenler olabilir. Böylesi durumlarda ev sâhibi izin vermek için kendini mecbur hissetmemeli, izin isteyen de kabul edilmemesi durumunda içinde bir darlık ve kırılma hissetmeden gönül huzuruyla geri dönmelidir. Bir dilenci veya zorba gibi ısrarcı olmamalıdır. Allah Teâlâ kullarının özel mülklerle ilgili bu emir ve sorumlulukları bildirmesinin ardından her şeyi bildiğini hatırlatması bu bilmesinin sonunda kullarının emirlere uyup uymamasına göre karşılık vereceği manasını da içermektedir. Burada "*Allah'ın ilmi*" yapılan işlerin karşılığının verilmesinden kinayedir.[254]

Bu iki âyette "*kişilerin kendi evlerinden başka diğer evler*"in hepsi ele alınmış bunun üzerine zihinlerde bazı sorular oluşmuştu. Rivayet edildiğine göre izin istemeyi emreden âyet-i kerîme nazil olduktan sonra bazıları bu işte aşırıya gidip, hangi ev olursa olsun, girmeden izin istemeye başlamışlardı. Bunun üzerine gelecek âyet-i kerîme nazil oldu.[255]

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُون(Nûr-29

[254] İbn Âşûr, 18/201.

[255] Kurtubî, 12/347.

"*İçinde kendinize ait eşyanın bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir."*

Bu âyette izinsiz girilmesinde bir günâhın olmadığı evler iki sıfatla zikredilir. Bu sıfatlardan ilki "غَيْرَ مَسْكُونَة" olması, yani "içi boş olan yerlerle mesken durumunda olmayan"[256] yapıların olmasıdır. Tefsirlerde genelde bu "evler," harabe olan evler, hanlar, barınak olarak veya eşya koymak için yapılan Sebil evler, kervansaraylar,[257] Mekke evleri,[258] okullar, dükkân, mağaza, kıraathane, hükümet binaları, devlet daireleri,[259] kısacası içinde oturanı olmayan ve kişilerin giriş haklarının bulunduğu binâlar olarak açıklamışlardır. Bu ayet, bütün bu manalara hamledilebilir. İzinsiz girmenin illeti ise, örf açısından oralara girme izninin verilmiş olmasıdır.[260] İkinci sıfat[261] ise " فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ" " içinde mal, eşya, hayat için lüzumlu olan araç gereçler, ticaret eşyası,[262] sıcaktan ve soğuktan korunma, sağlık, eğitim gibi insanın bir biçimde kullanıp faydalandığı eşya veya menfaatının olduğu mekânlardır. Kişinin kendi evi içerisinde diğer kişilerin odalarına, onların olmadığı zamanlarda girmek de bu kapsama girer. Zira o oda, o kişinin evinin içindendir ve orada kullanma hakkı vardır.[263]

"وَاللهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُون" (*Allah açığa vurduğunuzu da gizlediğinizi de bilir.*) Allah Teâlâ bu evlere kimlerin ıslah edici, kimlerin ifsad edici olarak girdiğini ve bütün iş ve niyetleri bilen ve bu bilgisiyle yapılan amellere karşılık verecek olandır.

---

[256] *Kur'ân-ı Kerim'de Âdâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları*, 452.

[257] Ebu'I-Ferec İbnu'l-Cevzi Abdurrahman b. Ali, *Zâdu'l-Mesîr fi ilmi't-Tefsir*, ter. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay.,İstanbul 2009, 4/369.

[258] Mekke evlerinin müşterek olduğunu kabul edenlere göre, bkz. Şevkânî, 4/28.

[259] *Kur'ân-ı Kerim'de Âdâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları*, s. 452.

[260] Râzî, 17/38.

[261] İbn Âşûr, 18/202.

[262] *Kur'ân-ı Kerîm'de Âdâb-ı Muâşeret Kuralları*, s. 305.

[263] Yazır, 5/3501.

Peygamberimiz (sav.)'in "*İzin istemek, evin içerisi görülmesin diye emredilmiştir*"[264] hadisini açıklar mahiyette izin isteme ile ilgili âyetlerden sonra gelen bir sonraki âyet, gözlerin korunması gerektiğini bildirmiştir. Bu sıralama ile âdeta, izinsiz girmek yasak olan ve bu yasaklığı kapılarını kapatarak bildiren evlere nasıl izinsiz giremiyorsanız, kalplere giden yolun kapısı olan gözler de bu kapılar mesabesinde korunmalı ki bu sûrette iffetlerin korunması kolaylaşsın ve daha temiz bir topluma ulaşılsın mesajı verilirken, muhatap, îmân edenlerden Peygamber'e yöneliyor.

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ اِنَّ اللهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ(Nûr-30

"*Mümin erkeklere söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, mahrem yerlerini, korusunlar. Bu, onların arınmasını daha iyi sağlar. Allah yaptıklarından şüphesiz haberdardır.*"

"غَضّ" Bakış ve sesi kısmak, kapta olanı eksiltmek[265] manalarına gelen kelime " غَضّ البصر " terkibiyle göz kapağının görmeyi engelleyecek şekilde gözün üstünde kapanması,[266] gözü kapamak, bakmamak; görünen şeyden gözü çevirmek; bakışları geri çekmek, indirmek, kırmak[267] manasına gelir.

Görmek, Allah'ın en büyük ni'metlerinden biri, insana âlemin ışığını ve nûrunu açan büyük bir mu'cizesidir. "*İnsanlar, devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?*" [268] âyetlerinde olduğu gibi âleme tefekkürle bakmanın aracıdır. Yine gözler, kalbe açılan en önemli kapıdır. Oraya ulaşan duyu yollarının en mükemmelidir. İşte bu sebeble bakma

[264] Buhârî, İsti'zân, 11 (6241) s. 1558;Müslim, Âdâb, 40, 41, (2153) 2/1032.

[265] *Müfredât*, s. 756.

[266] Şevkânî, 4/31.

[267] *Kur'ân-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, s.54.

[268] Ğâşiye: 88/17-20

fiili yüzünden ayakların kayması pek çoktur.[269] Gözleri haramdan sakınmalıdır. Çünkü haram bakış tehlikeye düşmenin başlangıcıdır. Bu konuya şu hadiste de dikkat çekilmiştir; "*Bakmak şeytanın zehirli oklarından bir oktur. Kim onu Allah korkusuyla bırakırsa Allah onun yerini tatlılığını kalbinde hissedeceği bir imanla değiştirir.*"[270]

"*Avret mahallerini muhafaza altına alsınlar*" ifâdesi gayri meşru cinsel ilişkiden ve avret yerlerini başkalarına açmaktan kaçınmak olarak iki şekilde anlaşılagelmiştir. Ebu'l-Aliye "Kur'an'da, bu âyetin dışında ferçlerin korunmasından bahseden ayetlerin hepsi, zinadan korunmak anlamındadır, ama sâdece bu ayet bir kimsenin görmesinden korunmak manasında indirilmiştir."[271] demiş ve bu anlam âyetin bağlamına daha uygun düşmüş olsa da, görülmekten korunma yasağının, namusun korunmasını zâten gerektireceği de ortadadır.

" ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْۗ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا يَصْنَعُوْنَ " (*Bu onlar için daha nezih bir davranıştır. Allah ise onların işlemekte oldukları şeylerden haberdardır.*) Böyle bir ahlakla ahlaklanmak yani gözlerin ve namusların haramlardan korunma prensiblerini kişilerin hayatlarında yerleştirmeleri ve bunun sonucu toplumu bu ahlakla ahlaklanan bireylerin oluşturması, toplumun kendisi, toplumu oluşturan bireyler ve aileler açısından daha temiz, kalplerin günah kirlerine bulaşmadan faydalı şeylerle uğraşmasına daha elverişlidir. Zîra Allah kullarının, yapageldikleri, san'at gibi hayatlarına yerleştirdiklerini en ince ayrıntısına kadar bilir, ve bunun neticesinde yapılan işlerin karşılığını verir.

وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا (Nûr-31) وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّۖ وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَآئِهِنَّ اَوْ اٰبَآءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآءِ

[269] Kurtubî, 12/350.

[270] *ed-Durru'l-Mensûr*,11/32.

[271] İbn Ebî Hâtim, 8/2571.

بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُوْلِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّۜ وَتُوبُوا اِلَى اللهِ جَمِيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Nûr-31) *Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar. Süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesna, açmasınlar. Baş örtülerini yakalarının üzerine salsınlar. Süslerini kocaları veya babaları ve kayınpederleri veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kızkardeşlerinin oğulları veya müslüman kadınları veya cariyeleri veya erkekliği kalmamış hizmetçiler, ya da kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süslerin bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar. Ey inananlar! Saadete ermeniz için hepiniz tevbe ederek Allah'ın hükmüne dönün.*

Bu âyette erkekler için verilen gözlerin haramlara kapatılması ve namusların korunması emri kadınlara da verilmektedir. Bir önceki âyetin içeriğine girmesine rağmen bu emirlerin kadınlar için tekrar edilmesi ise, hem burada verilen gözlerin indirilmesi, namusların korunması emirlerinin kadınlar için de önemli olduğuna tekrâren vurgu yapmak, ve hem de bu emirlerin sadece erkekler için olabileceği düşüncesini ortadan kaldırmak içindir. Diğer bir sebeb ise kadınlara has olarak aşağıda zikredilen emirlerin eklenmesidir.

"وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا" (*Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler.*) Kur'ân-ı Kerîm'de ziynet ve bu kökten türeyen kelimeler, maddî veya mânevî anlamda süs ve süslenmeyi anlatmak üzere,[272] bulunduğu yeri süsleyip, güzelliğe güzellik katan veya çirkinliği gideren hal, durum, süs ve süs eşyası

[272] Faruk Beşer, "Süslenme" *DİA*, 38/178.

anlamındadır.[273] Âlimler genel mânâda zîneti ikiye ayırmışlardır. İlki yaratılıştan olan (خلقي) zînettir ki kadının başta yüzü ve bütün vücudu bu kısımda değerlendirilir. Yaratılıştan olan güzelliğe "cemal" isimlendirmesi daha yaygın olsa da, Âl-i İmrân 14. âyeti delilince "*zînet*" isimlendirilmesinin yapılması da mümkündür.[274] İkinci olarak ise kesbi olan "صنعي" zînettir. Kadının kendi hılkatini güzelleştirmek için giriştiği çabalar sonucu ortaya çıkan, zînet eşyaları, elbiseler, sürme, kına gibi[275] şeyler bu kapsamda "*zînet*" tanımı içinde değerlendirilir.

Âyette "*zînetin açığa çıkan*" kısmı ele alınınca zînetin gizlide kalan, görünmeyen, bâtınında olan kısmının olduğu ve sayılan kişilerden başkalarına karşı bu gizlide kalan zînetlerin örtünmesi gerekliliği ortaya çıkar. İşte bu noktada zînetin açığa çıkan, görünen kısmından kastedilen şeyin anlaşılması, örtünmenin sınırını belirlemesi açısından oldukça önemlidir. Hanefî ve Mâlikî mezhepleri, istisnâ edilen bu "*Görünen kısımlar*" ifâdesini yüz ve eller ile açıklamış,[276] buna delil olaraksa ince bir elbiseyle Allâh Rasûlü'nün huzuruna giren Esmâ (ra.)'a Rasûlullâh'ın söylediği şu sözü getirmişlerdir; "*Ey Esmâ! Şüphesiz kadın erginlik çağına ulaşınca, onun şu ve şu yerlerinden başkasının görünmesi uygun değildir."Hazret-i Peygamber bunu söylerken, yüzüne ve avuçlarına işaret etmiştir*."[277] Şâfî ve Hanbeli ulemâsı ise kadının yüz ve ellerinin de örtünmesi gerekliliğini belirtmiş, âyette istisnâ edilen "*görünen kısımları*" ifâdesini kendiliğinden açılan, yahut giyilen kıyâfetler olarak yorumlamışlardır.[278]

"وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ" (*Baş örtülerini, yakalarının üzerine kadar örtsünler.*) Ayette "örtme" anlamında "ضْرِب" (vurma) kelimesinin kullanılması, başörtüsünün

[273] *Kur'ân-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, s.65.

[274] Yazır, 5/3504-3505.

[275] Kurtubî, 12/360.

[276] Sâbûnî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/169.

[277] Ebu Davûd, Libâs, 31, (4104) s.448.

[278] Sâbûnî, *Ahkamu'l-Kur'ân*, 2/170.

uçlarının buralara salıverilip, iyice örtme manasının kastedilmesi, "بِ" harf-i ceri ise, "ilsâk" mânâsında[279] yani başörtüsünü örtünmeyi de sağlam tutmayı mübalağa içindir.[280] Cahiliye devri kadınları başörtülerini arkadan sarkıtır, boyun, kulaklar ve göğsün üst kısmı açıkta kalırdı.[281] "*Ceybleri üzerine vurunsunlar.*" cümlesi, kadınların, başörtülerini başlarından itibaren boyunlarını ve önden ve arkadan yaka açıklığını kapatıncaya kadar örtmelerini ifade etmektedir.[282] Bu âyetin inmesiyle ensâr hanımlarının emre itaatlerindeki sür'ati ve hassasiyeti Ayşe (ra.) şöyle anlatıyor; "*Allâh, ilk muhacir kadınlara rahmet eylesin. Bu âyet indirilince, o kadınlar izar denilen dış elbiselerini yardılar da onlarla başlarını örttüler.*"[283]

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَآئِهِنَّ اَوْ اٰبَآءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اَخَوَاتِهِنَّ" (*Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğullarından başkasına zinetlerini göstermesinler.*) Âyette, kadınlara örtünme emrinin verilmesinden sonra gelen ilk istisna ile kadının açığa çıkan, açmasında mahzur olmayan âzâ ve süsleri ele alınmıştı. Bu ikinci istisnâda ise kadınların eşlerinden başlayarak, yanlarında süslerin açılabileceği kişiler zikredilmektedir.

Kocalar, adı geçen diğer mahremlerinden farklıdırlar. Zîrâ kadın ile kocası arasında, edep duygusunun haricinde mahremiyet için bir sınır yoktur.[284] Baba, dede, oğul, kardeş, amca, dayı, kayınpeder ve damat gibi kendisine nikâhı ebediyen haram olan mahremler yanında kadının, ziynet yeri sayılan saç, baş, boyun, gerdan, dirsekten aşağı kollar, ayaklar ve bacaklarının diz kapağından aşağı kısmını açık bulundurması

[279] Râzî, 17/48.

[280] İbn Âşûr, 18/208.

[281] İbn Âşûr, 18/208.

[282] *Kur'ân-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, s.92.

[283] Buharî, Tefsîr, (Nûr) 12, (4758) s.1193.

[284] *Kur'ân-ı Kerîm'de Örtünmenin Sınırları*, s.94.

veya sözü edilen mahremlerin bu yerlere dokunmaları mübahtır.[285] Bütün fıkıh âlimlerine göre amca ve dayıların hükümleri de mahremiyet noktasında baba hükmünde olduğu için âyette ayrıca sayılmamıştır. Zîra çoğu zaman amcaya da baba denilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, Yakup (as.)'ın sorusuna karşılık oğullarının şöyle dediklerini bildirmektedir; "*Senin ilâhına ve babaların İbrahim'in, İsmâil'in, İshak'ın birtek İlâhı olan Allah'a ibadet edeceğiz.*[286] Bilindiği gibi İsmail (as.), Yakup (as.)'ın babası değil, amcasıdır.[287] Âyette sayılan neseb yoluyla akrabalar gibi süt yoluyla olan aynı akrabalar da kadının mahremleridirler. Zîrâ Resulullah (sav.), "*Evlenmesi neseben haram olan kadınlar, süt yoluyla da haramdır*"[288] buyurmuştur.[289]

"اَوْ نِسَآئِهِنَّ" (yahut kendi kadınları) Bu kadınlardan kastedilenin ne olduğu konusunda genel itibariyle üç görüş zikredilmiştir;

1- Cumhur diyor ki: Buradaki kadınlardan kastedilen müslüman kadınlardır.[290] Kâfir kadın müslüman kadına göre yabancı erkek gibidir. Müslüman kadın ise dinde kardeşi olan kadınların bu güzelliklerini başka erkeklere anlatmanın haram olduğunu bilir, bundan uzak kalır. Bu görüşü dile getiren âlimler şu olayı delil getirirler; Halife Ömer, Ebu Ubeyde'ye şöyle mektup yazar: "*Bazı müslüman kadınların gayri müslim kadınlarla birlikte halka açık hamamlara gittiklerini duyuyorum. Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanan müslüman bir kadının, vücuduna, kendi dininden olanlar müstesnâ kimsenin bakması helâl degildir.*"[291]

---

[285] Mehmet Şener "Avret" *DİA*. 4/126.

[286] Bakara: 2/133.

[287] Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2/174.

[288] Buhârî, Şehâdât, 7 (2645) s. 643; Müslim, Radâ, (1444) 1/659 .

[289] Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2/174.

[290] Kurtubî, 12/365.

[291] İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, 11/5863.

2- Râzî, "bu ifâde ile, bütün kadınlar kastedilmiştir. Bizim mezhebimiz de budur. Selefin görüşü ise, müstehab ve evlâ olana hamledilmiştir"[292] demiş, İbn Arabî "نِسَّاءِ" (kadınlar) kelimesine izâfe edilen "هِنَّ" (onların) zamirini âyette geçen diğer zamirlere uyularak geldiğini manada bir etkisinin bulunmadığını ifâde etmiş,[293] İbn Âşûr ise zamirlerin bu şekilde kullanılmasına Şems Sûresinin 8 ve 11. Âyetlerinden örnekler vermiştir.

3- "Kadınları"ndan kasıt, ahlâkî karakterdir. Müslüman kadınlar gayri müslim olsalar bile iffetli ve faziletli kadınlarla görüşebilir ve yakınlık kurabilirler. Fakat müslüman olan, iffetsiz ve ahlâksız kadınlar karşısında örtüye riayet etmelidirler. Bu görüşü, zımmî kadınların Hz. Peygamber'in (sav.) hanımlarını ziyarete geldiğini ifade eden sahih hadisler de desteklemektedir.[294]

Burada Cumhûrun görüşü daha ihtiyatlı ise de günümüzde uygulanabilmesi açısından zor görünmektedir. İkinci görüş ayette geçen zamirin anlamını yok sayması yönüyle pek tutarlı gözükmemektedir. Üçüncü görüş ise, gerek bu âyette getirilen zamir kaydına anlam verme yönüyle, gerekse uygulamadaki kolaylık açısından önemlidir. Günümüzde lezbiyen kadınlar olgusunu da ele alarak âyete kadınlık özelliği taşıyan kadınlar manası vermek de mümkündür.[295]

"اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ" (*yahut ellerinin altında bulunanlar*) Hem köleler, hem de cariyeler için kullanılabilen "مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُ" *(ellerinin altında bulunanlar*) ifâdesi müfessirler arasında ihtilaflara medâr olmuş, cumhur bu kelimeye, cariyeler yanında erkek kölelerin de girdiğini ve mümin bir kadının hem erkek hem de kadın kölelere

[292] Râzî, 17/50.

[293] Ebû Bekîr İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* tah. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2003, 3/385.

[294] *Tefhîm,* 3/473-474

[295] Mahmut Toptaş, *Kur'ân-ı Kerim Şifâ Tefsiri,* Cantaş Yay. İstanbul 1993,5/374.

karşı örtünmek mecburiyetinde olmadığını söylemişler[296] ve Hz. Peygamber (sav.) kölesi Abdullah b. Müsa'de el-Fezarî ile kızı Hz. Fatıma'nın evine gittiğinde Hz. Fatıma'nın üzerinde yeterince örtmeyen bir kıyafetiyle utandığını gördüğünde, "*Bunda senin için bir mahzur yoktur. Zira burada senin baban ve kölen vardır*" sözünü delil getirmişlerdir.

İçlerinde Ebû Hanîfe ve İmâm Ahmed'in bulunduğu âlimler, "*ellerinin altında bulunanlar*" ile kastın sadece cariyeler olduğunu, dolayısıyla kölelerin yanında zînetlerin açılamayacağını belirtmişlerdir. Görüşlerine delil olarak ise âyette "*ellerinin altında bulunanlar*" ifadesinin "*kadınları*" ifâdesinden sonra geldiğini, "*kadınları*" kelimesinden sadece inanan kadınların kastedilmesi dolayısıyla, bu kaydın getirilmesi ile inanan kadınların, mü'min olmayan cariyeler yanında da zînetlerini açabileceklerine açıklık getirilmiş[297] olmasını belirtmişlerdir. Bu âlimlerin diğer bir delili ise kölenin, hanımına mahrem olmaması, hürriyetine kavuştuğunda onunla evlenebilmesidir.[298]

"اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُوْلِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ"(*yahut erkeklerden, âilenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler*) Burada müslüman bir kadının şu iki şarta sahip olan erkekler karşısında zinetlerini açabileceği îzâh edilir;[299]

1) "التَّابِعِ" Âyette, kim ne derse ona uyan, birinin peşine takılma durumunda olan ya da çocuklar gibi takip edilmesi gerekli[300] ev hanımına tabi bir statüde , köle olmasa da, kadının evine hizmet ya da sadaka almak için gelip giden,[301] kişiler anlamındadır.

[296] Taberî Tefsîri, 6/141.

[297] Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2/176.

[298] *Tefhîm*, 3/474.

[299] *Tefhîm*, 3/475.

[300] *Kur'ân-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, s.98.

[301] İbn Âşûr, 18/211; Tefhîm, 3/475-476; Kurtubî, 12/367.

2) "غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَال" Bu kelime "Kadınlar hakkında kötü düşünce veya arzu taşımayacak şekilde, ahmak, ebleh, erkeklik duygusunu yitirmiş, iğdiş edilmiş, piri fani, iyileşme ümidi olmayan ağır hastalar, kavrama melekesi yeterince gelişmemiş çocuk, muhannes vb"[302] kişiler şeklinde tefsir edilmiştir.

"اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاۤءِ" (*yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklar*) Âyette geçen "لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى" kelimesi iki şekilde açıklanmış, bu açıklamalar ise pratikte görüş farklılıkları oluşturmuştur; Bir grup âlim bu kelimeye "gâlib olmak", "hükümrân olmak" manası vererek büluğ çağına gelmemiş çocuklar manasını vermişler, diğer bir grup âlim ise bu kelimeye "anlamayan", "farkına varmayan" manası vererek, bu çocukların, kadınların durumlarını ve avretlerini anlamayan ve cinsî bir bilince erişmeyen çocuklar olduğunu belirtmişlerdir. Bu mânâ ile ergenlik çağına yaklaşmış veya buna yakın olup, kadınlara ilgi duyan çocuk, henüz buluğ çağına ermese dahi, kadınların ona karşı zînetlerini örtünmesi daha uygundur.[303]

"وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِيْنَ مِنْ زِيْنَتِهِنَّ" *(Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar*) Cahiliye döneminde kadınlar ayaklarına "halhal" denilen, halka şeklinde bilezikler ve boncuklar takarlar ve yürürken bunlarla ses çıkararak dikkat çekmeye çalışırlardı. Buradaki nehiy, kadınların bu tür ilgi çekmeye yönelik çabalarını gerekçesiyle beraber bildirmiştir. "*Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılmasın*" nehyinin yapılmasıyla, sadece örtünmenin yeterli olmayıp, bu örtünün altında saklanan ve karşı cinsin ilgisini çekmeye yönelik her çabanın bu yasak dâhilinde olduğunu îzâh eder. Bu yüzden, bu âyetin tefsirinde müfessirler kadının tavrı,

[302] Emrullah Ülgen, "Nûr Sûresi 31. Ayete Geçen "Ğayri Uli'l-İrbeti" İfadesi Bağlamında Muhanneslik Olgusu," *BÜİFD* , Sayı 12, Yıl 2018/2, s.99.

[303] Sâbûnî, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* 2/178; Râzî, 17/52.

kokulanması, süslenmesi, kolundaki bilezikleri sallayarak belli etmesi gibi, yabancı gözlere bir mesaj niteliği taşıyabilecek her fiili bu kapsamda değerlendirmişlerdir. [304]

"وَتُوبُوا اِلَى اللهِ جَمِيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُون"(*Ey müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.*) Allah Teâlâ erkek ve kadınlara ayrı ayrı ve îmân vasıflarını hatırlatarak hitap etmiş, onların ilk önce kalbe giden yolda en te'sirli alıcıları olan gözlerini ve sonra iffetlerini korumalarını öğütlemiş, temiz bir kişilik ve toplum yolunda gereken emirleri vermişti. Ancak bu emirler insanoğlunun en güçlü fıtrî meyline karşı yapıldığından, Allah'a yönelmenin en çok hatırda tutulması gereken bir konudur. O yüzden âyetin sonu îmân vasıfları hatırlatılarak yapılmaktadır. Burda kurtuluş umuduna götüren tevbe, toplumun tümüne emredilmiştir. Çünki iffetli bireyler, iffetli toplumda yetişir. Bir toplumun meyli Allah'a değil de yasakladıklarına doğru kayarsa, mü'minlerden bazısının temiz bir hayat arayışları risk altına girer. Zîrâ kişilerin üzerinde çevrenin büyük bir etkisi vardır. O sebeple müminler birlikte Allah'ın dinine yönelmeli ve yardımlaşarak ahkâm, ahlâk ve âdâbı yaşamalılar ki nihâî başarıya ersinler.[305]

Buraya kadar iffet konusu korunma amaçlı olarak ele alındı. Ancak cinsel eğilim gerçek bir eğilimdir. Bu yüzden bu eğilimin pratik bir çözümle tatmin edilmesi kaçınılmazdır. Bu pratik çözüm; evliliği kolaylaştırmak ve bu amaçla karşılıklı yardımlaşmaktır..[306]

وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَّائِكُمْ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (Nûr-32)

[304] Seyyid Kutup, *Kur'ân'ın Gölgesinde Kadın,* Ter. Mustafa Nuhoğlu, Ravza Yay., İstanbul 1995, s.121,122

[305] *Kur'ân-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, s. 105-106.

[306] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/426.

"*Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir."*

"الأَيَامَى" kelimesinin aslı, "الأَيَائِمَ"dir. "أيّم"kelimesinin çoğulu olan bu kelime, kadın-erkek hangisi olursa olsun, bekâr veya dul yani evli olmayan kişiler için kullanılır.[307] Müfessirler, bu âyette geçen "اَنْكِحُوا" emrine muhatap olanları veliler,[308] devlet reisi[309] bütün ümmet[310] olarak tefsir etmişlerdir. Biz bu görüşleri hülâsâ edecek olursak burada muhatap yakından uzağa bütün ilgililerdir, toplumdur.[311] Zîrâ Allah Teâlâ, tüm mü'minlere beraber tevbeyi emrettikten sonra, ahlaksızlığa karşı toplumsal bir sorunun önünde engel olarak duran evliliğe toplumun katkı sağlamasını emrediyor. Âyette geçen "*evlendirin*" emri, anlam îtibariyle vücub ifâde ediyorsa da, selef ve müctehit âlimler bununla vücubun kastedilmediği, müstehap olduğu hususunda ittifak etmiştir.[312]

"وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَّائِكُمْ" (*köle ve cariyelerinizden evlenebilecek durumda olanları da evlendirin*) Meallerde sâlih olanlar, durumu uygun olanlar, temiz olanlar, evlenmeye müsâit olanlar manalarının verildiği "الصَّالِحِينَ" kelimesi, hem ahlâki salâhı hem de evlenmeye ve evlenme hukukuna uyma kâbiliyetini ifâde eder.[313] Allah Teâlâ önce hür olan erkek ve kadınları hiçbir kayıt getirmeden evlendirilmelerinin emrini verdikten sonra sahiplerini kölelerinin salih olanlarını evlendirmelerini emretmiştir. Zîrâ efendiyi köle ve câriyesini evlendirmeye teşvik edecek olan etken bu köle ve câriyelerin

[307] *Keşşâf*, 4/294.

[308] Kurtubî, 12/374.

[309] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/427.

[310] Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2/191.

[311] *Kur'ân Yolu,*4/76.

[312] Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* Tah.Muhammed Es-Sâdık Kamhâvî, Dâru'l-İhyâu't-Turâsi'l-Arabiy, Beyrût 1996, 5/178.

[313] Yazır, 5/3511.

salih kimseler olmaları ya da evlilik görevlerini yerine getirme kanaatlerini taşımalarıdır.[314]

Evliliğe teşvîkin yapıldığı her alanda akla ilk gelen konu maddî imkânların yetersizliğidir. Burada Allah Teâlâ bu endişeleri şu şekilde gideriyor;

"اِنْ يَكُونُوا فُقَرَٓاءَ يُغْنِهِمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهٖۜ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيم" (*Onlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Çünkü Allah'ın lütuf ve ihsanı pek geniştir; O herşeyi hakkıyla bilir.*) Allah Teâlâ "evlendirin" emriyle hitap ettiği velî ve yetkililere ve gâiben de evleneceklere hitâbını devam ettirerek, daha uygun zaman bulma bahanesiyle, yok yere evlenmeyi ve evlendirmeyi geciktirmemelerini öğütlemektedir. Unutulmamamlı ki "*Vâsi*" (ilmi, rahmeti ve kudreti her şeyi kuşatmış)[315] olan Allah'ın iyilik ve ihsanı, bütün varlıkları kapsadığı gibi, Gönülleri ve imkanları da genişletendir. Ama aynı zamanda "*Alîm*"dir ki "fazlından zengin etme" konusunda kime hangi payı vereceğini en iyi bilendir.

Allah Teâlâ topluma evlendirme görevini yüklerken, herhangi bir sebeble evlenemeyen kişilerin kendilerine de iffet talebinde bulunmalarını, kendilerini iffete sevketmelerini[316] emrederek buyurdu ki;

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحاً حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهٖۜ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ (Nûr-33) اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْراًۖ وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِٓي اٰتيكُمْۜ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَٓاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّناً لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Ev*lenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden "mükâtebe" yapmak*

[314] *Tefsîrü'l-Munîr,* 9/465.

[315] Bekir Topaloğlu, "Vâsi'" *TDV*. 42/547.

[316] Râzî, 17/62.

isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."

Evlenmeye mehir, nafaka vb. maddi veya manevi vesîle, sebeb ve imkânı veya evlenecek uygun birini bulamayan kişiler ise iffet sebeblerini arasınlar, araştırsınlar. Bu konuda Rasûlullâh (sav.) gençlere şöyle seslenmiştir; "*Ey gençler topluluğu! Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlenmek gözü haramdan daha çok korur ve ferci de daha çok muhafaza eder. Evlenmeye gücü yetmeyen de oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için bir kalkandır.*"[317]

Allah Teâlâ hür ve kölelerin evlendirilmesini emretmiş, ardından hürlerden evlenemeyenlere de imkan elde edinceye kadar iffetli olmalarını emretmişti. Ama kölelerin evliliklerinden önce kazançlarını, kazançlarından önce de bağımsızlıklarını kazanmaları daha önce ele alınması gereken bir konu olarak görünmektedir.

"وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْراً وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللهِ الَّـذِي اٰتيكُمْ"

(*Elinizin altındaki köle ve cariyelerden, hürriyetlerini elde etmek için sizinle anlaşma yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir iyilik görürseniz, anlaşma yapın. Ayrıca, Allah'ın size verdiği malından onlara da verin.*) "الْكِتَابَ" Lugavî mânâda "Karşılıklı yazışma" anlamındaki kelime "مكاتبة" kelimesi gibi "كاتب" fiilinin mastarıdır. Genel kullanımın "Mükâtebe" kelimesiyle olması üzerine, fıkıh literatüründe bu isimle isimlendirilmesi devam eden kelime, köle ve câriyenin bir bedel karşılığında hür

[317] Buhârî Nikâh, 3, (5066) s. 1294; Müslim Nikâh,1 (1400) 1/630.

olabilmesi için efendisiyle anlaşmasını ifade eden bir akittir.[318] Mükâtebe câhiliye döneminde de uygulansa da sadece efendinin tercihi üzerine gerçekleşen bir anlaşma olmasıyla sınırlıydı. Bu âyetin indirilmesiyle köle sâhiplerine, kölelikten kurtulmak için anlaşma yapmak isteyen kölelerin taleplerine icâbet etmeleri emredilmektedir.[319]

Âyette geçen "*onlarla mükâtebe yapın*" emri "*eğer onlarda bir hayır görüyorsanız*" şartına bağlanmıştır. Bu cümlede geçen "*hayır*" kelimesine mal, kazanç, din, namaz, doğruluk, vefakârlık veya onların bundan hayır istediğini bilirseniz[320] manaları verilmiştir. Kısacası kendileriyle mükâtebe yapılması hayırlı olabilecek, gerek hürriyyetini kazanmak için masraflarını çıkarabilecek, gerekse sonrasında hayatının idâmesi ve salahını idâme edebilecek köleler kastedilmektedir.

Mükâtebe emrini veren âyeti bazı fâkihler kesin emir olarak anlarken bazı fâkihler bu anlaşmanın yapılışının mendûp oluşunu savunmuşlardır. Bu anlaşmanın nedbini savunanlar âyetin, mükatebeyi "*kendilerinde hayır görürseniz*" şartına bağlanmasını delil getirirler.[321] Âyette verilen emrin farziyet ifade ettiğini açıklayan fakihler ise,[322] "*kendisinde hayır görülen*" ve bunu isteyen kimselerle mükâtebe emrinin vacip oluşunu belirtmişlerdir.[323] Gerek nüzul sebebi, gerekse bu âyetin inişinden sonraki tatbikler de bu görüşü desteklemektedir.

"*Allah'ın size verdiği malından onlara da verin*" emrinin muhâtapları ya zekâtla mükellef olan mükelleflerdir. Zîrâ Tevbe 60. Âyette zekâtın verilmesi gereken yerlerin içinde geçen "*köleler*" lafzına dâhil olan bir grupta mükâtep olan kölelerdir. Ya da hitap

[318] Fahrettin Atar "Mükâtebe" *DİA*, 31/531.

[319] İbn Âşûr, 18/220.

[320] *Zâdu'l-Me'âd*, 4/374.

[321] Sâbûnî, *Ahkamu'l-Kur'ân*, 2/199.

[322] Fahrettin Atar "Mükâtebe" *DİA*, 31/532

[323] Taberî tefsiri, 6/145.

köle sahibi olan efendileredir. Bunlar, ya yaptıkları yazışma miktarının bir kısmını bağışlar, indirim yaparlar; yahut da köleden aldıklarının bir kısmını, köleye iade ederler.[324] Burada verilecek miktar ve vermenin hükmü hakkında fâkihlerin ihtilafları vardır.

Allah Teâlâ "*Allah'ın size verdiği malından*" buyurarak malın gerçek sâhibini, onun kullarına ihsânı olduğunu ve kula emânet oluşunu hatırlatmıştır. Zîrâ bunu düşünen kişinin yardım yapabilmesinin kolaylaşacağı açıktır.

Kölelerin durumlarıyla ilgili hem mâlî hem de bedenî fedakârlık emredildikten sonra âyete, bu yardımlaşmanın tam zıddı olan[325] ve o günlerde câhiliyyeden kalma bir uygulama olarak gündeme gelen şu konu ele alınarak devam edilir;

" وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّناً لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيم" (*Cariyelerinizi, hele iffetli kalmak istiyorlarsa, dünya hayatının gelip geçici menfaatine göz dikerek fuhşa zorlamayın. Kim onları fuhşa zorlarsa günahı kendisinedir; zorlananlar için ise Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir.*) Abdullah b. Übeyy'in fuhşa zorladığı Müseyke ve Ümeyme isimlerini taşıyan cariyelerin, Hz. Peygamber (sav.)'e gelerek sahiplerinin kendilerini fuhşa zorlamasından şikâyet etmeleri üzerine bu âyet-i kerimenin indirildiği rivâyet edilir.[326]

"الْبِغَاءِ" ücretle zina etmek demektir.[327] Ayşe (ra.) bildirdiğine göre[328] "*Biğâ*" câhiliyyede, islamın kaldırdığı nikâh çeşitlerinden biriydi.[329] Sûrenin üçüncü âyetinin

[324] Râzî, 17/68.

[325] İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmu'd-Durer fi Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire 1984, 13/268-269.

[326] Müslim, tefsir 27 (3029) 2/1378.

[327] İbn Âşûr, 18/222.

[328] Buhârî, Nikah, 36 (5127), s.1307.

[329] İbn Âşûr, 18/223.

nüzul sebebinde zikredilen Ânâk da bu kadınlardan biriydi. İslâmdan önce hür kadınlar tarafından da uygulanan bu fuhuş yapılarına, burdan doğan çocukların, annelerinin ta'yin ettiği erkeklere verilip bu kişilerin de o çocukları kabul etmesinin gerekliliği gibi meşrûiyet altyapısı oluşturulmuştu.[330] Câriyeler için ise efendilerinin kazanç kapılarından olarak değerlendirilen bu yöntem öyle anlaşılıyor ki hemen hemen dönemin tüm önde gelen kişileri tarafından işletilecek[331] kadar kökleşmiş bir sistemdi. Abdullah b. Ubeyy'in bu şekilde istihdâm ettiği altı câriyesinin olduğu[332] da kaynaklarda nakledilir. Böylesi bir yapıya bu âyetle olan ilk dokunuş bile Abdullah b. Ubeyy tarafından "*Kim bizi Muhammed'den kurtaracak. O kölelerimizi elimizden almaktadır*"[333] şeklindeki aşırı tepkisine sebeb olmuştu.

İbn Âşûr'un da ele aldığı gibi bu âyet, sonrasında tamamlanacak yasaklamanın hazırlayıcısı olarak inmiştir.[334] Tıpkı içkinin haram edilmesindeki tedrîcîlik gibi. Âyetin bu şekilde anlaşılması ilk bakışta anlaşılmakta zorlanılan "*Cariyeleriniz iffetli kalmayı dilerler ise*" ara cümlesine getirilen "istemeyenlere izin mi verilmeli?" gibi sorulara karşı –dönemin şartları da göz önüne alınarak- verilebilecek en güzel cevaptır. Bu, köklü ve menfaatleri altüst edecek uygulama başlangıç itibariyle bu kötü fiile istemeden zorlanan kimselerin alıkonulmasıyla başlanıp, Peygamberimizin "*Bâğînin kazandığı parayı yasaklaması*"[335] gibi hadislerle tümden yok edilecektir.[336] Âyet, bu zorlanan kişilere Rabbimizin "*çok bağışlayıcı*", "*çok merhamet edici*" isimlerinin hatırlatılmasıyla, zor durumda kalan kadınlara yapılan teselli ile sona erer.

---

[330] İbn Âşûr, 18/224.

[331] Mevdûdî, 3/543.

[332] Râzî, 17/74.

[333] İbn Ebî Hâtim, 8/2590.

[334] İbn Âşûr, 18/226.

[335] Ebû Dâvûd, İcâre, 63 (3484) s.388.

[336] İbn Âşûr, 18/227.

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلاً مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ(Nûr-34

"*Andolsun, biz size açıklayıcı âyetler, sizden önce gelip geçenlerden bir misal ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir öğüt indirdik."*

Bu âyet öncesiyle sonrası arasında bir bağlantıdır. Önceki âyetlere bir hatırlatma, sonrasında gelecek âyetlere ise bir hazırlık niteliğindedir. Kur'an'ın tümünün sıfatları niteliğinde olan bu üç özellik öncelikle bu sûrenin içeriğine âittir.[337]

"*Andolsun ki biz size apaçık ayetler indirdik.*" Nûr Sûresinin ilk âyetinin içeriğine bir hatırlatma yapılır âdeta. Sûrenin 18. Âyetinde de Rabbimizin âyetleri açıklama nimeti hatırlatılmıştı. Bu âyette ise önceki âyetlerdeki önemli hükümleri, ifk kıssasının ve sonrasındaki Hak Teâlâ'nın yüceliğini ele alan âyetlerin yüceliği ve önemini vurgulamak için âyet, "yemin vav"ı ve tahkik harfi olan "قد" ile başlar. Allah Teâlâ, bu sûrede ve diğer sûrelerde sizin ihtiyaç duyduğunuz hükümleri, hadleri ve şer'î hükümleri tafsilatlı ayetler halinde indirdi. "*Sizden önce gelip geçenlerden misaller indirdik*." Yani önceki milletlerin haberlerine benzer önemli bir kıssa indirdi. Bu kıssa Hz. Yusuf (a.s.) ve Hz. Meryem kıssasına benzeyen ve Hz. Aişe'ye yapılan çirkin iftiraya konu olan ifk hâdisesidir.[338] "*Takva sahiplerine mev'ıza indirdik.* "Allah'tan korkan ve O'nun azabından sakınan kimselere kişinin ayakların kaydığı noktaları bilip benzerini yapmaktan kaçınacağı söz ve hal[339] olan öğütleri, tehditleri indirdi.

Bundan önceki iki bölümde geçen ayetlerdeki hüküm ve nasihatlerle zina ve fuhşun yasaklanması ve toplumdan uaklaştırılmasına yönelik tedbirler alınmış ve çeşitli korunma yöntemleri devreye sokularak kan ve etten kaynaklanan dürtülerin önü

[337] Yazır 5/3513.

[338] *Tefsîru'l-Münîr*, 9/471.

[339] İbn Âşûr, 18/230.

kapatılarak, nefislere iffet, asâlet, şeffaflık ve aydınlanma yöntemleri hazırlanmıştı.[340] Bu sayede ilâhî nûrla aydınlanmış olan ruh, eşsiz feyiz ummânından istifâde etmek için hazır hale gelmiştir.[341]

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌۜ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍۜ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا (Nûr-35) كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍۙ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِۜيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌۜ نُورٌ عَلٰى نُورٍۜ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌۢ

"*Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir."*

"*Allah göklerin ve yerin nûrudur*" cümlesi bir ara cümledir.[342] Bu cümle, surenin tam da ortasında, insan hayatına nurlu yolu açan hükümlerden hemen sonra aydınlığının parıltısından gözleri kamaştıracak yüce Nûr'a çevirir yüzleri. Sonraki cümlede gelip mesel olarak verilen Nûr, âyet başında geçen Nur'a atıf değil, 34. âyette geçen "*apaçık âyetleri*" açıklayan yeni bir cümle başlangıcıdır.[343] Yani çoğu müfessirin açıkladığı gibi bu mesel ile açıklanan Allâh'ın mümin kalplere yerleştirdiği hidayetinin nurudur. "*Allah'ın Nûr*" unun göklere ve yere izâfe edilmesi ya Nûrunun aydınlığının yaygınlığına ya da bütün âlemin kastedildiğine delâlet etmesi içindir.[344]

[340] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/435-436.

[341] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/436.

[342] İbn Âşûr, 18/234.

[343] İbn Âşûr, 18/234.

[344] Kâsımî, 7/386.

(*O'nun nûru*) kelimesinde Nûr'a izâfe edilen zamirin âidiyeti ihtilâf konusu olmuş, âyeti tefsîr edenler tarafından bu zamir Allâh'ın, Muhammed (sav.)'in, Kur'ân'ın ve mü'min kişinin[345] nurunun misalleriyle açıklanmıştır. Bu görüşlerin en doğrusu Allâh'ın Nûr'unun olmasıdır. Zira "O" Nur'unu kullarından dilediğine veren, ve bu Nur'dan nasibini en çok Muhammed (sav.)'e yapan, kitâbını kulların kendisiyle doğru yolu bulması için indirendir. Dolayısıyla zamirin Allâh'a râci olması diğer manaları da içermesi hasebiyle daha uygundur.[346]

Yarattıklarında bu türden olan benzerlikleri, insanı, insanların anlayış kapasitelerini ve hangi anlatım şeklinin insanın kavrayışına hitab edeceğini en iyi bilen Hâlık-ı Zu'l-Celâl, İlâhî Nûru sembolik bir anlatımla zihinlere yaklaştırmayı murât etmiştir. Zîrâ sembolik anlatım genel olarak, kelimelerle ifade edilmesi mümkün olmayan derin, ince ve yeni anlamları, okuyucu tarafından tecrübe edilebilir bir temsil, teşbih ve şifre ile zihinlere somut bir biçimde yaklaştırmak ve farklı anlayış düzeyine sahip insanların kendi anlayış derecelerine göre bir anlam çıkarabilmelerini sağlamaları amacıyla kullanılmaktadır.[347]

Hak Teâlâ, bu âyette nurunu arkası kapalı, bir pencere şeklindeki oyuk içine konulmuş, incimsi bir fanus içindeki doğuya ve batıya nisbet edilmeyecek nitelikteki zeytin ağacının yağıyla tutuşturulmuş ışığa benzetmiştir. Bu terkipteki bütün öğeler ışığın gücünü artıracak niteliktedir; ışığın konulduğu ardı kapalı pencere, ışığın dar bir alandan daha güçlü çıkmasını -araba farlarında olduğu gibi- sağlayacak, ışığın içine konan incimsi cam fânus hem bu ışığı koruyup, hem de daha fazla aydınlanmasını sağlayacak, mübârek bir ağaçtan tutuşturulan saflaştırılıp damıtılmış zeytinyağı ise,

[345] *Zâdu'l-Mesîr*, 4/377.

[346] Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr İbn Kayyım el-Cevziyye, *İctimâu'l-Cuyûşu'l-İslâmiyye alâ Harbi'l-Mu'attıle ve'l-Cehmiyye*, tah. Zâid b. Ahmed en-Neşîrî, Dâru Âlemi'l-Fevâid, Cidde tsz., s.23.

[347] *Kur'ân-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, s.18.

ışığın gücünü ve aydınlığını artıracaktır. İşte böylesine birbirini pekiştiren öğelerden oluşan bu ışık karanlık bir ortamda aydınlığı en güzel şekilde yansıtacak misali oluşturacaktır. Benzetmedeki bütünlük açısından değerlendirdiğimizde benzetme edatının duvardaki ardı kapalı olan oyuk manasındaki "mişkât"in başına değil bütün bir cümlenin başına geldiği de anlaşılmış olur.[348] Zîrâ burda teşbîh-i temsîlî vardır.

Bu ayette ışık veren nesne bir yıldıza benzetilmektedir. Âyette yıldıza benzetilen ve ışık veren nesnenin yakıtının doğuya veya batıya ait olmaması, bu cismin fiziksel boyutta değil enerji boyutunda olduğunu, âyette tarif edilen yakıtın elektrik enerjisine, ışık veren cismin de elektrik ampulüne işaret ediyor olabileceğini düşündürüyor. Zîrâ ampul de, cam içinde olması, yıldız gibi parlamasının yanında, ayetteki tariflere uygun olarak, kendisine ateş dokunmadan aydınlanma gerçekleştirmektedir.[349]

"يَهْدِي اللهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَآءُ وَيَضْرِبُ اللهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ" (*Allah, dilediği kimseyi nûruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.*) Nûr aşikardır, ancak dileyen kalp gözünü açıp görebilir, ya da Allah, bu nura dilediği kişileri iletir. Bu nurun, kullarına vermek istediği hidayetin cümlesinden olarak, kulların kendi öz dünyalarında algılayabilecekleri, anlayıp hak yolunu bulabilecekleri misaller verir. Çünkü o eşyanın hakikatini ve bu dünyada o hakikatin misallerini en iyi bilendir.

فِي بُيُوتٍ اَذِنَ اللهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهٗ يُسَبِّحُ لَهٗ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ(Nûr-36

"*(Bu nur) Allah'ın, yükseltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Oralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler."*

Âyette geçen "بُيُوت" (*evler*) kelimesinde en çok üzerinde durulan iki mânâdan müfessirlerin genel olarak tercih ettiği, bu evlerden kastedilenin "mescitler" oluşudur.

[348] İbn Âşûr, 18/235; *El-Cuyûşu'l-İslâmiyye,* s.23.

[349] Erman Kazar, *Kur'ân'ın Allah'tan Geldiğinin Delilleri*, İstanbul 2018, s. 175.

Allah Teâlâ müminlere önce aile hayatını ayakta tutacak, manevî değerlerinin yıpranmasının önüne geçip, toplumun çekirdeği mahiyetindeki aileyi maddi ve manevi yüceliğe eriştirecek ilkeleri belirledikten sonra, Allah'ın evlerinin yani mescitlerin ele alınması, sûrenin genel anlatımına da uygundur. Zîrâ kelimenin tenkirle ifadesinden ta'zim manasının da içerdiği mana dolayısıyla bu yapıların, önemsenmesine, gereken değerin verilmesine işaret ederek, hidâyet nurunun aydınlığının yayılması noktasında kişilerin, ailelerin ve toplumun inşasında mescitlerin öncelikli yeri belirlenmiş olur. Allah Teâlâ bu mescitlerin hem maddeten yükseltilip, inşâ ve ihtişamına ihtimam gösterilmesini, hem de ona gereken saygı, değer ve ibadetle yüceltilmesinin izin ve emrini bildirerek, bu kutsal mekanları, nurunun en çok parıldadığı mekanlar olarak zikretmiştir. Zîrâ "Gökyüzündeki yıldızlar nasıl yeryüzünde bulunanlara aydınlık görünüyorsa, bu mescitler de gökte bulunanlara öylesine aydınlık görünür."[350]

İkrime (ra.) bu "*evler*" ile kastedilenin Allah'ın isimlendirdiği gibi "Allah'ın isminin anıldığı tüm meskenler" olarak tefsir eder.[351] Sûrenin genel mihverinin âile hayatına bağlı konular etrafında döndüğünü göz önüne aldığımızda bu mânânın surenin rûhuyla bütünleştiğini görürüz. Bu surette mânâyı şöyle verebiliriz; zihinlerde canlanan bu yüce nûr çok da uzaklarda değil, Allah Teâlâ'nın, sûrede mukaddesâtına atfen, evlere girişten itibaren saygınlığının korunması için edeplerini öğrettiği, kalplerdeki îmân nûrunun hâle hâle yayılmaya başladığı alan olan evlerdir, meskenlerdir. Âyette bahsedilen "*tesbîh*" ile namaz mânasının anlaşılması da, namazı da içine alan zâtı ve fiilleri hususunda Allah'a uygun olmayandan O'nu tenzih etmek demek olan tesbih manasının anlaşılması da mümkündür.[352]

[350] Ömer Çelik, *Hakkın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsîri*, Erkam Yay., İstanbul 2013, 5/453.

[351] İbn Ebî Hâtim, 8/2605.

[352] Râzî, 17/103.

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَإِقَامِ الصَّلٰوةِ وَإِيتَاءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْماً تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ (Nûr-37)

"*Kendilerini ne ticaretin, ne de alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymadığı adamlar (O'nu tesbih ederler). Onlar kalplerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar."*

Bu âyette "رِجَالٌ" kelimesiyle özellikle erkeklerin zikredilmeleri onların, cuma ve bayram namazı gibi emirlere muhâtap olmaları, cemaatle namaz kılınmasındaki teşviklerin öncelikli olarak erkekleri hedef alması gibi bir durum tesbîti kâbilindendir. Peygamber (sav.) her ne kadar "*Kadınların özel odalarında kıldıkları namaz, evlerinde kıldıklarından daha faziletlidir, evlerinde kıldıkları namaz da mescitte kıldıklarından daha faziletlidir*"[353] buyurmuş ise de "*Allah'ın kadın kullarını mescidlere gitmekten alıkoymayın.*"[354]hadisi ile de toplumun yarısını oluşturan ve gelecek nesillerin ilk ve en önemli mürebbîsi olan kadınların mescidin nurlu, manevi havasını almalarının önünde engel olunmamasının gerekliliğini bildirmiştir.

"رِجَال" kelimesin bir önceki âyetteki "بيوت" kelimesi gibi nekreli olması ta'zim mansını içerir." Bu kelimeyi "işte bu Allah'ın övgüsüne mazhar olan kişiler şu vasıfları taşırlar" şeklinde tercüme edebileceğimiz kelimenin ardından bu kişilerin vasıfları zikredilir; "*Öyle erler ki; ne ticaret, ne alış-veriş onları Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymaz.*" Bu âyete "*ticaretle meşgul olmazlar, ki Allah'ın zikrinden…..alıkoymasın*" manası da verilmişse de Âlûsi'nin de belirttiği üzere bu âyetin inmesinden sonra ticareti bırakan hiçbir sahabinin olmaması, âyeti bu şekilde anlama ihtimalini ortadan kaldırır.[355] Zâten övgüyü hak ettiren de dünyevî meşgalenin

[353] Ebû Dâvûd, Salât, 53 (570) s. 85.

[354] Ebu Davud, Salat, 52 (565, 566) s.85.

[355] *Rûhu'l-Meânî*, 18/178.

en çok bedeni ve kalbi meşgul edeceği alan olan ticaretle iştigal dahî, onlara Allah'ı unutturmamasıdır. Burada hem "*ticaret*" kelimesi ve hem de ticareti içinde barındıran ve satış anlamına gelen "*bey'*" kelimelerinin beraber zikredilmesi, satmadaki kazancın, neticelenmiş kesin bir husus olup, alış-verişte bulunan kazancın ise, hem geleceğe yönelik, hem de şüpheli olmasından[356] dolayı önemine binâen tekrar hatırlatılmıştır.

Örnek gösterilen kulların ibadetlerin bedenen olanlarını temsili olarak namazlarını ikâme etmeleri, hakkını vererek kılmaları ve mâlî ibadetlerini temsilen de zekat vermelerinin zikredilmesinden sonra kalp durumları haber veriliyor; "*Onlar gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar.*" Allah'ın hidayet nurunu kalbine, hayatına Allah'ın emirlerinin nurunun yerleştiği bu kişiler yaptıkları işlere de güvenip tembellik ve kendini beğenmişlik tehlikesine düşmezler. Ancak ne korkuları amellerinin önüne geçip yaptıklarının önemsiz olduğunu düşünürler, ne de yaptıkları güzel işler korkularının önüne geçip şımarıklığa düşmezler.

Bu tesbih, zikir, namaz ve zekat ve bu kıyamet günündeki korkunun mükâfâtı nedir, ya da bu kulların böyle olmasındaki hedefleri nelerdir denilecek olursa;

لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (Nûr-38

"*(Bütün bunları) Allah, kendilerini yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandırsın ve lütfundan onlara daha da fazlasını versin diye (yaparlar). Allah, dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır."*

Müfessirler âyete iki farklı mana vermişlerdir. İlkinde, âyette geçen " أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا" ibâresinden öncesine "علي", ya da "ب " cer harflerinden birini ekleyerek ," *Çünkü Allah onları işledikleri amellerine karşılık en güzeli ile mükafatlandıracak.*" şeklinde

[356] Râzî, 17/104.

anlamlandırmışlardır.[357] Bu mânâ ile burada güzelliklere karşılık verilecek mükâfat anılmış, kötülüklere karşılık verilecek cezalar ise zikredilmemiştir. "*Allahı onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.*"[358] âyetini hatırlatan bu mana ile Yüce Allah adeta kötülüklerini sözkonusu bile etmeyeceğini bildirmiştir. İkinci anlamı ise, "مَا عَمِلُو" ibaresinin öncesine "جزاء" kelimesi takdir edilerek anlam verilmesidir; "*Allah onları yaptıklarının daha güzeliyle ödüllendirecek.*"[359] Şeklinde tercüme edebileceğimiz bu mânâ bize, yapılan iyiliklerin on katından yüz katına kadar katlanacağını bildiren şu âyetleri hatırlatır; "*Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır.*"[360] "*Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir*."[361] Allah Teâlâ bu kulların yaptıklarının karşılığını en güzeliyle ve katlanarak vermekle yetinmeyip "*lütfundan onlara fazlasıyla verecektir.*" müjdesini vermektedir. Karşılıksız elde edilen herşey "فضل" olarak isimlendirilir. Yani Allah Teâlâ katındaki lütuf ve kereminden dünyada rızk ve bolluk, âhırette ise cemâlinin seyri ile verdiklerini artıracaktır; "*İyi işler yapanlara daha güzeli; bir de fazlası vardır.*"[362]

Kur'an'ın genel uslûbu inanan ve inanmayan kişileri peşpeşe zikredip âkıbetlerini zikretmesi ve böylelikle bu iki grup arasındaki farkın kıyaslanmasına olanak vermesidir. Bu zikir, tesbih, namaz, zekât, Allah korkusu, iman nuruyla böyle en güzeli ve ziyadesiyle karşılık buluyor ise, akla inanmayanların yaptığı güzel ameller geliyor; Onların işlerinin aslı, âkıbeti acaba nasıldır?

---

[357] *Şifâu's-Sudûr*, 170.

[358] Furkân; 25/70.

[359] *Şifâu's-Sudûr*, s.170.

[360] En'âm; 6/169.

[361] Bakara; 2/261.

[362] Yunûs: 10/26.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَاءٌ حَتّٰى اِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئاً وَوَجَدَ اللهَ (Nûr-39
عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ وَاللهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

Nûr-39)*İnkâr edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. Yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz. (Tıpkı bunun gibi kâfir de hesap günü amellerinden bir şey bulamaz). Ancak Allah'ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam görür. Allah, hesabı çabuk görendir.*

İnsanın dünya hayatında hayal edebileceği, en zor anında önüne açılan en büyük ümit ve bütün o ümitlerin bomboş çıkacağı en zirve örneği gözlerimizin önünde canlandıran Hak Teâlâ, temsîlin gerçeklikle yakınlığını bildirmek için, kâfirin ümit bağladığı amellerinin hiçbir gerçekliğinin olmadığının anlaşıldığı bu misalden, gerçekliğin ortaya çıkacağı âhıret haline doğrudan geçiş yapıyor; "*Allah'ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam görür*." Allah'ın cezasını, veya zebânileri, veya hesâbını[363] ya da hükmünü[364] yanında bulur. O da Kâfirlerin güzel işlerinin karşılığını dünyevî hayatta –dilediği kadarıyla- verir. Âhırete bırakmaz. Şu âyet bu konuyu açıklamaktadır; "*Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz. Sonra da cehennemi ona mekân yaparız. O, buraya kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak girer.*"[365] "*Allah hesabı*" yani ceza görmesi "*çok süratli olandır.*" Hiçbir hesap görme onu diğer hesap görmeden alıkoymaz.[366]

اَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ (Nûr-40
اِذَا اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللهُ لَهُ نُوراً فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ

[363] Beyzâvî, 3/232

[364] Bursevî, 5/523.

[365] İsrâ; 17/18.

[366] *Tefsirü'l-Münîr*, 9/486.

"*Yahut (inkârcıların küfür içindeki hâlleri) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. (Bir deniz ki) onu dalga üstüne dalga kaplıyor, üstünde de bulutlar var. Karanlıklar üstüne karanlıklar. İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez. Kime Allah nur vermezse, onun için nur diye bir şey yoktur."*

Bu misal ilâhî nûra yüz çeviren kâfirlerin, düşünce, fikir, kalp, amel ve yaşantılarını kaplayan karanlıklarının tasvîridir. "*Nûr üstüne nûr*"u[367] temsil eden aydınlık şahsiyetlerin karşıtında olan bu kişilerin içinde bulundukları durumları âyette katmerli karanlıklarla canlandırılır. Zîrâ aydınlık doğru yolu bulmanın aracı ve sebebi iken, tasvirdeki boğucu ortamın birikmiş karanlıkları, ben denildiğinde görünen ve göstermenin aracı olan ele bile ulaşılmakta zorluk çekilen kasvetli ortam, âdetâ hakla beraber kişinin kendini kaybetmesini görünür âlemdeki örneğiyle ortaya koyar.

Fâtihâ sûresinde zikredilen üç grubun benzeri bir şekilde misali verilen bu üç grubun iç dünyasının misallerinin verilmesinin ardından Allah Teâlâ peygamber hitabında gözleri dış dünyaya çevirir. Kur'ân kalpleri aydınlattığı gibi, tevhidin ve ilâhî kudretin delillerini zikrederek akılları da tatmîn eder. Zîrâ Nurlanmış bir kalb, istikrarını aklın tefekkürüyle elde eder

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهٗ (Nûr-41) وَاللهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

"*Göklerde ve yerde olanların ve kanatlarını çırparak uçan kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmedin mi? Her biri kendi duasını ve tesbihini bilmiştir. Allah onların yaptıklarını bilir.*"

[367] Nûr: 24/35.

“الم تر” Nuru ve zulumâtı kalblerine yerleştiren insan tasvîrlerinin ardından Peygamber (sav)'e hitap edilerek, Allah Teâlâ'nın O’na nur mertebelerinin en yüce ve yüksek mertebeleri akıttığını bildirerek ve mülk ve melekûtunun en ince ve gizlisini açıkladığı beyanıyla başlayan[368] bu terkibin içerdiği soru takrir içindir. Yani “sen görmeye benzer bir yakini bilgiyle bildin ki”[369] anlamını ifâde eder. Ya da bu soru "bil ve gör" manasında emir ifade eder.[370] “*Tesbih*” kelimesi “س-ب-ح” kökünün “tef’il” kalıbından gelmektedir. “سبح” Arapça’da suda ya da havada süratle geçip gitmek,[371] boş vakit,[372] sükûn, geçimde tasarrufa gitme[373] yıldızların yörüngelerinde geçip gitmeleri, atların koşması, işe gitmede acele etme, hemen işe koyulma[374] gibi manalara gelmektedir.[375] Tesbih ise, Allah Teâlâ'yı, kutsal yüceliğine layık olmayan kusurlardan gerek itikad, gerek söz ve gerek kalb ile tenzih etmek ve uzak tutmaktır.[376] Kelimenin kök anlamıyla irtibat kurulduğunda tesbîh, Allah’a kulluk husûsunda hızlı davranmak demektir.[377]

Allah Teâlâ, zifiri karanlıklı ruh haletinin tasvîrinin ardından başta Rasûlu olmak üzere bütün insanlığı nurlu bir zikir âlemini seyre yönlendirir. Bu ayette insanlara Allah'ı tesbih ve tenzihe teşvik olmakla beraber, Allah'ı inkar ve O’na isyan edenlere de, bütün kainatın ”tabiat kanunu” denilen, yaratıcısına itaat dilinin tesbihleri hatırlatılarak,

[368] Ebu’s-Suud, 4/28.

[369] Şevkani, 4/ 55.

[370] Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vîlâtu'l-Kurân Tercümesi,* ter.Mehmet Erdoğan, Ensar Neşriyat, İstanbul 2018, 10/207.

[371] *Müfredat,* s.475.

[372] Ebu’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânu’l –Arab,* Dâru Sâdir, Beyrut ts, 2/471.

[373] *Lisânu’l-Arab*, 2/474

[374] *Müfredat,* s.475.

[375]Gezim Dungaj, "Kur'ân’da Tesbih Kavramı" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi İstanbul 2006), s.3.

[376] Yazır, 4729.

[377] *Müfredât,* s.475.

yaratıcıyı inkarın imkansızlığını, kâfirlerin irâdî olarak bu nurlu alemden yüz çevirip varlığı rablerinden koparmalarıyla oluşan bu dünyadaki karanlık ve ahıretteki hüsranın, sadece kendi zararlarına olduğu hatırlatılıyor.[378]

(صافات) Kuşların havada kanatlarını açmaları,[379] uçma esnâsında hareketsiz kanatlarını yayarak gökyüzünde süzülmeleri, açıklaması yapıldığı gibi, kuşların kanatlarıyla sıra sıra olmaları[380] dizilmeleri şeklinde de anlam verilmiştir. Bütün mahlukâtı kapsayacak şekilde yeryüzünde ve gökyüzündeki bütün varlıkların ardından kuşlar -zikru'l-has ba'del-âm - edebî san'atıyla zikredilmiştir. Kırâatında dahi hissedilen kuşların bu kendi ağırlıkları ve yerçekimi kanununa rağmen bir denge unsuruyla oluşturdukları mu'cizevî süzülme halleri, insanlara uçmayı öğreten önemli bir eğitim olacaktır. Aynı zamanda gökler ve yerde olan varlıkların zikredilmesinden sonra süzülen kuşların örnek verilmesi, bu ikisi arasında olan varlıkların da tesbîh ettiklerini hatırlatma nev'indendir.[381]

Ayette geçen "كل قد علم صلاته و تسبيحة" ifadesinde "علم" fiilinin failinin gizli olmasına binaen müfessirlerden failin Allah olduğunu söyleyenler olmuştur. Bu takdirde mana "*Allah bütün bunların salât ve tesbihini bilir*" şeklinde olur. Bu şekilde verilen anlam bir sonraki cümle ile tekrar olacağından, fâilin "كل" kelimesinin delalet ettiği bütün varlıklar olması daha isabetlidir. Bu takdirde ise mana meale de yansıyan şekliyle "*(Gökte ve yerde olanların) hepsi duasını ve tesbihini bilir*" şeklinde olur.[382] "وَاللهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ" (*Allah da onların ne yaptıklarını bilir.*) يَفْعَلُون fiili, tağlîb san'atıyla akıllılar öncelikli olarak bütün yaratılanları kapsar. Ancak tehdit ve teşviki içeren bu tezyîlin asıl hedefi teklife muhatab olan insanlardır.

---

[378] Hacc: 22/18.

[379] *Zâdu'l-Mesîr*, 4/385.

[380] *ed-Dürrü 1-Mensûr*, 11/89.

[381] Râzî, 17/113.

[382] Muhammed Seyyid Tantâvî, *Tefsîru'l-Vasît*, Nahdatu mısır Yay., Kâhire 1998, 10/136

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ۬ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ(Nûr-42

Nûr-42)*Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak Allah'adır.*

Bu âyet, varlığın aslını ve sonucunu, Allah'a ve âhıret gününe îmân konularını hülâsâ eder. İman edenlere müjde, inkâr edenlere de tehdidi en kısa ve özlü bir biçimde özetler. Önceki âyetin sebebini açıkladığı gibi sonraki ayete de bir giriş niteliğindedir.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَاباً ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَاماً فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ Nûr-43)
السَّمَّاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَّاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَّاءُۜ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِۜ

"*Görmedin mi: Allah bulutları azar azar sevk eder; sonra onları birleştirir ve üst üste yığar. Derken, onun arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah gökten öyle dağlar indirir ki, bazan onda dolu da bulunur; onu Allah dilediği kimsenin başına indirir, dilediğinden de uzak tutar. Onun şimşeğinin parıltısı ise gözü alacak gibidir."*

Kur'an'ın indirildiği tarihte hiçbir bilgi bulunmadığı halde, günümüzün gelişmiş teknoloji ve birikimi altında tesbit edilen verilerle tamamiyle paralellik arz eden âyette, yağmurun, dolunun ve şimşeğin oluşum safhaları hakkında verilen bilgileri üçüncü bölümde ayrıntılarıyla ele aldığımız için burada tekrar etmeyeceğiz. Burada ele almamız gereken asıl konu ise âyet, başlangıç itibariyle Allah'ın zatına gözleri çevirtip, göklerde ve yerde olan bu fiillerin fâilinin O'nun olduğunu bildirmesidir. Âdetâ âyet, insanoğlunun ihtiyaç ve korkusunun en çok belirdiği yağmur, dolu ve şimşek anlarında dahi, fiillere değil, fâile yönlendirme eğitimi verir.

Âyetler, varlıkların tesbihi, yağmurun, dolunun ve şimşeğin oluşumu gibi bir kısmı gözlem bir kısmı bilinmeyen bilgileri içeren konuları ele aldıktan sonra, şu dünyaya gelen her insanın her gün müşahede ettiği, rabbinin varlığına, birliğine ve kudretine aklen ve kalben götüren en keskin delillerinden birini hatırlatır;

يُقَلِّبُ اللهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَّ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُوْلِي الْاَبْصَارِ(Nûr-44

"*Allah, geceyi ve gündüzü döndürüp duruyor. Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır."*

Bir şeyin bir şekilden başka bir şekle döndürülmesi manasında olan "*kalb*" kelimesi kökünden gelen " يُقَلِّبُ" fiili, bir şeyin bir halden başka bir hale geçmesi, değişmesi[383] bir şeyin bütünüyle zıddına dönüşmesi[384] anlamlarına gelir. Âyet, bu değişim ve dönüşümün, yenilenmeyi ve tekrarı ifade eden muzârî fiille zikretmesiyle[385] her dâim gözler önünde cereyan eden Allah'ın kudretini tefekkür ettirir. " انَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَار " (*Görecek gözü olanlar için işte bunda bir ibret vardır.*) Bir halden bir hale geçmek manasındaki "عبور" kökünden gelen "ibret" kelimesi,[386] "görünenden görünmeyene geçiş yapmak, olayların dış yüzüne bakıp onlardaki hikmeti kavramaya çalışmak, olaylardan ders alıp doğru sonuçlar çıkarmak ve buna göre davranmak" [387] anlamına gelir.

Bir önceki âyetin sonu "أَبْصَار" kelimesiyle olmuştu. Bu âyette tam bir cinas sanatı olarak yine aynı kelime ile sona erer. Allah Teâlâ "görmedin mi" hitabıyla Peygamberimin şahsında bütün muhatapları gökyüzü ve yeryüzünde kendisini tesbîh eden varlıklara, bulutlara, yağmura, doluya, şimşeğe ve geceyle gündüzün değişiminde tecelli eden, varlığının, birliğinin ve yüceliğinin delili olan sanat eserlerine gözleri ve dikkatleri çevirdikten sonra, bu apaçık doğa mucizelerinin müşahedesini hayata, bilimsel çalışmalara, bakış açısına ve düşünce alemine taşıyacakların basîret sahibi kullar olduğunu açıklar. Burada tefekkürün âdeta gözle başlayacağına bir vurgu olmakla

[383] *Müfredât*, s.861.

[384] İbn Âşûr, 18/264.

[385] İbn Âşûr, 18/264.

[386] *Müfredât*, s.669.

[387] Süleyman Uludağ, "İbret" *DİA*, 21/367.

beraber, bu maddeden manaya geçiş, kalble ve akılla bağlantılı olarak, kalp gözü diyeceğimiz basiretle olaylara bakıp, gördüklerini anlamlandırma çabasındaki kişilere hasredilir. Zîrâ "göze nisbetle basar (görme) ne ise kalbe nisbetle basıret de odur."[388]

Kafirlerin amellerine verilen ilk misal susayan kişinin su ümidiyle seraba yönelmesi, ikinci misal derin sular altındaki yoğun karanlıklardı. 43. Âyette ise bulutlardan suyun indirilişi anlatılmıştı. Misallerle algı âlemimizde ve döngüsüyle de bütün yeryüzündeki önemini kavradığımız suyun, canlılar alemindeki yeriyle âyetler devam etmektedir;

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِنْ مَّآءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى بَطْنِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰٓى اَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Nûr-45

Nûr-45) *Allah, bütün canlıları sudan yarattı. İşte bunlardan bir kısmı karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimisi dört ayak üzerinde yürür. Allah, dilediğini yaratır. Çünkü Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*

Allah Teâlâ Enbiyâ sûresinde "*canlı olan her şeyi sudan yarattık.*" buyurarak, "الماء" kelimesinin harf-i ta'rifle gelmesiyle bitkilerde dâhil olmak üzere bütün canlılığın aslının bilinen ve aynı türden su olduğunu bildirmişti. Bu âyette ise sadece " دَآبَّةٍ" kavramı dahilinde yeryüzünde debelenen, yürüyen, gezinen tüm canlılar ele alınmış, Enbiyâ sûresinde mârife olan "ماء" (*su*) kelimesi burada nekre olarak gelmiştir. Bu kâidelerden çıkan sonuçla bu ayete, her canlının kendine özel bir çeşit sudan yani nutfe (sperm)den yaratıldığının manasını vermek daha uygun düşecektir.[389]

Âyette her ne kadar sadece üç çeşit yürüyüş zikredilmişse de bu zikrin, gözler önünde canlılar geçidi yaptırtıp, tefekkürün amaç olduğunu, hayvanlardan mesela dört

[388] Yazır, 5/2018.

[389] İbn Âşûr, 18/266.

ayaktan fazla canlılar yada sayılamayacak kadar çok olan türlerin de bulunduğunu hatırlatmak için "يَخْلُقُ اللهُ مَا يَشَاءُ" (Allah, dilediğini yaratır.) buyrulur. " اِنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِير" (*Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*) Allah Teâlâ insanoğlunun, türünün sayısını bilmekten aciz olduğu bu canlı türlerini yeryüzüne yayıp kudretinin şumûlünü gözler önüne serer.

لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Nûr-46

"*Andolsun, biz açıklayıcı âyetler indirdik. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir."*

Emirlerin ele alındığı âyetlerin ardından gelen ve âdetâ konu ayrımı mesâbesinde olan bu âyetin benzeri 34. Âyette zikredilmiş, orada indirilen âyetler "اِلَيْكُمْ" (*size*) kaydıyla kayıtlanıp, hitâb, hükümlere îmân edip, o hükümlerle amel edenler olduğu hatırlatılmış, sonrasında gelen âyetlerde îmân ve küfür ehli nûr ile karanlıklar ve serâp misâlleriyle karşılaştırılıp ardından bütün gözler önünde açık olan kâinât kitabının âyetlerini okuttuktan sonra gelen bu âyetle ise hiçbir kayıt yapılmadan, bütün insanlar için apaçık âyetlerin indirildiğini bildirmiştir. İnen Kuran ayetleri, bir gözlük mesabesinde yeryüzüne bakan gözlerin göreceği yaratılış ayetlerinin doğru okunuşunu öğretmiş, bunca açıklığın ardından şu uyarıyı yapmıştır; "*Allah dilediğini/dileyeni Allah dilediği kimseyi doğru yola hidâyet eder*." Allah Teâlânın hidayeti dilediğine vermesi zımnen dilediğini hidayetten mahrum bırakması anlamını içerir.[390] Sûrenin dördüncü bölümüne geçildiği bundan sonraki âyetler, kitabî ve kevnî âyetlerin içinde yaşayıp, bu âyetlerden faydalanamayan grubu tanıtır.

وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَّ وَمَا اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ(Nûr-47

[390] Bikâî, 13/295.

"(Bazı insanlar:) «Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik» diyorlar; ondan sonra da içlerinden bir gurup yüz çeviriyor. Bunlar inanmış değillerdir."

Burada münafıklar muzari fiilin verdiği mana ışığında tekrarlandığı anlaşılan "kavl" (sözlerle), Allah'a ve Rasûlune îmân ve itaat iddiâsında bulunmuşlar, "ب" harfinin tekrarıyla Allah'a ve Resulüne müstakillen[391] ve te'kitli bir şekilde îmân ve itaat sözü vermişler, ardından, "ثم" ve "من بعد" ifadelerinin verdiği anlam ile ise böylesi bir İslâm toplumunun üyesi olarak kendilerine uzak görülen[392] yüzçevirmeyi gerçekleştirmişler ve bu halleriyle ifşâ olunmuşlardır. Âyette her ne kadar bu sözü söyleyenlerden bir grubun yüzçevirdiği bildirilse de, îmân ve itaat iddiasını sadece dillerinde taşıyanların hepsi kınanır. Zîrâ îmânın yeri kalptir ve bu şekilde imanını sadece diliyle izhâr edenler yüz çevirdiğini ortaya koysa da, açıkça ortaya koyamasa da kalben yapılan bu yüz çevirmeye hem razı, hemde destekçidir ki onların sınıfı içinde zikredilmişlerdir.[393] İşte bu iki sınıfın ikisi de –harfi ta'rifin verdiği mana ile- bilinen, tanınan hakîkî mü'minler sınıfına girmezler.

وَاِذَا دُعُوا اِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ(Nûr-48

"*Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Peygamber'e çağrıldıklarında içlerinden bir grup hemen yüz çevirir."*

Bu âyet, Bişr isminde münafıklardan biri ile yahudilerden bir adam arasında bir arazi hakkındaki anlaşmazlık esnasında, Yahudi Bişr'i Rasûlullah'ın (sav.) huzurunda mahkemeleşmeye çağırdığında, Bişr'in haksız olmasından ötürü, bunu kabul etmeyerek "Muhammed bize haksızlık yapar. Bunun yerine biz Ka'b b. El-Eşref'in hakemliğine

[391] Süleyman b. İbrahim el-Lâhim, *İnşirâhu's-Sudûr fî Tedebburi Sûrati'n-Nûr*, Riyad 2005, s.284.

[392] *Şifâu's-Sudûr*, s.204.

[393] Âlûsî, 18/194.

başvuralım" demesi üzerine indirilmiştir.[394] Allah ve Rasûlunun hükmünün uygulanması için çağrılan bu kişilerden bazıları, şartın cevabının başında gelen "اذا" (iza-i fucâiyye) nin verdiği mana ile, tepkilerini ânî bir şekilde yüzçevirerek verirler. Sanki onlar, böyle bir davete muhatap olur olmaz önceden içlerinde tasarlayıp, gizlediklerini düşünmeden, refleks halinde ânîden ortaya koyuyorlardı.[395] Haktan kaçındıklarını beyan için "i'raz" lafziyle yerilen münafıkların durumu, yüz çevirmelerinin devamına işaret için, devama delâlet eden isim cümlesi formunda (معرضون) gelmiştir.[396] "*İçlerinden bir grup hemen yüz çevirir*" ifâdesinden münafık olmasına rağmen bir grubunda yüzçevirmediğini anlıyoruz. Ancak bu teslimiyetle geliş onların sadakatlerinden değil, menfaatlerini ön planda tutmalarındandır. Şöyle ki;

وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا اِلَيْهِ مُذْعِنِينَ(Nûr-49

"*Ama hak kendilerinden tarafa ise, itaatle koşa koşa gelirler."*

Bu âyet, ilâhî kanunun işine gelen kısmını kabul edip, arzu ve çıkarlarına aykırı düşen kısmını reddeden[397] kişilerin durumlarını ortaya koyar. Münafıklar her ne kadar boyun eğerek gelseler de âyet, onların bu gelişini övülmesi gerektirecek bir durum olarak anlatmaz. Zîrâ onların Allah Rasûlune gelişleri O'na itaat değil kendi menfaatlerini arama çabalarıdır. Bu âyetten de anlaşıldığı gibi onlar hakkın, adaletin Rasûlullâh'ın hükümleriyle sağlanacağını gayet iyi biliyorlardı.

Münâfıkların söz ve amellerindeki uyumsuzluk ve yaptıkları işlerdeki bu tutarsızlıklar ele alındıktan sonra, bu şekilde davranmalarının sebebleri, bir konuda

[394] Râzî, 17/129.

[395] *İnşirâhu's-Sudûr fi Tedebburi Sûrati'n-Nûr*, s.287.

[396] Mehmet Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsîri (Hulasatü'l-Beyan fi Tefsîri'l-Kur'an)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 9-10/3754

[397] *Tefhim*, 3/555.

muhtemel seçenekleri belirleyip ardından birer birer eleyerek tek bir seçenek bırakma[398] yoluyla delil getirme manasında olan "sebr ve taksim" benzeri bir yöntem ile onların bu hallerinin asıl etkeni olan kesin neticeye ulaşılır.[399] Zihinde oluşan bütün ihtimalleri tek tek elenmesini öngören bu delil getirme yöntemiyle beraber, dikkatler soru yağmuruyla hem canlı tutulmuş, hem de bu tutumların kınandığı te'kitli olarak bildirilmiştir.

اَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَحِيفَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُۥ بَلْ اُولَٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ(Nûr-50

"*Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe ve tereddüde mi düştüler? Yoksa Allah ve Resûlünün kendilerine karşı zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, işte onlar asıl zalimlerdir."*

"حِيفَ" iki taraftan birine meyletmek[400] manasına gelir. Özellikle hüküm verirken taraf tutarak,[401] zulmetmeyi ifade için kullanılır.[402] Allah Teâlâ münafıkların, hükmün aleyhlerinde olduğu zaman ortaya koydukları bu davranışlarına götüren psikolojilerini tahlil ederken olabilecek tüm ihtimalleri ortaya koymuştur. Bu ihtimaller, sorunun ya onların kendilerinde, ya verilen hükümde ya da hükme varan kişide olabileceğidir. Sorunun münâfıkların kendilerinde olması halinde insanın fiillerine yön veren en önemli etkenlerden biri kişinin olayları algılamasıdır. Bu algılama ise ya akıl ya da kalble olur. Kişiyi etkileyebilecek, dışardan kaynaklanarak oluşan korkularda, yine kişilerin hareketlerine yön veren önemli bir unsurdur.

Allah Teâlâ ilk soruda münafıkların kalblerinin durumlarına dikkat çekiyor. Âdeta bozuk bir tartı mesabesinde olup, muvazenesini kaybeden bu kalplerin ölçüp

[398] Tuncay Başoglu, "Sebr Ve Taksim", *DİA*, 36/255.

[399] *Şifâu's-Sudûr*, s.206.

[400] Tantâvî, 10/143.

[401] *Zâdu'l-Mesîr*, 4/389.

[402] İbn Âşûr, 18/271.

biçmesi kendi bozukluklarıyla alakalı olup gerçekle alakasının olmadığını ortaya koyuyor. Kişinin olayları algılamasında önemli diğer bir etkende akıldır. Düşünce dünyalarında şüphelerin bu insanların akıllarında birikmiş olması yine dış dünyayla değil kendi yanlış düşüncelerinin sonucu olduğu ortaya konulmuş oluyor. Üçüncü olarak münafıkların taşıdıkları kendilerine zulmedilme korkusu da, kendi lehlerinde olduğu zamanki tavırlarında da görüldüğü gibi, hiçbir geçerli nedeni olmadığından sadece kendi vesveselerinden ibaret olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Sorunun olabileceği ikinci ihtimal olan hükmün kendisi ise, Allah'ın koyduğu hükümlerdir. Her şeyin yaratıcısı ve her şeyin Rabbi Allah'ın hükmederken yarattığı herhangi birine karşı diğer birini kayırması uzak tek hüküm, Allah'ın hükmüdür. Çünkü Allah âdil ve onun katında yaratıklar eşit olduklarından, onlardan birisine, diğerinin çıkarı için haksızlık etmez.[403] Hükmü verme makamında olarak ise Rasulullah'ın kendilerine zulmetme ihtimali vardır. Bu ihtimal ise münafıkların kendilerinin haklı iken O'na başvurmaları, kendi vicdanlarında en iknâ edici delildir.

Allah Teâlâ bütün bu ihtimalleri, önceki hükmün ilgâ edilmeksizin yeni bir hükme geçiş yapma manası verdiren (ıdrâb-ı intikâlî) "بل" manasında ki, önceki atıfla alakayı kesen ve munkatı' olan "ام" atıf harfiyle sıralamıştır.[404] Ardı ardına gelen sorulardan öncekilerini olumsuzlamadan dizilen bu cümleler, münafıkların ahlakının sayılmasında dereceli bir intikaldir.[405] Sanki münafıklarda farklı oranlarda bulunma ihtimali bulunan yönler ele verilmiş, bozuk bir zihniyetin analizi yapılmış, onların duygu, düşünce ve korkularını doğru bir şekilde yönlendirememelerinin sonucu gelinen bu çelişkili halleriyle, sorunun tek kaynağının kendileri olduğu, yapılan zihin sorgularıyla kesinliğini bildirmiş, ve âyetin sonunda "بل" harfi (ıdrâb-ı intikâlî) ile atıf

[403] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 19/455.

[404] İbn Âşûr, 18/271.

[405] İbn Âşûr, 18/271.

yaparak hükmün asıl etken olan sonucuna götürmüştür; " بَلْ أُولَئِكَ هُمَ الظَّالِمُون " (*Hayır! İşte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.*)

Bu âyetlerle münafıklar, vasıflarıyla tanıtıldıktan sonra, Kur'an'ın genellikle uyguladığı, kınama-teşvik etme, korkutma-müjdeleme, yergi-övgü gibi birbirlerine zıt şeyleri ardı ardına getirmesi prensibini burada da uygulanmıştır. Bu arka arkaya geliş "eşyalar zıddıyla bilinir" kaidesince hem zıtların karşılıklı olarak daha iyi tanınmasına yardımcı, hemde olmaması gerekenlerin anlaşılmasının zihne takılan "peki olması gereken ne?" sorusuna cevaptır.

اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ اِذَا دُعُوا اِلَى اللهِ وَرَسُولِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَاؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (Nûr-51

"*Aralarında hüküm vermek için Allah'a (Kur'an'a) ve Resûlüne davet edildiklerinde, mü'minlerin söyleyeceği söz ancak, "işittik ve iman ettik" demeleridir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*"

Münafıklar, içlerinden Rasulullah'ın muhâkemesinden kaçınmalarının nedenini, îmânî bir sarsıntıdan değil, Bişr'in "Rasûlullah bize haksızlık yapar" diye gerekçelendirdiği gibi dünyevî sebeplerden olduğunu söylemişlerdi. Allah Teâlâ bu sözlerin geçersizliğini, mü'minlerin Allah Rasûlunun adâletinden şüphe edemeyeceğini vurgulayarak ortaya koymuştur.[406] İman iddiasını taşıyanların teslimiyet konusunda alternatifinin olmadığını ifade eden ve hasr edatı olan "انما" ile başlayan âyet, Allah'ın kelâmına, Rasûlullah'ın hükmüne ve sözüne da'vet edilen ya da muhakeme için çağrılan bir mü'minin, hükmün lehinde veya aleyhinde olmasına bakmaksızın ortaya koyacağı tavrı "kavl" kelimesiyle, sözünü fiiliyle bütünleştirerek refleks halinde şu kelimelerle ortaya koyacağını bildirir; "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا " (işittik ve itaat ettik).

[406] İbn Âşûr, 18/273-274.

"أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُون" (*İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*) bir önceki âyetin sonundaki kalıb aynen bu ayetin sonunda da kullanılır. Yani bir önceki âyette anlatılan kişiler üstüste te'kit ve hasr ifâdeleriyle zalimin onların ta kendilerinin olduğunun anlatılması gibi, burada da bütün o te'kitli ifadelerle kurtuluşun sadece bu ayette anlatılan kişiler olduğu ortaya konuluyor. Bu kurtuluş, başarı dünya ve ahıretle ilgilidir.[407] Allah Teâlâ felâhın, Allah'ın ve Rasûlunun hükümlerine itaat ve teslimiyet gösterenlere has olduğunu bildirdikten sonra, itaatin sadece muhakeme alanıyla ait olmadığını bildirmek için şöyle buyuruyor;

وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللهَ وَيَتَّقْهِ فَأُوْلَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ(Nûr-52

"*Kim Allah'a ve Peygamberine itaat eder, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa işte kurtuluşa erenler onlardır."*

Bu âyet "مَنْ" şart edatıyla başlayan şart ve cezayı (karşılık) içine alan iki bölümden oluşur. Şartlar ise üç tânedir;

1. " يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ " (Allah'a ve Rasûlune itaat.) Hem hükümle ilgili hem diğer konularda, hem kişinin lehine olabilecek hem aleyhine olabilecek konularda, hem yalnız kendisini ilgilendiren hem de başkasını ilgilendiren hususlarda itaat etmek. 47. âyetten itibaren Allah ve Rasulu beraber "و" atıf harfiyle beş defa zikredilerek elçisi olması hasebiyle Peygamberimin değeri tekrar tekrar hatırlatılır. Bu yönüyle bu âyet "Allah'a, farz kıldığı şeylerde, Allah Rasûlune ise sünnetlerinde itaat etmek" ile de tefsir edilmiştir.[408]

[407] *Müfredât*, s. 806.

[408] Beydâvî, 3/241.

2. "وَيَخْشَ اللَّهَ" (*Allah'tan korkarsa*) haşyet, saygıyla beraber sevgininde bulunduğu korkudur.[409] Bu korku Allah'ı, O'nun yüceliğinin ve heybetinin bilinmesinden doğar.[410] Bu yüzden, Kur'an'da âlimlerin korkularının ifadesinde de bu fiil kullanılmıştır; "*Kulları arasından ancak âlimler gereğince Allah'tan korkar.*"[411] Allah'ı tanımanın verdiği bu korku kişiyi kendi eksikleriyle yüzleştirip, geçmişini sorgulatan[412] ve pişmanlığa götüren tevbeyi içinde barındıran[413] bir korkudur.

3. " وَيَتَّقْهِ" (*O'na karşı gelmekten sakınırsa*) takva, insanın kendisini günahlardan sakındırması manasındadır. Bu da sakıncalı şeylerin terk edilmesi ile gerçekleştiğinden[414] gelecekle alakalıdır. İmam Gazâlî ise bu âyette, takvânın itaat ve korkuyu ifade eden kelimelerle beraber gelmesinden dolayı, bu iki mananın dışında hakîkî bir mana taşımasının anlaşılacağını, bunun da kalbin günahlardan arındırılması olacağını belirtmiştir.[415]

Âyet bütün emir ve nehiyleri, veciz bir şekilde bu şart ifadesinde ele alır. Bu yüzdendir ki kendilerine kısa ve özlü, yeterli bir âyet okunması istenen krallara bu âyet okunmuştur.[416] Kurtubî, bir Rûm Dihkanının bu âyeti işitince, içeriğinin geçmiş kitapları içermesinden dolayı Müslüman oluşunu Hz. Ömer'e anlattığını zikreden bir rivâyeti tefsirinde kaydeder.[417]

---

[409] *Müfredât,* s.342.

[410] *Zehratu't-Tefâsîr,* s.5214.

[411] Fâtır: 35/28.

[412] İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsîri,* 11/5954.

[413] *Şifâu's-Sudûr,* s.212.

[414] *Müfredât,* s.1176.

[415] Muhammed er-Rahânî, "Tefsîru'l-İmâmi'l-Gazâlî," (Yüksek Lisans Tezi, Seyyid Muhammed b. Abdullah Üniversitesi, Fas 1997), s.238.

[416] *Keşşâf,* 4/315.

[417] Kurtubî, 12/456.

Şartın cevâbı ise; " فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُون" İşte kurtuluşun kazancın asıl sâhibi bu vasıfları kendilerinde toplayanlardır. Bu âyette yine son iki âyet gibi te'kit edatlarıyla kuvvetlendirilmiş, kurtuluş bu âyette özetlenilen amelleri yapanlara hasredildiği vurgulanmıştır.

Bu âyetlerin indirildiği Medîne toplumunda mü'minlerle münâfıklar bir ayrıma tutulmadan beraber bulunuyorlardı. Bazı kişiler bozgunculuğa sebeb olmalarıyla kendilerini ele verseler de, daha derin kırılmalara sebebiyet vermemesi amacıyla köklü bir ayrıma tabi tutulma olmuyordu. Nitekim ifk hadisesinde bu olayın müşahhas örneğini Müreysî Gazvesi dönüşü olaylarla ele almıştık. Dolayısıyla bu âyetlerle hitabın bir münafıklara bir mü'minlere olması, muhatapların değişmesi manasında değil, inananları bu özelliklerden korunmaya, münafıkları ise kendilerine çekidüzen verdirmeye yöneliktir. Ama usülden de anlaşıldığı gibi asıl terbiye edilenler münafıklardır ve inananların tasviri onların olması gerekenlerden uzaklığını ortaya koymak içindir.

وَاَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُواۚ طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ اِنَّ اللهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (Nûr-53

"*Münâfıklar, sen kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka savaşa çıkacaklarına dair en ağır bir şekilde Allah'a yemin ettiler. De ki: "Yemin etmeyin. Sizden istenen güzelce itaat etmektir. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."*

Gücün son haddine ulaşıldığı, yeminde aşırılığa gidilip şiddetle güçlendirildiğinde kullanılan[418] "جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ" ifâdesini her ne kadar Mukâtil, "Allah'a yemin eden kimse, en ağır yemini yapmış olur" şeklinde açıklamışsa da, bu terkibin kullanılmasıyla münafıkların, yeminlerinde kendilerini inandırmak için sadece Allah'ın

[418] Nesefî, 2/514.

ismini kullanmakla kalmayıp, te'kit ve tekraralarla ciddi bir çaba sarfetmiş oldukları anlaşılıyor.

"لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ" (*Sen emrettiğin takdirde seninle birlikte çıkacaklardır.*) Münâfıklar yemin ifadelerini bu şekilde yapmışlardır. Bu âyette verdikleri "çıkma" sözünü müfessirler, topraklarından, Medîne'den, malvarlıklarından veya cihât için çıkacaklarını söyleme ihtimalleri olmakla birlikte,[419] sibâkın peygamberin verdiği hükümler ve maddi kayıplar olduğu düşünülürse malvarlıklarına vurgu yapılması daha isabetli görünüyor.[420] Ancak hangi açıklama olursa olsun olanca güçleriyle yemin edip inandırmaya çalıştıkları şey, menfaatleri sözkonusu olunca hükümlerden kaçarak üzerlerine çektikleri dikkatleri dağıtmak için, mal, mülk, vatan hatta canlarını bile ortaya koyabileceklerini iddia etmeleridir. Halbuki bu âyetler inmeden önce bu imtihanlara çekilen münâfıklar, başarılı bir profil ortaya koyamamışlardı.

"قُلْ لَا تُقْسِمُوا" (*De ki yemin etmeyin*) Bu nehyin yapıldığı ortam münafıkların yeminlerini tekrarladığı bir ortam olması ihtimaliyle, adeta onlara, "yemin edip durmayın, zîrâ tekrar edilen yemin yalan oluşunu ortaya koyar" manası taşıyabileceği gibi, "sizin içyüzünüz ortaya çıkmıştır yemin etmeniz hiçbir şeyi değiştirmeyecek" veya "sizin sorumlu tutulduğunuz şey yemin etmek değil" anlamında olabilir.[421]

"طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ" (*İtaat bilinen bir şeydir*) şeklinde tercüme edilen kısım, –büyük ihtimalle âyetin nüzul ortamında bağlam belli olduğu için- zikredilmesine gerek görülmemiş bulunan cümle öğelerinin farklı takdirine bağlıdır.[422] Şu manalar da anlaşılabilir:

[419] *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, 10/219.

[420] İbn Âşûr, 18/277.

[421] İbn Âşûr, 18/278.

[422] *Kur'ân Yolu*, 4/91.

a) “Boşuna yemin etmeyin, sizin itaatinizin ne olduğu biliniyor, nifak içeren bir itaattir."[423] Ya da taatinizin ne olduğunu biliyorum boşuna yemin etmeyin.[424]

b) “Yemin etmeyin, itaat sizin tarafınızdan da bilinen bir şeydir. Dolayısıyla yemin değil itaat edin.”[425]

c) Ya da haber takdiriyle "Mâruf bir itaat" yemin etmenizden sizin için daha uygundur." Veya mübtedâ takdiriyle "sizden istenen, yalan yere yemin etmek değil, ma'rûf bir taattır."[426]

"إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُون" (Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.) " خَبِير " "Bilmek" kelimesinden daha özel bir mana ile işlerin içyüzlerini, inceliklerini, gizli yönlerini bilmek anlamında "خبر-خبرة" masdarından sıfat olup[427] "bilen, bir nesnenin mahiyetine ve iç yüzüne vakıf olan" manasında[428] Allah'ın güzel isimlerindendir. Kalblerden geçenin en ayrıntısına kadar bilen, sizin de kalb, dil ve ellerinizle yapıyor olduklarınızın en ince noktasına kadar haberdardır. Âyetin bu son kısmı uyarı ve korkutmayı içeren bir hatırlatmadır.

Nûr Sûresinin ana konularından en önemlilerinden birisi kişiyi ve toplum düzenini koruyan hükümlerdir. Sûrede hüküm bildiren âyetlerin ardından kişiye itaat ettiği Zâtın yüceliğini düşündüren âyetler zikredilir. Zîrâ itaat, imanın sonucu ve îmân iddiâsının ispatıdır. Bu âyetlerle itaatin ne kadar önemli olduğunun ortaya çıkmasının ardından bu konuda toplumda Allah'a ve Peygamber'ine itaat konusunda kendisinde görülen şüphe ve gevşek tutum ve tavırlarını etrafa yayan kişiler merkeze alınarak,

[423] Ebu's-Suûd, 4/138.

[424] İbn Âşûr, 18/279

[425] *Bahru'l-Muhît*, 6/430.

[426] Râzî, 17/132.

[427] *İnşirâhu's-Sudûr fî tedebburi Sûrati'n-Nûr*, s.298.

[428] Bekir Topaloğlu, "Habîr" *DİA*, 14/378.

özellikle Allah'ın hükümlerine boyun eğme konusunda değerlendirmeler yapılmış ve imanın, itaatle bütünleşmesiyle kemale ereceği zihinlere nakşedilmiştir. 47. âyetten itibaren ele alınan bu konunun son âyeti ise bu konuda peygamber ve ümmetine sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

قُلْ اَطِيعُوا اللهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْۜ وَاِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُواۜ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (Nûr-54)

"*De ki: 'Allah'a itaat edin; Peygambere itaat edin.' Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki o Peygamber, kendisine yükletilenden ve siz de kendinize yükletilenden sorumlusunuz. Eğer O'na itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz, Peygambere düşen sadece, apaçık tebliğdir."*

Allah'a itaatle beraber Rasûlune itaatin emredilen bazı âyetlerde Rasûle itaat emri "و" atıf harfiyle olurken burada olduğu gibi bazı ayetlerde de atıf harfi ve "اطيعوا" fiilinin tekrarıyla olmaktadır. Tâatin bir defa zikredilip atıf vavıyla peygambere itaati emreden ayetlerde itaati istenen, Allah'ın kitabında bildirdiği emirlerde peygamber rehberliğinde itaat iken, اطيعوا" fiilinin tekrar edilmesi noktasında peygamberin, Kur'ân nassı dışında verdiği müstakil emirlere itaatin emredildiğini anlamak uygun olacaktır.[429] Şu âyette verilen emir gibi; "*Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin.*"[430] Zaten âyetin devamı da bu manayı hissettiriyor; "*Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz.*"

" فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْۜ " (*Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ona yüklenen sorumluluğu ancak ona ait; size yüklenen görevin sorumluluğu da yalnızca size aittir.*) Hitâb Allah Rasûlunden, O'nu dinleyen, mü'min-münafık tüm insanlığa yöneltilip, yüz

[429] Muhammed Mutevellâ Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî,* Ahbâru'l-Yevm Yay., Mısır 1991, 17/10312-10313.
[430] Haşr: 59/7.

çevirenler doğrudan bir azarlanmaya muhâtab olunmaktadır. Bu azarlama esnasında her kişinin yaptıklarının sorumlusu olarak sadece kendileri gösterilir. Zîrâ " وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِين " (*Peygambere düşen sadece, apaçık tebliğdir*) cümlesinde de bildirildiği üzere, Peygamber kendilerine yükletilen görevi, yani apaçık tebliği hakkıyla yerine getirmiştir.

Allah Teâlâ münafıkları, onların itaatsizliklerini, işlerine gelmediği zamanlarda peygamberin verdiği hükme razı olmamaları gibi her zaman menfaat tarafında olma çabalarını anlattıktan sonra mü'minlere, bu dünyada en büyük menfaat olan halifeliği vaat ederek münafıklara ta'rizde bulunmuş, verdiği bu sözün ismen müslüman olanlar için değil, ihlaslı, emellerinde takvayı gözeten ve Allah'ın dinine uymada şirkin her türlüsünden uzak olanlar için olduğunu bildirerek uyarmış[431] "*Eğer peygambere itaat ederseniz hidayete erersiniz*" emrinde belirtilen, hidâyet, yol gösterme manası içerisinde, din ve dünyalarına açılacak müjdeli zafer ve güven yolunu[432] göstererek,[433] ve hitâbı bütün insanlığa yönelterek[434] şöyle buyurmuştur;

وعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آَمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ (Nûr-55) وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُون

"*Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur.*

[431] Mevdûdî, 3/497.

[432] İbn Âşûr, 18/

[433] Ebu's-Suûd, 4/139.

[434] İbn Âşûr, 18/283.

Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kim nankörlük ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir."

Allah Teâlâ, "*vâdinden asla dönmeyen*",[435] "*zâtında daha çok ahdine vefa gösterecek kimse olmayandır.*"[436] Bu yüzden va'dini bildiren "وعَد" fiili kesinlik ifâde etmek için geçmiş zaman kipinde getirilmiştir. Âyeti, müfessirlerden bazıları hem " مِنْكُمْ" (içinizden) zarfında belirtilenlerin bu âyete muhâtap olanlar olduğunu[437] ve nuzül sebebini de gözönüne alarak âyette belirtilen va'din Rasûlullah ve râşit halîfeler dönemleriyle açıklama yapanlar olmuşsa da,[438] gerek " الَّذِينَ " harf-i mevsûlunun genel olup, özel bir zaman veya mekâna tahsis edilmemiş olması[439] gerekse vaat sebebleri ve vaat edilenler umumi sıfatlarla gelmiş olmasından dolayı, âyette zikredilen üç müjde, ümmetin hepsini kapsayıp, kıyamete kadar da devam edecektir. " لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ" (*Onlardan öncekileri halef kıldığı gibi, onları da yeryüzüne halef kılacak*) " istihlâf " yerine birini geçirmek, halef bırakmak" demektir.[440] Bu âyette istihlafın manası, "yeryüzünde onları diğerlerinin yerlerine geçirecek, halefler kılacak" anlamındadır.[441]

2. وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ (*onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştirecek*) "Temkin" kelimesi, yerleştirme[442], sağlamlaştırma, pekiştirme, yerine oturtma, mümkün kılma, imkan verme[443] anlamlarına gelir. Bu ayette Allah'ın razı olduğu din, İslamdır. Zîrâ Hak Teâlâ "*Bugün dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki*

[435] Hacc: 22/47.

[436] Tevbe: 9/111.

[437] *Hülâsâtu'l-Beyân*, 9-10/3763.

[438] İbnu'l- Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 3/409.

[439] İbn Âşûr, 18/283.

[440] Mehmet Akif Aydın."İstihlâf " *DİA*, 23/337.

[441] *İnşirâhu's-Sudûr fî Tedebburi Sûrati'n-Nûr*, s. 305.

[442] *Müfredât*, s.336.

[443] Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995, s.843.

nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a razı oldum"[444] buyurmuş ve kendi katında geçerli tek dinin islâm olduğunu[445] bildirmiştir. Bu dinin temkini ise, dinin temellerini sağlamca atmak ve sahiplerini güçlü kılmak suretiyle bu dini iyice yerleştirmek ve bu dinin bütün dinlerden üstün gelmesini sağlamak anlamındadır.[446]

3. وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا(*yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağını[vaad eder.]*) Bu âyetin nüzul sebebini tasvîr eden olaylar, âyette belirtilen korkuya açıklık getirirken aynı zamanda Kur'an'ın geleceği haber vermesi yönündeki mucizevî yönünü de ortaya koymaktadır. Resulullah (s.a.v) ve Ashabı'nın Medine'ye hicretlerinden sonra Arap kabileleri, inananlara karşı birleşmiş, ve saldırı fırsatı aramaktaydılar. Bu yüzden Müslümanlar, gece gündüz silâhlarını yanlarından ayıramıyorlardı. Allah Rasûlüne bu durumda ne zamana kadar duracakları sorulunuca "*Bu durumda çok az kalacaksınız. Nihayet sizden birisi içlerinde silah olmayan büyük bir topluluğun içinde dizlerini büküp elleriyle dizini tutarak oturacak*" buyurmuş ve sonrasında bu âyet indirilmişti."[447]

"يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا" (*Onlar sadece bana ibadet ederler.*) Bu cümle ya bu vaadi tevhid üzerine sebatkâr olmakla sınırlamak için "الَّذِين" kelimesinden hal, yâhut yeryüzüne hakim olmak ve emniyete kavuşmak gerektiren durumu bildirmek için yeni bir "isti'naf" cümlesidir.[448] Yani ayetin bu kısmı, ümmetin yeryüzüne hakimiyeti esnasındaki durumunu yahut yeryüzüne hakim olma sebebini açıklar.

[444] Mâide: 5/3.

[445] Âli İmrân: 3/19.

[446] Mâverdî, 4/118.

[447] Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kurân*, tah. Kemâl Besyûnî Zağlûl, Yay.Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1991; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 11/5959.

[448] *Tefsîru'l-Münîr*, 9/510

"وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" (Bundan sonra kim nankörlük ederse, işte onlar yoldan çıkmışların tâ kendileridir.) "الْفَاسِقُ" hurma ve benzeri şeyler için kabuğunu yırtıp çıkmak; belirli bir sınırı aşmak anlamına gelen "فسق" veya "فسوق" kökünden türemiş bir sıfat olan fâsık -farklı tarifleri bulunmakla birlikte- terim olarak "haktan sapan, Allah'ın emirlerine itaatten ayrılan asi mümin veya kafir"[449] olarak tanımlanabilir. Bağlam gözönüne alındığında âyette geçen "كَفَرَ" fiiline Ebu'l-Aliyye'nin de açıklamasında olduğu gibi[450] "küfrederse" manası değil "nimetlere nankörlük ederse" manasını vermek daha doğru olacaktır.

Allah'ın kendilerine vaat ettikten sonra ihsan ettiği hükmetme yetkisi, dinlerini sağlamlaştırma ve korkularından emin kılma gibi büyük nimetlere erişen kişilerin, bu nimetlere nankörlük edip kıymetini bilmemesi halinde Allah'ın bahşettiği bu nimetlerden, yardımından ve dolayısıyla rahmetinden çıkıp fıskı müşahhas bir şekilde ortaya koyan kişilerin işte tam da onlar oldukları belirtiliyor. Bu durumun aksi olarak kulları nankörlükten kurtarıp şükre götüren en önemli ibadet nedir diye akıllara gelirse, hitap inananlara yöneltilip şu emirler verilir;

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ(Nûr-56

"*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Peygambere itaat edin; böylece rahmete erişirsiniz."*

Kur'ân namaz ve zekat ibadetlerini, hem gerek bu ibâdetlerin katındaki değeri, yüceliği, gerek manevî ve maddî ibadetlerin en önemlileri ve temsilcileri olmaları ve gerekse insan nefsine zor gelmeleri[451] hasebiyle hatırlatılması, gündemde tutulması

[449] Yusuf Şevki Yavuz, "Fâsık" *DİA*, 12/205.

[450] *ed-Durru'l-Mensûr*, 11/99.

[451] Bakara: 2/45.

gerektiği için farklı bağlamlarda tekrar tekrar ele alır. Burada ise îmân ve sâlih amellerle kazanılmış zaferleri rahmete ulaştıracak üç emir veriliyor. Zîrâ Allah ile irtibat namaz ile, insanlarla irtibat zekat ile kurulabilir iken "Âlemlere rahmet olan"[452] Rasûl'e itaat ise rahmete ulaşmayı ümit ettirecek en önemli sebeptir.

Allah Teâlâ, zafere götüren sebebleri, ve zafer vaadini bildirdikten sonra, zaferin önündeki en önemli engel olan ve yenilgi psikolojisine taşıyan düşmanın güçlülüğü yanılgısını ortadan kaldıran kanununu (sünnetullah) hatırlatır.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ ۖ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ(Nûr-57

"*Sakın inkar edenlerin yeryüzünde (bizi) aciz bırakacaklarını sanma. Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü bir dönüş yeridir."*

"لَا تَحْسَبَنَّ" (sen zannetme) nehyinde hitap, ya zihninde bu zannı zihnini kurcalayıp, şaşkınlaşan veya gevşeyen[453] herkestir, ya da "*Sen asla müşriklerden olma!*"[454] âyeti ve benzeri ayetler kabilinden olmak üzere, Rasûlullah'tır. Bu hitabla kendisinden böyle bir zannın olması mümkün olmayan kimse bile bundan men edilirken mümkün olanlar daha dikkatli olmalarına uyarı olması,[455] ya da "kızım sana diyorum gelinim sen anla" kabilinden peygamber şahsında bütün inananlara seslenilmiş olması[456] mümkündür.

"مُعْجِزِينَ" (*âciz bırakanlar,[457] kaçıp kurtulan, öne geçenler*[458]) kelimesinin mef'ûlu hazfedilmiştir. Kâfirlerin kimi âciz bırakacağı belirtilmemiştir. "Allah" lafzının takdir

[452] Enbiyâ: 21/107.

[453] İbn Âşûr, 18/290.

[454] En'âm: 6/14; Yûnus: 10/105; Kasas: 28/87.

[455] Ebu's-Suûd, 4/143.

[456] Âlûsî, 18/208.

[457] *Müfredât*, s.674.

edilmesi[459] Tevbe 2. ve 3. Âyetlerde zikredildiği gibi en uygun olan anlamdır. Bu âyet, 55. âyette belirtilen vaadin gerçekleşmesini düşmanların sayılarına, hazırlıklarına bakarak uzak görmeyi akıldan uaklaştırmanın gerekliliğini[460] nehiy formunda vurgulayarak bildirir. Burada âhırete îmân noktasında sorunlu olan kâfirlere "dünyada" denilerek, söz sâhibi olduklarını iddiâ ettikleri[461] dünyada ki acziyetleri hatırlatılır. Yani kâfirler ne Allah'ın mülkünden çıkıp kaçabilir, ne onun kanunları dışına çıkabilir, ne Allah'ın gücünün önüne geçebilir, ne de yaptıklarıyla Allah'ı âciz bırakabilirler.

Bu dünyada kâfirlere imtihan için verilen imkanlar zihinleri bulandırmasın. Zîrâ "*Onları biraz faydalandırır, sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz*"[462]buyuran Allah, kâfirlere mühlet verir ama ihmal etmez.[463] Bu dünya böyle olmakla beraber âhırette "وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرِ" (*onların varacakları yer ateştir ve her halde o pek fena gidiştir.*) Bu cümle, öncesine bir îzah mahiyetindedir. Onların yeryüzünde kaçmakla kurtulamayacakları belirtildikten sonra Cehennemin, onların son varacakları yer olduğu belirtiliyor.[464] Mü'minlere sadece Kâdir olanın gücüne güvenmeleri için, kendilerini yeryüzünde Allah'ın bile âciz bırakamayacaklarını zannedenlerin diğer âlemdeki acziyetleri tasvîr ediliyor.

Nûr Sûresi, zinâ cezâsı ile başlamış ve bu kapsamda kazf ve liân konularını ele alıp ifk hâdisesiyle dersler verdikten sonra, âile mahremiyetini dış dünyadan koruma amaçlı, evin yabancısı olan kişilerin eve girişinde izin almalarıyla ilgili hükümler etraflıca ele alınmış, bundan sonrada hem imanı güçlendirecek, hem de itaat kavramını

---

[458] *Lisânu'l-Arab*, 5/370.

[459] *Edvâu'l-Beyân*, 6/276.

[460] Âlûsî, 18/208.

[461] İbn Âşûr, 18/290.

[462] Lokmân: 31/24.

[463] Sa'dî, s.573.

[464] Ebu's-Suûd, 4/143.

hayatın her alanında içselleştirecek âyetler gelmişti. İşte bu noktadan sonra, önceki âyetlerde ele alınan konular, yeniden bazı ayrıntılarıyla ele alınır. Sûrenin beşinci ve son bölümünü içeren konuların başlangıcı olan iki âyet, her ne kadar önceki izin âyetlerinin devamı olan manayı içerse de, önceki izin isteme ile ilgili âyetler dışardan gelen kişilerle ilgili olması hasebiyle gerekliliği bariz bir şekilde hissedilen bir edep kuralı iken, arada geçen yirmi sekiz âyet ile îmân, ahlak ve edep içeren âyetlerin içeriğiyle hassaslaşan kişiliklere âile içi daha ince bir edep öğretisi verilir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ (Nûr-58
صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ
بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآَيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ"

"*Ey müminler! Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah, (her şeyi) bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*

Âyetlerin sıralamasından da anlaşılan o ki; izin âyetlerinin indirilip Müslümanların hayatlarına uygulanmasından sonra evlerin içinde de mahremiyete dikkat edilmesinin gereği anlaşılmış ve bu konudaki düzenlemenin beklentisi içine girilmiştir. Bu âyetin nüzul sebebi olarak rivâyet edilen olaylarda Hz. Ömer ve Esma binti Ebi Mirsed'in isimleri geçmekte, genel olarak kölelerin izinsiz içeri girmeleriyle

ilgili olarak yaşanan olaylar üzerine, ev içinde de iznin olması gerekliliğinin hissedilmesi üzerine bu âyetlerin indiği anlaşılmaktadır.[465]

Îmân edenlere hitâb ederek teşvik edici bir uslübla başlayan âyet, her ne kadar zâhiren kölelere ve çocuklara yönelik bir emir olsa da, hitap izin isteyenlere değil, kendisinden izin istenilen kimselere, efendilere, babalara ve küçükleri uhdesinde bulunduranlara âittir. Bu hitap dinî konuların öğretilmesi, ihtiyaç duydukları şeylerin yerine getirilmesi, eğitimlerinin sağlanması, kabule yanaşmamaları halinde edeplendirilmeleri gibi yollarla babalara ve efendilere yöneliktir.

"ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ" (*sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa*) Verilmesi gereken izin öğretisinin ilki sabah namazından öncedir. Zîrâ bu vakit yataktan kalkıp, kıyafetlerin tamamen giyilmeyip, kısmen açık bir halde bulunmuş olabileceği bir vakittir. İkincisi öğle vaktindedir ki o vakit de sıcak yahut istirahat dolayısıyla elbise kısmen çıkarılmış olabilir. Âyette "*Öğle sıcağından elbisenizi çıkaracağınız zaman*" kaydıyla, elbiselerin çıkarılmasına açıkça izin verilmiş, bu vaktin çok az olduğuna da "حِينَ" kelimesi ile işaret edilmiştir. Öğle vaktinde hem kısa bir uyku denilecek zamanda kıyafetlerin değişilmemesi mümkün olduğu,[466] hem de bu vaktin herkes için farklı zamanlarda olabileceğini belirtmek için bu sebeb sadece öğle vakti için bildirilmiştir.[467] Üçüncüsü ise yatsı namazından sonradır. Çünkü bu vakit, artık gündüze ait elbiseyi çıkararak yatağa yatma zamanıdır.

[465] Vâhidî, *Esbâbu Nuzûli'l-Kurân*, s.339; Abdulfettah el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl, Sahabe ve Muhaddislere Göre*, Fecr Yayınları, ter. Salih Akdemir, Ankara 2016, s.255.

[466] Sa'dî, s.573.

[467] *Şifâu's-Sudûr*, s.231.

" ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ " (*Bunlar, mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz üç vakittir*.) "عَوْرَاتٍ" Ara, aralık, bozukluk, gedik[468] anlamına gelen kelime, görüldüğünde insanın düşeceği ayıp ve utanmayı ifâde eden "عار" kökünden gelmektedir. Avret, örtülmesi gereken yerdir. Âyetteki ifadeye göre avret olan bizzat vakitlerdir. Bu anlamda "ثَلَاثُ عَوْرَات" tamlamasına "avret yerlerinin açılabileceği üç vakit" anlamı verilebilir. Yüce Allah izin istemeyi gerektiren illeti açıklıyor. Bu üç vakit kişinin rahatladığı ve kıyafetlerinin açılmasının olabileceği veya ailesiyle başbaşa olabileceği haldir. Köle ve çocukların bu üç vakitte –bedenini açılması korkusundan oluşan illetin bulunması halinde- izin istemesi gereklidir. Hükmün varlığı veya yokluğu illetin varlığı veya yokluğuna bağlıdır.[469]

"لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ" (*Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz*.) Bu üç vakitten sonra siz üstünüz başınız açık bulunsa dahi, izin almadan bulunduğunuz yere girebilirler. Bu durumda siz giyinmemiş olur, onlar da izinsiz girerlerse onları sorguya çekme hakkınız bulunmayacaktır. Bununla birlikte onlar, mahrem vakitlerde izinsiz girecek olurlarsa kendilerine gerekli kuralın öğretilmiş olması şartıyla suç onların olacaktır.[470] Bu üç vakit dışında izinsiz girilip çıkılabileceği kolaylığının illeti, gerekçesi ise şöyle açıklanır; onlar hem "طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ" çocuk ve köleler yanınızda dolaşırlar, girip çıkmaları, sizden maddi ve manevi istekleri çok olup, adeta etrafınızda dönen, tavaf eden pervanelerdir. Hem de "بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْض" bu etrafında dönme işi sadece onların tarafından değildir. Sizde onlardan müstağni değilsiniz. Karşılıklı bir ihtiyaç ve sevgi alışverişi ile, birbirinizle içiçesiniz.

---

[468] Râzî, 17/147.

[469] *İnşirâhu's-Sudûr fî Tedebburi Sûrati'n-Nûr*, s.327.

[470] Mevdûdî, 3/561.

"كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْأَيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيم" (*İşte Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah, (her şeyi) bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*) İşte âyetlerin açıklanması insanı ve toplumu en iyi bilen ve hükümlerini bu bilgileriyle yapandır.[471]

Bu âyette köleler bir kayıt yapılmadan zikredilirken, çocuklar için "*içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar*" buyrulmuştu. Bir sonraki âyet, bu çocukların ergenlik çağına geldiklerinde yapması gerekenlere açıklık getiriyor.

وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوا كَمَا اسْتَاْذَنَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ (Nûr-59)

"*Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler. İşte Allah âyetlerini size böyle açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"

Çocukların gelişimi ve bu gelişim sürecine uygun terbiye verilmesinin yönlendirmesini yapan Kur'ân'ın bu âyetleri ışığında, çocuk gelişiminin üç safhaya ayrıldığını görüyoruz. Birincisi idrakin oluşmadığı ve sonuç olarak hiçbir sorumluluğun olmadığı bebeklik dönemi, ikincisi çocuğun temyiz dönemi olarak adlandırılan, fıkıhta eksik edâ ehliyeti sahibi olarak kategorize edilen, cezâi ehliyetleri olmasa da mâlî yükümlülüklerde sorumlu tutulan,[472] ibâdetlerde ise sorumlu tutulmayan dönem. Bu âyetlerden anlaşıldığı gibi bu dönemde "çocuk" olarak adlandırılan ve "tavvâfûn" olarak vasıflandırılan bu grup, bir yandan bebeklikten yeni çıkmış, oyun çağında olmaları, diğer yandan da her ne kadar sorumluluk çağında değillerse de, sorumluluğa yavaş yavaş hazırlanılan bir giriş devrinde olmalarıyla temayüz eder. Bu gelişime uygun

[471] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/468.

[472] Abdullah Kahraman, "Şer'î Hükümler," Talip Türcan (ed.), *İslam Hukuku El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2016, s.206.

olarak bir önceki âyette çocuğa, günün belirli zamanlarında izin istemesinin öğretilip, diğer zamanlarda izinsiz girmeleri kolaylığını göstermişti. Bu âyet ise bu dönemin bitip, ergenliğe geçişi, sorumluluğu bütünüyle üstlenilmeye başlanıldığı zaman olarak bildiriyor. İşte bu üçüncü devir olan büluğa erişin en önemli belirtisi, ihtilam olma (erkekeler için) - bu âyetin metninin de deliliyle- âlimlerin icmasıyla ergenliğin başlangıcı kabul edilmiştir.[473]

"*Allah âyetlerini size böyle açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*" Allah'ın âyetleri, yani sizin ihtiyaç duyacağınız belirtileri, alâmetleri, sizin için caiz olanları caiz olmayanlardan, işleyeceklerinizi sakınacaklarınızdan ayıracağınız ölçütleri, emir ve nehiyleri açığa kavuşturan Allah,[474] insanoğlunun gelişim sürecini en iyi bilen, bu bilgi ile gerekli hükümleri ortaya koyandır. Bu âyette erkekler için belirtisi zikredilerek, başlanılan ergenlik durumuyla beraber değişen hüküm ele alınırken, bir sonraki âyet, kadınların kendisiyle ergenliğe eriştiği durumun sona ermesiyle beraber, değişen bir hükmü, verilen bir kolaylığı ele almaktadır.

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّٰتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحاً فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍّ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (Nûr-60)

"*Evlenme ümidi kalmayan, ihtiyarlayıp oturmuş kadınlara, süslerini açığa vurmamak şartiyle, dış esvaplarını çıkarmaktan ötürü sorumluluk yoktur; ama sakınmaları kendileri için daha iyi olur. Allah işitendir, bilendir.*"

"الْقَوَاعِدُ" (*oturan, aktif olmayan),*[475] Bu kelimenin tekili, sonunda müennes (dişil) alameti olan "te" harfi olmaksızın "الْقَاعِدُ" şeklinde gelir. Arapçada sadece kadınlara has

[473] *Te'vîlâu'l-Kur'ân,* 10/228.

[474] *Te'vîlâu'l-Kur'ân,* 10/229.

[475] Serdar Mutçalı, s.721.

vasıfların kullanılmasında müzekker (eril) kalıbı kullanılır. Zîrâ bu sıfatı alabilecek ikinci bir cins olmadığından ayırıcı bir alamete ihtiyaç kalmamıştır.[476] Bu âyette de "te" harfinin hazfi bu oturmanın kadınlarda olan yaşlılık dolayısıyla, herhangi bir iş yapamadığından yerinde oturup kalan, çocuk doğuramayan, ay halinden kesilmiş, acuze kadınlar kastedilir.[477] Bu dönem kadınların menopoz devresine girdikleri dönem olmakla beraber, cinsel nitelikleri sona ermez, devam eder. Bu yüzden ayette, kast edilenin sâdece menopoz olmadığını belirtmek maksadıyla,[478] devamında bu kelimeye açıklık getiriliyor ; "لا يَرْجُونَ نِكَاحًا" ne kendisi evlenmeyi arzulayan veya ümit eden,[479] ne de erkeklerin kendisiyle evlenmeyi düşünmeyecekleri[480] olgunluğa gelmiş kadınlar.

"فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ " (*elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur.*) Bu âyette bırakmakta günahın olmadığı elbisenin açıklanmasında bazı ihtilaflar oluşmuş, İkrime, İbn Ömer, Süleyman b. Yesar başörtüsü[481] ile ilgili olduğunu açıklamış, Kur'ân Yolu tefsiri de, hafifletmenin dış giysinin değil, başın ve boynun açılmasıyla olacağını beyan etmiştir.[482]Ancak kadın ne kadar yaşlı ve düşkün olsa da örtünmesi gereken yerlerini hiç kimseye açamayacağından[483] Abdullah b. Mes'ûd, İbn Abbas, iki görüşünden birinde İbn Ömer ve Süleyman b. Yesâr, Said b. Cübeyr, Cabir b. Zeyd, İbrâhin en-Nehâî ve Mücahid, bırakılabilinecek kıyafeti cilbâb (pardesü, çarşaf gibi dış kıyâfeti) diye açıklamış,[484] İbn Mes'ud'un âyeti "Cilbablarından " diye okuduğu rivayet edilmiş,[485] tüm fakih ve müfessirler, burada, Ahzab Sûresinde[486] emredildiği

[476] İbn Âşûr, 18/297.

[477] Kurtubî, 12/475.

[478] *Kur'ân-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, s.122.

[479] *el-Esâs fi't-Tefsir*, 10/147.

[480] İbn Ebî Hatim,8/2640

[481] İbn Ebî Hâtim, 8/2641

[482] *Kur'ân Yolu*, 4/99.

[483] *Te'vîlâu'l-Kur'ân*, 10/236.

[484] İbn Ebî Hâtim, 8/2640.

[485] İbn Ebî Hâtim, 8/2641; Kurtubî, 12/476.

gibi ziynetleri gizlemek için kullanılan dış elbiselerin kastedildiğinde ittifak etmişlerdir.[487]

Ancak bu elbisenin hafifletilme izni şu şart ile olmalıdır; "غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ" (süslerini açığa vurmaksızın) "تبرج" kelimesinin kökü olan "برج" açıkça yükselen şeyler için kullanılır. Gök yüzünde özel bir şekilde toplanmış olan yıldız kümeleri olan burçlara, kale ve saraylara[488] açık ve yüksekliğinden ötürü "burç" denir.[489] Sosyal hayatta teberrüc, burçlaşmak, yıldızlaşmak, çekici ve gösterişli olmak demektir. Tıpkı gökteki burçların, parlaklığı ile diğer yıldız kümeleri arasında hemen göze çarpıp seçildikleri gibi,[490] kadınlar da göz alıcı parlak ziynetleri ve dikkat çekici hareketleriyle kendilerini teşhir etmesi,[491] gizlenmesi gereken yerlerini ortaya çıkarma çabasıdır.[492] Yasaklanan da açığa çıkarmanın süsü, güzelliği ortaya koyma yoluyla olmasıdır. Âyetin buraya kadar olan kısmından bu ruhsatın üç şart ile verildiğini anlıyoruz; ilki bu iznin verildiği kadınlar "*kavâid*" tanımı içine giren yaşlı kadınlardan olması, ikincisi; ne kendisi evlenmeye karşı bir istek duyacak, ne de kendisine evlilik teklifinin düşünülemeyeceği kimse olması, üçüncüsü ise; örtünün hafiflemesi süsün açığa çıkmasına sebeb olmaması.[493]

Sûrenin başında ele alınan ahkâm ile ilgili konuların kolaylık boyutlarıyla yeniden ele alıp açıklayan bu âyet dizimi esnasında gelecek âyet, bir boyutuyla izin isteme ile ilgili konuların tamamlayıcısı, diğer boyutuyla da kişinin kendisi ve içerisinde

---

[486] Ahzâb: 33/59.

[487] Mevdûdî, 3/564; Sâbûnî, *Ahkamu'l-Kur'ân*, 2/216.

[488] *Müfredât*, s.130.

[489] *Lisânu'l-Arab*, 2/211.

[490] *Müfredât*, s.130.

[491] *Kur'ân-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, , s.121.

[492] *Keşşâf*, 4/322.

[493] *İnşirâhu's-Sudûr fî Tedebburi Sûrati'n-Nûr*, s.335.

engellilerde bulunan ailesiyle başlayıp halka halka açılan yakınlıkların korunmasına yönelik tedbir, kolaylık ve izni ele alır.

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ (Nûr-61
تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗٓ اَوْ صَدِيقِكُمْۜ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعاً اَوْ اَشْتَاتاًۜ
فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةًۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

"*Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin. İşte Allah, düşünesiniz diye âyetleri size böyle açıklar.*"

"حَرَجٌ" sözlükte darlık, dînî ıstılahta ise günah manasındadır.[494] Âyetin baş kısmında belirtilen bu kişilere hangi konuda zorluk olmayacağı konusu tartışılmış, âyetin bu kısmıyla sonrasını ayıran İbn Zeyd, buradaki zorluk olmadığı belirtilen şeyin, engelli olanların cihada çıkmalarında bir yükümlülüklerinin olmamasıyla açıklayıp sonraki cümleyle mananın ayrı olduğunu belirtmiştir.[495] Bu takdirde âyetin sonrasıyla münasebeti izin isteme ve evlere girme yönüyledir.[496]Ancak tefsirlerde zikredilen şu

[494] İbrâhim b. es-Sirrî, ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'âni ve i'râbuh*, tah. Abdulcelil Abdûh Şiblî, Âlemu'l-Kutub, Beyrût 1988, 4/53.

[495] Kurtubî 12/92.

[496] İbn Âşûr, 18/300.

sebeb-i nüzul hem bu vasıfta olanların cihadla hem de sonrasındaki konu olan yemekle alakasını belirtmiş olması yönüyle önemlidir; "Müslümanlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte gazvelere çıkmaya gayret gösterirler, sefere çıkarken de sakatlıkları sebebiyle sefere katılamayanlara evlerinin anahtarlarını verir ve onlara: "Benim evimden ne istiyorsan yiyebilirsin" diye izin verirler, ancak Medine'de kalan ve kendilerine anahtar verilen o sakat kişiler, "Bunlar aslında bize yeme iznini gönül hoşluğu ile vermediler. Binaenaleyh onların evlerinden yememiz bize helâl değil." derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ onlara bir ruhsat olmak üzere bu âyet-i kerimeyi indirdi."[497] Âyeti sonrasıyla birleştirenler ise burada izin ve ruhsat verilen şeyin sonrasında belirtilen yakınlar ve arkadaşlarla beraber yenilmesinde bir sakınca olmadığını vurgulamak olduğunu belirtirler.

İndirilen ayetler ve içerdiği hükümler müslümanları o kadar hassaslaştırmıştı ki, beraber yemek yemekte zorlanma noktalarına gelmişlerdi. Bu hassasiyetin ilerlemesi ise akrabalık bağlarını ve beraberlikleri kopma noktasına götürebilirdi. "*Ey iman edenler mallarınızı aranızda batıl ile yemeyin.*" âyeti indirilince, hasta ve sakat olanların sofrasından yemek müslümanlara ağır geldi. [498] Bazen de, kör, topal ve sakat olanlar, kendilerinden tiksinir yahut rahatsız olur diye sağlam kişilerle birlikte yemek yemek istemiyorlardı.[499] Ashabdan bazıları ise engelli kişileri evlerine götürürler, kendi evlerinde yemek bulunmazsa onları âyette sayılan akrabalarının evlerine götürürler, yanlarındaki o sakat kimseler ise ev sahiplerinin gönülsüz olabileceklerini düşünerek bu tür davetleri kabul etmek istemezlerdi.[500] Diğer bazı kişiler ise hasta ve sakat insanlarla yemek yemekten tiksiniyorlardı. Bunun üzerine bu âyeti kerime indirildi ve kör, topal

[497] Suyûti, *Lubâbu'n-Nukul fî Esbabi'n-Nuzûl*, 1/489.

[498] Taberi Tefsîri; 6/163; Suyutî, *Lubâbu'n-Nukul Fî Esbabi'n-Nuzul*, 1/488.

[499] Alûsî, 18/217.

[500] *Taberî tefsiri*, 6/163.

ve hastaların toplumdan dışlandığı bir anda özürlülerin de aynı sofrada birlikte olmalarında hiçbir mahzurun olmadığını bildirdi.

"وَلا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ" (*Kendi evlerinizde yemenizde [bir güçlük yoktur.]*) Kişinin evinde yiyebileceği malum olduğu halde, âyette hatırlatılmış olması, sonraki lafzı öncesine bağlayabilmek için zikredilmesi mümkün olduğu gibi, oğulları ve eşleri de içine almak için zikredildiği düşünülebilir. Zira oğulların evleri yakınlığına rağmen bu akrabalar içinde zikredilmemiş ve Allah Rasûlu de "*Sen ve malın babanındır*"[501] buyurmuş olduğundan, âdeta geniş âile bütünlüğünü ifade etmek için kişinin kendi evi olarak addedilmiştir. Bir başka yorum ise kişinin kendi evi ile sonrasında eşitliği ifade eden atıf vavıyla sıralanacak olan kişilerin evlerinin eşitliliğini bildirmek için, yakınların sıralanmasına bu ifade ile başlanmıştır.[502]

" أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالاتِكُمْ" (*veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde*) Bazı alimler bu yakınların evlerinde yeme izniyle ilgili olarak, izinlerinin olması halinde söz konusu olduğunu açıklamışlar, diğerleri de, izin almadan da yenilebileceğini, zîrâ aralarındaki akrabalık bağının onlara verilen bir izin olacağını açıklamışlardır.[503] Ancak bu görüşü kabul edenler alıkonulmuş ve bir yerlerde saklanmış olan yiyecekleri almanın caiz olmayacağını, aynı şekilde yemeyip biriktirmek

[501] İbn Mace, Ticaret 64 (2291) s.392.

[502] Âlûsî, 18/219.

[503] Kurtubî, 12/484.

yahut yenilmeyen şeylerin de -alıkonulup saklanan bir şey olmasa dahi- ev sahiplerinin izni alınmadıkça el uzatılamayacağının gerekliliğini belirtmişlerdir.[504]

"أَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ" (*veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde*) Burada ev yada yapılara izafetle sahip olunan şey bildirilmeyip, anahtarlara izafetle sahipliğin zikredilmesinin karinesiyle meskenlere sahiplikten ziyâde koruma yönünde bir bağ manası anlaşılır.[505] Müfessirlerin ekserisi âyeti, vekiller, köleler ve ücretle çalıştırılanlar ile tefsir etmişlerdir. İbn Abbas "Bununla kişinin arazisindeki kâhyası, malının hazinedarı kastedilmektedir. Böyle bir kimsenin yönetmekten sorumlu olduğu şeylerden yemesi caizdir" demiştir.[506] Zaten âyetin başında sebeb-i nüzulü zikredilen olayda da kendisi cihâda gittiği için, gidemeyen özürlülere teslim edilen evlere emanetçi olarak kalan bu kişilerin, kaldığı evlerde yemek yemeyi uygun görmemeleri üzerine indirildiğini açıklamıştık. Bir başka görüşe göre de, burda kastedilen yetim malıdır. Vâsisi, yetimin malından zarar vermemek şartıyla ihtiyacı kadar yiyebilir. Çünkü Allahu Teâlâ, "*Kim zengin ise (yetimin malını yemeye tenezzül etmesin) kaçınsın. Kim de fakir ise örfe göre (birşey) yesin.*"[507]buyurmaktadır.[508]

"أَوْ صَدِيقِكُمْ" (*ya da dostlarınızın*) "صَدِيقِ" tekil ve çoğul aynı kalıptan gelen bu kelime "sevgisinde samimi olan, kendisiyle de samimiyetle sevgi duyulan kimsedir."[509] Allah Teâlâ dostu, kan bağını ve emanet ehlini zikrettikten sonra teşrif için burada zikretmiştir ki, tekellüfsüz hareket edilebilecek yer olarak dostların evleri kan bağı olmasa da hatırlanması gereken yerler olarak bilinsin. Kur'an'da da Cehennemdekiler,

[504] İbnu'l- Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 3/422.

[505] İbn Âşûr, 18/302.

[506] Kurtubî, 12/484.

[507] Nisâ: 4/6

[508] Sâbûnî, *Ahkam Tefsiri*, 2/224-225.

[509] Kurtubî, 12/486.

yardım istediklerinde, babalarından veya annelerinden değil de, dostlarından yardım istedikleri zikredilir[510] "*artık bizim için, ne şeffatçı ne de candan bir dost yok!*"[511]

"لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا" (*Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur.*) Âyetlerin iniş sürecinde gelişen olayları değerlendirdiğimizde yemek konusu gerek çok önemsenmesi ve gerekse geçmişten gelen bazı gelenek ve anlayışların neticesinde kimi sahabiler için hayatı ağırlaştıracak bir sonuca getirmişti. Bu noktada kimin evinde ve kimlerle yemek yenilebileceği sorgulandığı gibi ayrı ayrı yada yalnız veya topluca yemeyi tercih edenler olmuş ve bu tercihlerinde birçok güçlüklerle beraber devam ettirenlere Allah Teâlâ bu alanı daraltmanın gerekli olmadığını, geniş bırakılması gerektiğini açıklamış, kişisel olan bu tercihlerin bir günahı, bir sorumluluğunun olmadığını açıklığa kavuşturmuştur.

"فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً" (*Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendinize (birbirinize) selâm verin.*) Burda "*selamı kendi nefislerinize verin*" buyrularak, İslâm toplumu tek bir nefis gibi değerlendirilmiş, "*kendi nefisleriniz mesabesinde olan inananlara selam verin*" mesajı verilmiştir. Diğer yönüyle de verilen selam alınmayı gerektireceğinden kişi selamı vermekle, alınmasına vesile olduğu için kendine selam veriyor gibi olmuştur.[512] Mücahid'in şu açıklaması da kişinin kendine selam vermesini bildirerek, bu emri açıklar bir mana ifade etmektedir; içinde kimsenin olmadığı bir eve girdigin zaman "Rabbimizin selamı bizim üzerimize ve Allah'ın salih kulları üzerine olsun." diyerek gir.[513]

[510] Râzî, 17/155.

[511] Şuara: 26/100-101.

[512] *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, 19/237.

[513] İbn Ebî Hâtim, 8/2650.

Âyette geçen "تَحِيَّةً" Kelimesinin kökünde olan "hayat" manasını içermesinden dolayı selâm, sanki hayatı, hayatın özünü, mutluluğunu kemalini istemek manasındadır. Bu tahıyyenin Allah katından olması ise, hem onun katından istenen yüce bir dua ve isteği içeren bir selam olması, hem de Allah'ın meşru kılıp emretmesi yönüyledir.[514] Tahıyye kelimesini iki sıfatla vasıflandırır âyet; ilki kalıcı ve pekçok hayrı içeren bereket kökünden gelen "مُبَارَكَةً" kelimesidir. Bu çok hayır hem Peygamber (sav.)in de belirtmesiyle insanların arasında sevgi ve kaynaşmayı sağlaması[515] ile, hem de Peygamberimiz (sav.)'in "esselâmü aleyküm" lafzına on sevap, bu lafza ilave olarak "ve rahmetullâhi ve berekâtühü" diye selam verene ya da alana kelimelerin her biri için on sevap yazılır şeklinde yaptığı açıklamalarla[516] sevabının bereketleri ile açıklanabilir. Yüce Allah'ın bu selâmı "طَيِّبَةً" (pek güzel, temiz) Olarak nitelendirmesi ise bu selamı verenin ve işitenin gönül hoşluğu, huzur ve sükûnunu hissetmesidir.

"كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ" (*Allah, size ayetleri böyle açıklamaktadır, umulur ki aklınızı kullanırsınız.*) Aklı devamlı olarak fiil formunda kullanan Kur'an âyetleri, aklı kullanmanın önemine dikkat çekmektedirler. İşte özelde burada zikri geçen hüküm ve âyetlerin, genelde tüm Kur'an'ın açıklanıp beyan edilmesine rağmen anlamak idrak etmek bu akıl melekesinin çalıştırılmasına bağlıdır.

Sûre akraba ve arkadaşlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinden, aile başkanı Hz. Peygamberin meclisinde müslümanların takınacağı edep kurallarını açıklamaya geçiyor.[517]

---

[514] *Şifâu's-Sudûr*, s.243.

[515] Müslim, İmân 93, (54)1/44.

[516] Ebû Dâvûd, 131-132 (5195-5196) s. 558.

[517] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/472.

انَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ (Nûr-62 إِنَّ الَّذِين يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"*Mü'minler ancak Allah'a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. O hâlde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"

Bir şeyin başkalarında bulunmayıp ancak bir şeyde bulunması[518] manasına gelip, "kasr" anlamını veren "إِنَّمَا" ile başlayan âyet, ma'rife olarak gelen "الْمُؤْمِنُونَ" (inananlar) kelimesinin mübteda olması ile başlamış, devamında inananların üç özelliğinden haber vermiştir. Bu üç özellikten ilk ikisi zâten inanan insanın imanının omurgasını oluşturan imanın temelidir. Allah'a ve Rasûlune imanı ele alan bu iki aslın burada zikredilişi sonrasında ele alınan konunun önemine atıfla bir giriş ve bir sebeb olarak görünmektedir. Zîrâ Allah'a ve Rasûlune iman eden kişinin gönderilen elçiye saygısını ortaya koymasının gerekliliği bu iman vurgusuyla ortaya çıkmaktadır. Yani inanan insanın inancı gereği yapacağı ve yapmakla imanını ortaya koyacağı Rasûle saygı inancının sâfiyetini ortaya koyması açısından önemli bir ölçüttür. Âyette "أَمْرٍ جَامِعٍ" (*toplayan iş*) kelimesinde akli mecaz kullanılarak toplamak, işe nisbet edilmiştir. Zîrâ toplamanın sebebi olan iştir.[519] Bu terkip anlam olarak, öneminden dolayı kendisi için toplanılan iş, olay[520] manasındadır. Cihad, istişare, cuma ve bayram namazları ve toplumun genelini ilgilendiren işler bu kapsamda değerlendirilir. Müfessirler âyette belirtilen izin almayı peygamberle beraber, onun yönetici konumunda olanları da bu

[518] Nusrettin Bolelli, *Belâgat*, Rağbet Yay, İstanbul 2000, s.236.

[519] İbn Âşûr, 18/307.

[520] Tantâvî, 10/159.

kapsamda değerlendirmişlerdir. Zîrâ toplum nizamı bir yöneticinin varlığını, yöneticinin varlığı ise toplu hareket hallerinde düzen ve itaati gerektirir.

Âyette konunun önemini belirtmek üzere, te'kid edilmek üzere konu farklı bir üslubla tekrar edilir. İlk cümlede "الْمُؤْمِنُونَ" (*Mü'minler*) kelimesi mübtedâ olarak gelirken, ikinci cümlede bu manayı ifade eden "أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ" (*işte onlar, Allah'a ve Rasulüne iman etmiş kimselerdir.*) cümlesi haber olarak getirilir. Yine ilk cümlede haber olan "الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ" (*Allah'a ve Rasûlune îmân edenler, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken, ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler.*) cümlesinin manasını taşıyan "إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ…." (*Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler*.) cümlesi, ikinci cümlede mübteda olarak konumlanır.[521]

"فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ" (*Eğer onlar bazı işleri için" (meydana gelen bazı önemli meşguliyetleri için) senden izin isterlerse onlardan dilediğine izin ver.*) Bu ifade ile iznin iki şartla verilebileceğini anlarız; ilki sadece büyük ve önemli iş ve durumlar için kullanılan[522] "شَأْنِ" kapsamına giren bir ma'zeret olması, ikicisi ise iznin Allah Rasûlunun veya onun konumunda olan yöneticilerin iznine bağlı olması.[523] Bu ayet-i kerime, dinin bazı emirlerinde, şeriatın temel esaslarında ve İslâm hukukunun ruhundan doğan şer'î esaslarla uyum içindeki görüşüyle içtihad etmesi için Peygamber (sav.)'e yahut müçtehit imama yetki verildiğine delildir.[524]

"وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ" (*ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile. Şüphesiz Allah bağışlayandır, rahmet edendir.*) Onlar için Allaha istiğfar et. Zîrâ izin istemek her

[521] İbn Âşûr, 18/307.

[522] *Müfredât,* s.571.

[523] Sa'dî, s.576.

[524] *Tefsîru'l-Münîr*, 9/541.

ne kadar bir özre dayansa da dünya işini Âhıret işine öncelemek gibi bir kusurdan uzak değildir. Zîrâ izin istemek bir mazeretten dolayı olsa da, kusurdur.[525]

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاً ۚ قَدْ يَعْلَمُ اللهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذاً ۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهٖ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (Nûr-63)

"*(Ey inananlar!) Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın. İçinizden biribirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.*

Âyet, zihinleri canlandırıp anlamaya teşvik[526] ve Allah Rasûlu'nun konumunu, verilen değeri ortaya koymak[527] amacıyla hitabı gâipten muhâtaba çeviriyor. Mü'minlerin ta'rif ve taltif edildiği âyetten sonra, münâfıkları ele alan âyetin bu lafızlarla başlangıcı âdeta mü'minlerle münafıklar arasındaki çizgi gibi ara cümleyi oluşturur.

Âyette " دُعَاءَ الرَّسُولِ " tamlamasıyla geçen kelimeye, hem mastar olan "دُعَاء" kelimesine verilen anlamlar, hem de bu mastarın fâiline ya da mef'ûlune muzâf olması ihtimallerine göre farklı manalar verilmiştir. "Rasûl" kelimesinin mef'ûlune muzâf olması halinde, "*siz, rasûlu da'vetinizi, nidanızı, çağırmanızı kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın*" manasını ifade eder. Bu anlamda Allah Teâlâ, Rasûlune ismiyle hitap etmek yasaklanmış, Allah Teâlâ kitabında bile peygamberini ismiyle nidâ ederek anmamıştır. Kur'an'da zikri dört defa geçen "Muhammed" isminin hepsi de haber formundadır.[528] Peygambere çağrı, nidâ esnâsında hitap ifadesi kadar, hitap şekli de

[525] Yazır, /3543.

[526] İbn Âşûr 18/

[527] Âlûsî, 18/223.

[528] *Edvâu'l-Beyân*, 6/269.

önemlidir. Mü'minler Allah'ın Rasûlune hitabta birbirleriyle konuştukları gibi laubâli yada yüksek ses kullanmamalıdır. Bu edebi şu âyet daha açık bir şekilde öğretir; "*Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işlediklerini*z *boşa gider.*"[529] "Rasûl" kelimesinin mef'ûlune muzâf olması babından olarak İbn Kayyım şu manayı da zikretmiştir; "*Rasule yapılan duayı yani duaların en şereflisi olan salavâtı kendi aranızda yaptığınız dualar gibi kılmayın*." Zîrâ Allah Teâlâ "*Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin."*[530] buyurmuştur.[531] "Rasûl" kelimesinin fâiline muzâf olması halinde ise, "دُعَاء" kelimesine "duâ veya bedduâ" manasının verilmesiyle şu anlamı içerir "*Rasûlullah'ın ettiği duayı kendi ettiğiniz dualarınız mesabesinde tutmayın. Onun bedduasından sakının. Zîrâ onun duası Rabbi katında kabul olunur.*"

"دُعَاء" kelimesine davet manasının verilmesiyle ise mealde verdiğimiz ve siyak ve sibaka daha uygun olan şu anlam ortaya çıkar. "*Peygamberin çağrısını, kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın.*" Zîrâ insanlar arasındaki çağrı ve davetlerin bağlayıcılığı kendi belirli konumlarıyla sınırlı iken Allah Rasulu'nun çağrısı hem bir peygamber ve hem de bir devlet yöneticisi olması hasebiyle, normal ilişkilerle kıyaslanamayacak kadar önemli bir mevkidedir. "*Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun*"[532]

Bütün bu manaların hepsi de âyetin metninden anlaşılabilir, hepsi de aynı derecede doğrudur.[533] Hepsinin manada hedefi aynıdır; Peygamber (sav.)'in tevâzuu,

[529] Hucurât: 49/2.

[530] Ahzâb, 33/56.

[531] İbn Kayyım El-Cevziyye, *Celâu'l-Efhâm*, Dâru İbnu'l-Cevzî, Riyad 1997, s. 267.

[532] Enfâl: 8/24.

[533] *Tefhîm*, 3/567.

bir beşer olduğu hem Kur'ânın, hem de Rasûlun dilinde[534] tekrarlanan bir unsur olması hasebiyle, samimiyet adı altında onun çağırmasını çağrılmasını, duasını, da'vetini yani kalbinizde, dilinizde, toplumunuzda ve topluluğunuzda ona ayrılacak özel değer ve mekanı sıradanlaştırıp değersizleştirmeyin. Evet o bir beşerdir, ama rabbinden vahyolunmasıyla özel bir mevkidedir.[535] Şairin de dediği gibi, "Muhammed (sav.) beşerdir lakin herhangi biri gibi değil, belki onun misali taşlar içinde yakut gibi."

" قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا " (*Allah, içinizden sıvışıp gidenleri şüphesiz bilir.*) Arapçada "قَدْ" edatı maziden önce geldiğinde kesinlik anlamı verirken, muzari fiilin başına getirildiğinde ihtimal manasını ifade etmesine rağmen, Kur'an'da Allah'a isnat edilen fiillerin başına geldiğinde mazinin başına gelmiş gibi kesinlik ifadesi verir. Bu âyette de "Allah'ın biliyor" oluşunun muzari kalıbıyla ifadesinde, devamlılık manası ifade edilirken, aynı zamanda tahkik ehlinin tahkikini, şübhe ehline de ihtimallere yol göstermeye kapı aralayacak bir anlatımın ifâdesi vardır. Zîrâ cezalandırma korkusunu verdirmekte ihtimal bile yeterlidir.[536] "تَسَلَّل" azar azar tedrici ve gizlice savuşarak, adata kabından azar azar sızan bir şey gibi, olduğu yeri terkedinceye kadar zorlamalı bir hareketle çıkmak manasına gelir.[537] " لِوَاذً " bu kelime "لاوذ"nin mastarıdır. bir şeyin arkasına saklanarak, birbirlerinin ardına gizlenerek, birbirlerini siper edinerek sıvışmak[538] manasında münafıkların halinin tasviridir.

Rivayetlerden âyette haber verilen münafıkların, Cuma namazında hutbe dinlemek kendilerine ağır gelenler, veya cihat ve benzeri bir iş için olan topluluktan

[534] Buhârî, Enbiyâ, 48 (3445) s.854.

[535] Kehf:18/110.

[536] Bikâî, 13/325.

[537] İbn Âşûr, 18/310.

[538] *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, 19/2

kaçanlar olduğunu[539] anlıyoruz. Münafıkların birbirleriyle dayanışma içerisinde, zorlanarak olduğu kadar, bir iz bırakmadan gerçekleştirmeye çalıştıkları bu ince operasyonu ayrıntılarıyla anlatıp, bilgisini tehditle bütünleştirerek haber veren Hak Teâlâ, perspektifi genişleterek sadece bu sızma ve kaçma değil, yapılan bu muhalefetin tehlikeli sonuna karşı uyarıyor; "فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيم" (*O'nun buyruğuna aykırı hareket edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya can yakıcı bir azaba uğramaktan sakınsınlar.*) "مخالفة" Yürünen bir yolu değiştirip başka bir yoldan gitmek demek olan ve aykırılığı uyumsuzluğu, karşıtlığı ifade eden bu kelime, müteaddi olup "و ما أريد أن أخالفكم"[540] Âyetinde olduğu gibi harfi cer almamasına rağmen, burada "عَنْ" harfi cerri ile ifadesinde bir lafzın, anlamını kapsadığından dolayı diğerinin yerine kullanılması[541] anlamına gelen "tazmin" vardır. " يُخَالِفُونَ " fiili kendi anlamıyla beraber bu harfi cerri alan diğer bir fiili de anlam olarak içermektedir. Müfessirler ise bu fiilleri "يصدون", "يعرضون" olarak tefsir etmişlerdir.[542] Yani "O'nun emrinden yüz çevirerek, yahut onun yolundan alıkoyarak aykırı hareket ederler" anlamına gelmektedir. Âyetin başında "Rasûl" lafzı, bir önceki cümlede de "Allah" lafzının zikrinin geçmesinden dolayı ikisine de gidebilecek olan "أَمْرِهِ" kelimesindeki zamir, elçinin emrinin gönderenin emri olmasını hatırlatırcasına anlayışları ikisine de götürüp sonuç olarak tek manada birleştiriyor.

"O"nun gittiği yola, verdiği emre yüz çevirerek muhalefet edenlerin çekinmesi gereken ve karşılaşabilecekleri iki büyük tehlikeden ilki fitnenin isabet etmesidir. Altın ve gümüş gibi değerli madenleri saflığını anlamak için ateşte eritmek" mânasına gelen "فتن" kökünden türeyen "fitne" kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de "ateşe atma, ateşle azap

[539] İbn Ebî Hâtim, 8/2656.

[540] Hûd: 11/88.

[541] Aydın Temizer, "Arap Dilinde Tazmîn", *Marmara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi*, 39 (2010/2), s.83

[542] Şevkânî, 4/79.

etme" anlamında geçmektedir.[543] Sözlüklerde "Sınama, maddî ve mânevî sıkıntı, üzüntü, belâ ve felâketle imtihan etme." şeklinde anlamlandırılan kelime, Kur'ân-ı Kerîm'de otuz dört âyette fitne kelimesi olarak yirmi altı âyette de türevleriyle geçmektedir. Fitne kelimesinin Kur'an'da başlıca; Sınama (ibtilâ), deneme (ihtibâr) ve imtihan[544] şirk, küfür, müşriklerin müslümanlara uyguladıkları ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar[545] sapkınlık, sapma, saptırma[546] azap, işkence, ateşe atma [547] düşman saldırısı [548] Allah'ın kullarına farklı imkânlar vererek birbirlerine karşı niyet ve tutumlarını ortaya çıkarması[549] günah[550]şeytanın hile ve tuzağı[551] şeytanın zayıf ruhlu kişilere aşıladığı bâtıl inanç ve kuruntu[552] nifak[553] delilik[554] mânalarına geldiği görülür.[555] Kur'ânın öldürmekten daha şiddetli[556] ve daha büyük bir suç[557] olarak nitelediği fitne kelimesi bu âyette de hem büyüklüğünü ve hem de nerden ve nasıl geleceğinin bilinememesini hissettirmek için tenvinli gelmiştir.

Toplumun bütünlüğü ortak bir hedefte birleşimle elde edilir. Peygemberin varlığı, yaşantısı esnasında önderliği de ayrıca toplumun kenetlenmesinin sebebi olmuş, Medine toplumu birbiriyle mücadele eden kabilelerin oluşturduğu bir yer iken, peygamberin önderliğinde birleşip, sulhun, salahın öncülüğünde örnek bir toplum

[543] Zâriyât: 51/13.

[544] Bakara:2/102; Tâhâ 20/40, 85, 90, 131.

[545] Bakara: 2/191,193,217; Nisâ: 4/91.

[546] Mâide: 5/41, 49; Sâffât: 37/162.

[547] Ankebût: 29/10; Zâriyât: 51/13-14; Burûc: 85/10.

[548] Nisâ: 4/101.

[549] En'âm: 6/53; Furkān: 25/20.

[550] Tevbe: 9/49.

[551] Tevbe: 9/49.

[552] Hac: 22/53.

[553] Hadîd: 57/14.

[554] Kalem: 68/6.

[555] Mustafa Çağrıcı, "Fitne" *DİA*, 13/156.

[556] Bakara: 2/191.

[557] Bakara: 2/217.

oluşturmuşlardı. Peygamberin vefatı ile de sünnet ümmetin, hem kalblerini, hem bakış açısının birleşmesine sebeb olmuş, hakkı, hakikati, doğruyu, itidali önlerine koyup, toplumu belli bir uyumla birleştiren bir bakış açısı sunmuş, dolayısıyla peygamberin maddi ve manevi varlığı toplumu kargaşa, dalalet gibi fitne sebeblerinden uzaklaştıran bir nitelik taşımıştır. Bu anlam şu âyetle bildirilmiştir."*Sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildir.*"[558] Uhut harbinde Peygamber sözü dinlemeyip inanan safları yenilgiyle yüzyüze getirenlerde olduğu gibi sonraki zamanlarda da Peygambersiz yada Peygamberin değer görmediği bir din anlayışı kargaşanın, kaosun, ayrılıkların öncüsü olmuştur. İşte bütün bu anlamlarıyla Allah Teâlâ Rasûlunden yüzçevirenleri "Fitne" sonucuyla karşı karşıya kalmalarına karşı uyarmıştır.

Allah Teâlâ'nın peygamberden yüz çevirenleri sakındırdığı ikinci şey ise "*elem verici azab*"tır. Âyette "*fitne*" kelimesiyle dünyevî azab; "elem verici bir azab" ifadesiyle de, uhrevî azab kastedildiği anlaşılmaktadır.[559] Muhâlefet eden kimse, dünyada bir cezaya uğramadan ölmesi de mümkündür. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak, onun durumunu "ya o, ya da bu" manasını ifade eden "او" edatı ile bildirmiştir. Malumdur ki bir sözün içeriğinin bağlayıcılığı, geçerliliği, sözü söyleyenin makamı ve gücü ile doğru orantılıdır. Allah Teâlâ bu sûrede insanları, maddi-manevi arındırıp, nûra ulaştıracak hükümleri, meselleri, kainatta yarattıklarını ve son olarak inanan ve nifakını gizlemeye çalışanları açıklamıştı. İşte bu âyetlerle verilen hükümlerin kalblerde, yaşantıda ve toplumda yerleşmesi, insanı ve kainatı yaratanın onları bilmeye ve onlarla ilgili bilgi vermeye en layık olanın bilinmesiyledir. Sûre, bu bildirmle hitâma erer.

أَلا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (Nûr-64)

[558] Enfâl: 8/33.

[559] *Tefsîru'l-Münir*, 9/542.

"*Dikkat edin; göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. O, içinde bulunduğunuz durumu da, kendisine döndürüleceğiniz günü de gerçekten bilir. Onlara işlediklerini haber verir. Allah herşeyi bilir.*"

Söz, söyleyenle dinleyen arasında elçilik görevi görür. Konuşan genel manada söylediği söze kalben hazır ve zihnen yatkın olsa da, dinleyenin zihni ya hazır değil veya başka şeylerle meşgul olup, sözün hepsini veya bazısını kaçırabilir. Burada âyet, sonrasında ele alınacak önemli bir konuya karşı uyarma, dikkat çekme ifadesi veren "أَلَا" edatı ile başlar. Bu edat âdeta, değerinden ötürü sonrasında ele alınacak konuların hiç birinin kaçırılmamasının gerekliliğine tenbihtir.[560]

"*Semâlar*" ifadesinin içerisine girebilecek bütün üstü, yüksekliği kaplayan gökler[561] ve o göklerin altında bulunan yerin[562] içinde olan varlıklar, yaratılış, mülk, tasarruf, var etme, yok etme, başlangıçta ve kıyamette tekrar hayata iade edilme gibi her yönüyle Allah'a âittir.[563] "قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ" (*O, içinde bulunduğunuz durumu gerçekten bilir.*) Âyetin bu kısmında Hak Teâlâ, tehdit unsuruna ağırlık veren bir üslubla önceki âyette zikri geçen münafıklarla beraber bütün insanlığa kalbinde, aklında kurduklarından başlayarak bütün hal ve hareketlerinin bilgisine vakıf olduğunu bildirir.

"وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا" (*Allah'a döndürülecekleri ve yaptıklarını Allah'ın onlara haber vereceği günü hatırla.*) Âyette "Kendine döndürüleceklerini biliyor" denilmeyip, "Kendine döndürülecekleri günü biliyor" denilmesi, Allah'ın buna dâir ilmini en vurgulu ve mükemmel şekilde îzah etmesi içindir. Zira bir şeyin vâki olacağı vakti bilmek, onun oluşunu bilmeyi, en mükemmel ve kuvvetli bir şekilde

[560] Şa'râvî, 17/10347.

[561] *Müfredât,* s.516.

[562] *Müfredât,* s.78.

[563] Ebu's-Suûd, 4/152.

gerektirmektedir.[564]Allah Teâlâ, emirlerini ve sonrasında bazılarının işin içinden sıvışıverdiklerini bildirdiği âyetlerin ardından, dünyada gözden kaçar gibi olup yaptıklarının cezasız ve yanlarına kâr kaldığını düşünenlere, bu dünyada vicdanlarından, insanlardan kaçtığını zannedenlere, yaptıklarının yeniden kendilerine sunulacağını, kayıtlı olan hayat serüvenlerinin kendi aleyhlerinde delil olması için kendilerine hatırlatılacağını, her şeyin sahibi olduğunu hatırlattıktan sonra bildiriyor. Bütün bu manalar müjde ve korkutmayı, mükafat ve cezayı beraber hatırlatır.

İnsanlara yaptıklarını bildirecek, bunun üzerine karşılığını verecek olan, aynı zamanda insanların o amelleri hangi hal, durum üzerinde olarak yaptıklarını da bilendir. Ki bu vasıfların toplanmasıyla adâletin en doğrusu ve en incesi ortaya çıksın. Sûre son noktayı bütün sözleri sonlandırıp korku ve ümidi barındıran sonsuz bir tefekküre kapıyı açan şu cümleyle koyar; "وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ" (*Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.*)

[564] Ebu's-Suûd, 4/153.

III. BÖLÜM: KUR'ÂN BÜTÜNLÜĞÜNDE NÛR SÛRESİYLE VERİLMEK İSTENEN MESAJLAR

A. NÛR SÛRESİNDE İNANÇLA İLGİLİ MESAJLAR İHTİVÂ EDEN KONULAR

İnananlara hidayet rehberi olan Kur'an-ı Kerim'de konuların dağılımı tek düze ve tek konu odaklı değildir. Bu yönüyle Kur'an'ı incelediğimizde, îmânla ilgili konuların yoğun olduğu mekkî surelerin yanı sıra, medenî surelerde hüküm âyetleri gibi, dikkatlerin o hükümleri uygulama noktasında odaklanabileceği yerlerde bile âyetler, imânî bir bakış açısıyla gözler önüne serilir. Nûr Sûresi de medenî bir sûre olması hasebiyle her ne kadar hükümleriyle ön plana çıkan bir sûre olarak görünse de, incelediğimizde îmânî konuların ciddi oranda yoğunluğunu farkederiz.

1. Nûr Sûresinde İnanç Bakımından Üç Farklı Grubun Anlatılmasıyla Verilen Mesajlar

Mü'min, münâfık ve kâfirlerin iç dünyalarını misallerle ve dışa yansımalarıyla ele alan Nûr Sûresi, bu özelliklere özellikle mü'minlerle karşılaştırma sadedinde yer verir.

a. Mü'minlerin Vasıflarını Anlatmakla Verilen Mesajlar

Allah Teâlâ Kur'ânın mü'minler için, yol gösterci, müjdeleyici,[565] rahmet,[566] olduğunu bildirmiştir. Bu yönüyle baktığımızda Kur'ânın emir ve nehiyleri mü'min bir kişiliğin inşasını oluşturduğu gibi, inananları vasıflarıyla anlatan âyet grupları da[567] mü'min kişiliğe yön verir. Genel anlamda Mekkî âyetler, inanılması gereken konuları

[565] Neml: 27/2.

[566] Neml: 27/77.

[567] Bkz. Mü'minûn: 23/1-9; Furkân: 25/64-74.

ayrıntılı olarak bildirmiş, bu inancın kalplerde kökleşmesini sağlamış, olgunlaştırmış, bu konuda yoğunlaşmış, inananların hayatlarına ahlak ve ibadetleri de gerektiği miktarda yerleştirmişti. Medenî âyetlerde ise temel inanç, ibadet ve ahlak öğretisini alan, sosyal ve siyasal alanda söz sahibi olan inananların hukukî alanda ihtiyaç duydukları konularda yoğunlaştığını müşâhede ederiz. Bu minvalde medenî sûrelerin bütün özelliklerini taşıyan Nûr Sûresinde de inananların kişisel ve sosyal hayatını düzenleyecek, onlara kimlik ve kişiliklerini kazandıracak önemli emir ve nehiylerin verilmesinin yanısıra, münâfık ve kâfirlerin özelliklerinin karşılığında olması gereken mü'min kişiliğinin tasvirini görmekteyiz.

Sûrenin 35. Âyeti mü'min kişiliğinin iç dünyasını bütün öğeleriyle ele alır niteliktedir; "*O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir oyuk; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne Nûrdur*"

Bu âyet müfessirler tarafından "*Mişkât*", mü'min kişi veya müminin göğsünü "*Cam fanus*" kalbini temsil etmesi ile yorumlanmıştır. Mü'minin kalbi, temizliği, inceliği ve metâneti ile camın üç özelliğini taşır. Mü'min kalbi mahlukâta karşı merhametlidir. Hakîkatlerin sûretleri safî bir halde, ilimler olduğu üzere, kirden bulanıklıktan uzak olarak mü'minin kalbinde yer bulur. Bu kalp, metânetiyle Allah'ın emirlerine sımsıkı tutunup, Allâh'ın varlığının tasdiki konusunda sapasağlam, kararlı, Allah'ın düşmanlarına karşı şiddetlidir. Bu anlamları şu söz çok güzel açıklamaktadır; Kalpler, Allah'ın yeryüzündeki kaplarıdır. Bu kalplerin içinde Allah'ın en sevdiği kalp, onlara kendini sevdirdiği, en incesi, en serti, yani içindeki Hak sevgisini en iyi koruyanı ve en sâfî olanıdır.[568] "*Misbâh*" inanan kişinin kalbindeki îmanın nurudur. "*Mübarek*

[568] *el-Cuyûşu'l-İslâmiyye,* s.26.

ağaç" yâni vahiy, lambanın yakıtıdır. "Nur üzerine nûr" ise fıtratın, idrâkin, vahyin ve Kitabın katmerli olan nurlarıdır. Nurlardan biri diğeriyle birleşince o kulun nuru katmerleşir. Bundan dolayı o kul, nerdeyse kendisine kitap ve sünnetten bir şey ulaşmasa da hak ve hikmet ile konuşur. Sonra kendisine kalbindekinin benzeri kitap ve sünnet ulaşınca onunla dile gelir. Akıl, şeriat, fıtrat ve vahiy delilleri onda birbirine uyar. Aklı, fıtratı ve zevki onu Peygamber'in getirdiklerinin hak olduğunu gösterir. O kimsede akıl ve nakil asla çatışmaz, aksine birbirini doğrular ve uygun düşer. İşte bu nûr üzerine nûrun manasıdır.[569]

Bu âyeti takip eden âyet, Allah'ın içinde isminin zikrine izin verip sabah akşam Zâtının tesbîh edildiği, bu nurla nurlanmış kalpler sahiplerinin meskûn olduğu yapıları ele alırken[570] bir sonraki âyet mü'min şahsiyeti dışa vuran özelliklerini ve kalbinin korku halini ele alır. Bu kişiler Allah Teâlâyı yoğunluğun en doruk noktasında dahi unutmamaları ve namazlarını en güzel şekliyle ifa edip, zekât vermeleri ile O'nu kalben ve lisânen andıkları gibi, ticaret anında da kazançlarında Allah'ın rızasının olmadığı işlemlerden uzak durup, kul hakkına riâyet ederek anarlar. Cum'a Sûresinde emredildiği gibi onlar "*Cuma günü namaza çağıran ezanı duydukları zaman, hemen namaz kılmaya giderler, namazdan sonra yeryüzüne dağılıp Allah'ın vereceği rızkı ararlar.*"[571] Onları helal malları dahi Allah'tan, O'nu anmaktan uzaklaştıramaz.[572]

Nûr Sûresinde mü'minlerin özellikleri, inkâr edenlerin karanlıklarının karşısında nûr misali ve Allah'a ibadetleriyle ayrılırken, münâfıkların mukabilinde ise, inananların Allah ve peygambere itaatleri ve verilen hüküm karşısında "*işittik ve itaat ettik*" sözleriyle teslimiyetlerini belirtmeleri şeklinde tezâhür etmiştir. Mü'minlerin bu söz ve

[569] *el-Cuyûşu'l-İslâmiyye,* s.26-27.

[570] Nûr: 24/36.

[571] Cum'a: 62/9-10.

[572] *Şifâ tefsiri*, 5/385.

sözleşmesi Kur'an'da dört defa zikredilerek âdetâ inananların sloganı,[573] "*işittik, isyan ettik*" diyenlerin karşısında ayırıcı özelliği[574] ve Allah ile aralarındaki sözleşmeleri[575] olmuştur. Bu itaat sözünün fiil ile bütünleşmesinin bir sonucu olarak bir sonraki âyet, kurtuluşun Allah ve Rasûlüne itaat, Allâh'a karşı beslenilen korku ve saygı olduğunu bildirmiştir.

Sûrede îmânın Allah ve Rasûlüne itaatle bağlantısı, hem mü'min kişiliğinin oluşumunda, hem de verilen emirlerin uygulanması noktasındaki önemine binâen, defalarca tekrar edilir. Bu bağlamda mü'minlerin vasıflarını anlatan âyette, Allah ve rasulune imanlarının zikredilmesinin hemen arkasından, onların Peygamberle beraber toplumu ilgilendiren bir iş için birlikteliklerinde, ondan izin almadan gitmemeleri gerekriği bildirilir. Bu açıdan verilen mesaj ise, inanan insanın inancı gereği yapacağı ve yapmakla imanını ortaya koyacağı Allah'a ve Rasûlüne itaat ve saygı, inancının sâfiyetini ortaya koyması açısından önemli bir ölçüttür.

b. Kâfirlerin Durumlarını Anlatmakla Verilen Mesajlar

Allah Teâlâ Kitâbında inkâr edenlerin dünya ve âhıretteki durumlarını, sıfatlarını ve fiillerini geçmiş milletlerden örneklerle veya Allah Rasûluyle muhâtap olanların şahsında genel bir karakter çözümlemesi şeklinde farklı vesile ve boyutlarıyla ele alır. İnkâr edenlerin tanıtılmasından maksat genel anlamda inananlar için, İslâm karşıtı olanların tanınmalarının gerekliliği açısından değerlendirilebileceği gibi, Nûr Sûresinde olduğu gibi "herşey zıddıyla bilinir" kâidesi gereği îmân nimetinin anlaşılması için de zikredilmiştir. Nûr sûresinde de maksadın açıkça ortaya çıkması için inananların anlatıldığı âyetleri müteâkiben kâfirlerin durumunu ele alan iki âyet ile iki misal

[573] Bakara: 2/285; Nûr: 24/51.

[574] Nisâ: 4/46.

[575] Mâide: 5/7.

verilmiştir. Allah Teâlâ kâfirlerin işledikleri amelleri önce yanıltıcı bir serâba, sonra da zifiri karanlıklara benzetmiştir. Bu iki örnek ya kâfirlerin amellerinin özelliklerinin tasviridir ki faydasının olmamasıyla seraba, Hak nurunun olmaması yönüyle de karanlıklara benzer. Yahut görünüşteki güzellikleri yönüyle seraba, görüntüde dâhî dehşetli olmalarıyla karanlıklara benzer. Ya da bu ameller dünyada karanlıklar gibi, âhırette ise kişinin elini bomboş bıraktıran serap gibidir.[576] Bir başka tefsir ise kafirlerin bedenle yaptığı ameller seraba, kalbin ameli olan küfürleri ise karanlıklara benzer.[577] Bu iki misali, iki farklı grubun tasviri olarak açıklayanlar ise çölde seraba koşanları, kâfirlerin önde gidenlerine, karanlıklarda kalıp yolunu bulamayanları ise bâtıl yolu körü körüne taklit edenlerin misâli olarak verildiğini zikrederler.

İnsana insandan yakın, kâinâtı yaratıp onda insanın iki dünyasının en uygun örnekliğini vermeye ilmi ve gücü yeten Rabbimiz, yapılan işlerin katındaki değerinin îmânla olduğunu, îmanı olmayan kişilerin yaptığı güzel veya kişinin kendisinin güzel gördüğü işlerin, hesâp günü, o en çok ihtiyaç duyulan anda, büyük bir hayal kırıklığından başka kişiye bir kazancının olmadığını ve sonuç olarak îmânı olmayan kişinin, karşılığının eksiksiz verileceği hesapla karşı karşıya kalacağı anda, çölde görülen serapa su zannıyla yaklaşıp, bomboş bir çölün ortasında kalan kişiye benzetir. Şu âyette bu konuya açıklık getirir;"*(Ey Muhammed!) De ki: "Amelce en çok ziyana uğrayan; iyi iş yaptıklarını sandıkları hâlde, dünya hayatındaki çabaları kaybolup giden kimseleri size haber verelim mi? Onlar, Rab'lerinin âyetlerini ve O'na kavuşacaklarını inkâr eden, böylece amelleri boşa çıkan, o yüzden de kıyamet gününde amelleri için bir terazi kurmayacağımız kimselerdir.*"[578]

[576] Bikâî, 13/286.

[577] Râzî, 17/110.

[578] Kehf; 18/103-105.

Müfessirler kafirlerin durumuna verilen ikinci misal olan yoğun karanlığı, şirkin ve günahların karanlıkları olarak yorumlarken bazı müfessirler karanlığı yoğunlaştıran öğelere tek tek anlam yükleyerek şöyle tefsir etmişlerdir; Karanlıklar amele, derin deniz kalbe, dalga kalbi kaplayan şirk cehalet ve şaşkınlığa, bulut şüpheye ve kalbin mühürlenmesine misaldir.[579]

Kur'an'ın indiği ortam denizlerden uzak olmasının yanısıra, âyette belirtilen derin denizleri gözlemleyebilmenin imkânı da yoktu. Bu âyet teknolojinin ilerleyip deniz ve okyanusların derinliklerine inilmesiyle daha iyi anlaşılabilmiş, Allah'ın hidayetini dileyen kişilere Kur'ân mu'cizesi, gelişen teknolojiyle ortaya çıkıp, en gizliyi bilenin doğru yolunu gösterecek bir nûr olmasının örnekliğini gözler önüne sermiştir. Âyette "*derin deniz*" ifadesinin kullanılması ile bu yoğun karanlıkların sadece derin deniz ve okyanuslarda olacağı ifâde edilir. Bu âyette zifîrî karanlığa sebeb olan şeyler derin denizlerin iki özelliğidir;[580] bunlardan birincisi denizlerin yüzeyine gelen ışık, derinlere gittikçe ışık yelpazesinin ayrışması gibi ayrışmakta, ilk tabaka ışığın sarı kısmını, ikinci tabaka ışığın yeşil kısmını tutmakta, bu böyle devam etmekte, en son yedinci aşamada artık ışığın mavi kısmı da kalmamaktadır. Böylece denizin derinliklerine indikçe ışık tamamen yok olmaktadır. Bulutlarla azaltılan, denizin katmanlarında yok olan ışık, derin denizlerin dibindeki karanlıkları aydınlatamamaktadır.[581] Âyette belirtilen, karanlığı katlandıran ikinci sebeb ise dalgaların üstüste dizilişidir. İlim adamları denizlerde iki çeşit dalganın olduğunu, bilinen yüzey dalgalarından başka sadece derin

[579] *Zâdu'l-Mesîr*, 4/384.

[580] Şehâte Sakr, *el-Mevsûatu'l Muyessera fi'l-İ'câzi'l-İlmî,* Dâru'l-Hulef'ai'r-Râşidîn, İskenderiyye tsz, s. 517.

[581] İstanbul Kuran Araştırmaları Grubu (İkra), *Kur'ân Hiç Tükenmeyen Mucize*, İstanbul Yay., İstanbul 2005, s.135-136.

denizlerde olan iç dalgalarının da bulunduğu bildirir. Bu ayetin haber verdiği şekilde bu dalgalar birbirlerinin üstünde yer alır.[582]

Hidayetin temsîli olan nûr zikredilirken *"Nûrunun misali*" buyrulmuş, tek olan Nûrun aydınlığının gücü anlatılmıştı. Kafirlerin içinde kaldığı karanlığı ele alan âyette tam da onun zıddı olan misâl ile karanlığın üstüste yığılması *"Karanlıklar üstüne karanlıklar"* şeklinde vasfediliyor. Zîrâ Kur'ân, Nûru tek, Zulumâtı ise çoğul olarak zikreder. Çünkü sırât-ı mustakîm olan doğru yol tek iken; küfre, dalâlete götüren yollar birçok ve dağınıktır.[583] Şu âyet bu konuyu daha açık belirtir; "*İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır.*"[584]

c. Münâfıkların Durumlarını Anlatmakla Verilen Mesajlar

Vahyin indirilişinin ilk dönemi olan Mekke'de inananlar îmânları karşılığında mal ve canlarıyla ağır bedel ödüyorlardı. Dolayısıyla Mekke'de inkarcıların karşısında sadece bu zorluklara dini için katlanabilecek samimi mü'minler vardı. İkinci dönem olan Medînede ise, inananların bir güç ve otorite oluşturmalarından dolayı, bu yeni otorite karşısında dezavantajlı bir konuma düşmemek için inkarlarını gizleyen bir grup daha oluşmuştu. Bu sebepledir ki Medenî olan sûrelerde münafıkların tanıtımı ve içyüzlerinin ortaya çıkarılmasını konu alan âyetler önemli bir yekûn oluşturmuştur.

Kur'an'da çok sayıda âyet münafıkların psikolojik durumunun dış dünyaya yansıyan görünüm ve etkilerine değinmektedir. Meselâ yalancı, cimri, ve kibirli oldukları,[585] görünüşlerinin aksine her şeyden korktukları, özellikle savaştan

[582] *el-Esâs fi't-Tefsir*, 10/112.

[583] İbn Kayyım, *el-Cuyûşu'l-İslâmiyye*, s.43.

[584] En'âm: 6/153.

[585] Tevbe: 9/67; Münâfikūn. 63/1-5.

kaçındıkları,[586] gösterişe önem verdikleri, menfaat için kıldıkları namazlarında isteksiz davrandıkları,[587] günah, düşmanlık ve Hz. Peygamber'e isyan konusunda gizli faaliyet içinde oldukları,[588] ekini(ziraat) ve nesli bozmaya çalıştıkları,[589] kötülüğü emredip iyiliğe engel olmaya çalıştıkları,[590] Müslümanlara yapılan yardımı engellemeye çalıştıkları,[591] müminlere karşı kin besledikleri,[592] kötü haberler yaydıkları,[593] Allah ile ve müminlerle alay ettikleri,[594] ifade edilmektedir.[595] Nûr Sûresinde münâfıkların özelliklerini ele alan âyetlerdeki ana başlıklar ise Kur'an'da ele alınan bu özelliklerin özeti mahiyetindedir. Bu özellikler kısaca îmân ve itaat iddialarında bulunup fırsatını bulduklarında yüz çevirmeleri, yalan yere yemin etmeleri, yargı kurumuna çıkarcı yaklaşmaları ve peygambere itaatten, O'nun yanından kaçmaya çalışmaları olarak ele alabiliriz.

Nûr Sûresinin indiriliş sürecinde de nifak hareketlerinin, İfk hâdisesi bağlamında etkisi büyük olmuştur. İfk hadisesine giden sürecin anlaşılması hem münafıkları, hem de Nûr Sûresini anlamaya katkı sağlayacaktır. Zaten Giriş kısmında da belirttiğimiz gibi bu iftirâ hadisesi, Müslümanların dışarda müşrikler, ehli kitap ve içerde münafıklarla olan mücadeleleri kapsamında, düşmanların, Müslümanları en hassas noktasından vurarak etkilerini kırmaya çalıştıkları bir çabanın ürünüydü.

[586] Tevbe: 9/56-57; Muhammed 47/20-21; Haşr: 59/11-13; Münâfikūn: 63/4.

[587] Nisâ: 4/142.

[588] Mücâdele: 58/8; krş. Nisâ: 4/108.

[589] Bakara 2/205.

[590] Tevbe: 9/67.

[591] Münâfikūn: 63/7.

[592] Âl-i İmrân: 3/119.

[593] Ahzâb 33/57-60.

[594] Tevbe 9/65, 79.

[595] Hülya Alper, "Münâfık" *DİA,* 31/566.

İfk hâdisesini ele alan âyetler Beni Mustalık Gazvesi'nden dönüşte inmiştir. Müslümanların girdiği savaşlardan gâlip çıkıp güçlenmeleri, münâfıkları, önceki savaşlarda geri planda kalmalarına rağmen, hem bu gazvede elde edilme ihtimâli yüksek olan ganimete ortak olmak, hem de bozgunculuk yapmak sûretiyle güçlenen Müslümanları birbirine düşürmek için, bu gazveye iştirak etmelerine sebeb olmuştu.[596] Sefer yapılacak yerin yakın olması onları bu konuda daha da isteklendirmişti.[597]

Allah Rasûlü, Beni Müstalik'in Müslümanlara karşı saldırı için toplandıkları şeklinde kendisine gelen bir haber üzerine sefere çıkmış[598] bir su kenarında olan Müreysî'ye gelmişti. Müslümanlarla müşrikler aralarında savaş olmadan, düşmana su kenarında baskın yapılmış, düşmanın malları, kadınları ve çocukları ganimet olarak ele geçirilmişti.[599] Savaş bittikten sonra Müslümanlar Müreysî kuyusunun yanında iken, Cahcâh ile Sinân isminde iki genç kuyudan su çekme konusunda kavga etmişler, tartışma büyümüş, Cahcâh, Sinân'a eliyle vurarak yaralanmasına sebep olmuştu. Bunun üzerine Sinân, Ensârı yardıma çağırmış, Cahcâh da Muhacirleri yardıma çağırınca ortalık karışmış,[600] iş birbirlerine kılıçların çekilmesi noktasına gelmişti. Fakat Muhâcirlerin büyükleri olaya el atarak Sinân'dan hakkını terk etmesini rica etmişler, Sinân da hakkından vazgeçince ortalık yatışmıştı.[601]

---

[596] Ali Aksu, "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme," *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,Haziran-2004, Sivas,Cilt: 8/ 1, ss.2-3.

[597] Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Kitâbu'l-Megâzî*, tah. Marsden Jones, Beyrut 1984, I/405; Recep Erkocaaslan, "Benî Mustalik Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı," *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 51, Sayı: 1, Yıl 2015, s.133.

[598] İbn Kesir, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, ter. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul 1994, 4/266.

[599] Müslim, Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer, (1730) 2/828.; Ebû Dâvûd, Cihâd 91 (2633) s.297; *Zâdu'l-Mesîr*, 4/297.

[600] Erkocaaslan, s.133.

[601] Ebû Câfer Muhammed ibn Cerîr et-Taberî, *Tarihi Teberî Tercemesi*, ter. Bilinmiyor, Can Kitabevi, Konya 1973, 2/431;

Bu olay üzerine Medine'de başkan olmaya hazırlanırken Rasûlullâh'ın hicretiyle hayalleri suya düşen, içindeki düşmanlığı açığa çıkaramadığı için nifâk hareketine başkanlık eden Abdullah b. Ubey öfkelenmiş, yanlarında çocuk olan Zeyd b. Erkam'ın bulunduğu bir toplumda Müslümanları tahkîr ve tehdit edici sözler söylemişti.[602] Olanları Rasulullâh'a anlatan Zeyd'i, Abdullah b. Ubey başlangıçta yalanlasa da "Münâfıkûn" sûresinin ilk Âyetinin indirilmesiyle Allah Teâlâ, Abdullah b. Ubey ve yanındakilerin iç yüzlerini ortaya koymuştu.[603] İbn Ubey'in yalanının açığa çıkması, onu iyice zor duruma sokmuş, halkın şiddetli tepkisini çekmiş, hatta oğlu tarafından bile öldürülmek istenmişti. Halkın içinde böylesine küçük duruma düşmesi, muhtemelen onun Müslümanlara ve liderleri Hz. Peygamber'e karşı olan kin ve nefretini artırmıştı. Artık onun bu ruh hâli içinde her türlü fırsatı daha titizlikle değerlendirmesi mümkün gözükmekteydi. Bu olaylar sonucu ifk olayının alt yapısı iyice oluşmuş, geriye sadece Müslümanları derinden sarsmak için kullanılacak vesilelerin ortaya çıkması kalmıştı.[604] Âişe (ra.) ile Safvan'ın kafile arkasından kafileye yetişmelerine şahit olan İbn Ubeyy, kendince hem bu fırsatı elde etmiş, hem kendi üzerine çekilen dikkati dağıtmış, hem de intikam alacağını düşünerek iftira fitnesini ateşlemiş, kalplere şüphe tohumlarını ekmişti. Müfessirlerin çoğunluğu bu konuya başlanılan ilk âyette zikri geçen "*günahın büyüğünü yüklenen kimse*"nin[605] Abdullah b. Ubey olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[606] Konunun anlatımı esnasında münafıkların yaptıklarına karşı acıklı son haber verilerek uyarılarda bulunulmuştur.

[602] *el-Bidâye ven-Nihâye*, 4/268.

[603] *Tarihi Teberî Tercemesi*, 2/431-432; *el-Bidâye ven-Nihâye*, 4/269-270.

[604] Seyfullah Kara," İfk Olayının Etkileri Ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar," *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,, 15/ 2001, s. 349

[605] Nûr: 24/11.

[606] *el-Esâs fi't-Tefsir*, 10/9.

Îmân büyük bir iddiadır. Bu iddianın isbatını ise, her kişi inancı için fedakarlık yaparak ortaya koyar. İmtihan dediğimiz bu olgunun en belirgin ortaya çıktığı zamanlar ise, yapılması gereken fedakârlığın dozunun arttığı anlardır. Bu yüzdendir ki Kur'an'da canların fedâ edildiği meydanları ele alan cihad ile ilgili âyetlerde münafıkların tutumu sık sık ele alınarak, onların zor durumda kendilerini çok çabuk ele verdikleri ortaya konur. Bu sûrede olduğu gibi başka âyetlerde de münafıkların fedakarlık iddiası olan ve yurtlarından veya canlarından vazgeçmelerinin ifadesi için kullandıkları "*çıkma*" fiili kullanarak söz verdikleri görülür. "*Bizim de gücümüz yetseydi, sizinle beraber elbette sefere çıkardık*."[607] diye yemin eden münâfıklar, yahudilere de bu manada "*Andolsun eğer siz çıkarılırsanız biz de muhakkak sizinle beraber çıkarız. Size karşı asla hiç kimseye itaat etmeyiz. Eğer size karşı savaşılırsa muhakkak size yardım ederiz*."[608]şeklinde söz vermişler, ama her seferinde sözlerinden dönmüşlerdir. Zaten Peygamber (sav.) bir hadislerinde münafıkların üç özelliğini şöyle açıklar; "*Konuştuğu zaman yalan söyler, vadettiğinde vaadinden döner, kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete hıyanet eder.*"[609]

Kur'ân Münâfıkların yalanlarında yemine sıklıkla başvurup, bununla da inkârlarını, kötü niyetlerini gizlemek ve karşı tarafta oluşacak muhtemel kuşkuları bertaraf etmek istediklerini[610] birçok âyette ele almıştır. Onların Kur'an'da yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yoluna engel oldukları[611] belirtilen bu insanların, Allah Rasûlüne gelip, "*Biz sadece iyilik etmek ve arayı bulmak istedik*"[612] diyerek yemin ettikleri, inananlarla beraber, inananlardan olduklarına dair, Allah'a bütün güçleriyle yemin

[607]Tevbe: 9/42.

[608] Haşr: 59/11.

[609] Tirmîzî, Îman, 14.

[610] Fatih Yıldırım, "Kur'ân'da Münafıkların Özellikleri," Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2008, s. 63.

[611] Mücâdele: 58/16.

[612] Nisâ: 4/62.

ettikleri[613] küfür sözlerini söylemediklerine[614] savaştan dönen müslümanların, onların mazeretlerini kabul etmeyip onlardan yüz çevirmeleri[615] ve mü'minlerin kendilerinden razı olması için Allah'a yemin ettikleri[616] belirtilmiştir.

Yine imtihan olgusunun yoğunlaştığı diğer bir alan ise, muhâkeme için davet edilenlerin menfaat çatışmasına girdikleri anlarıdır. Münâfıkların bu konudaki genel tavrı bir âyette şu şekilde belirtilir; "*(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût'u tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor. Kendilerine 'Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin' dendiğinde onların senden iyice kaçtıklarını görürsün.*"[617] Nûr Sûresinde ise onların peygamberden yüz çevirmelerinin kendilerinin haksız durumlarda olup, haklı oldukları zamanda Peygamber adâletine güvenlerinden dolayı boyun eğerek gelmeleri sonucunda, kendilerinin kalplerindeki hastalık, akıllarındaki şüpheler ve hepsinin üstünde zulümle bütünleşmiş olduklarının fiili olarak ispat ettikleri ortaya konur. Bu sûredeki âyetlerde münâfıklar, açıkça isim olarak zikredilmesede belirtilen nitelikler açık bir ifadeye ihtiyaç bırakmaz. Özellikle "*Kalplerinde hastalık var*"[618] ifadesi Kur'an'da, çeşitli münasebetlerle münafıkların bir niteliği, ya da eşanlamlısı olarak defalarca zikri geçmiştir.[619]

[613] Mâide: 5/53, tevbe: 9/74.

[614] Tevbe: 9/74.

[615] Tevbe: 9/95.

[616] Tevbe: 9/96.

[617] Nisâ: 4/60-61.

[618] Bakara: 2/19; Mâide: 5/52; Tevbe: 9/125; Hacc: 22/53; Ahzâb: 33/12; Muhammed: 47/20;Müddessir: 74/31.

[619] İzzet Derveze, *Et-Tefsiru'l-Hadis*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2000, 8/432.

2. Nûr Sûresinde Îmân Esâslarının Anlatımıyla Verilen Mesajlar

Bu surede imana çağırıp, yönlendiren, îmânı kuvvetlendiren ayetler genel itibariyle imanın en önemli üç rüknünü içermektedir; Allah'a, peygamberi Muhammed (sav)e ve âhiret gününe iman.

a. Nûr Sûresinde Allâh'a Îmân KonusundaVerilen Mesajlar

Allah'a îmân dinin temelidir. Din tamamıyla Allah'a îmân esasına dayanır. Allah Teâlâ kitabında hem kendisine îmânı emretmiş[620] hem iman edenleri gerek dünyevi açıdan, gerek âhiret açısından durumlarını açıklayarak övmüş ve peygamberlerin kıssalarını anlatırken Allah'a ve birliğine îmânın bütün peygamberlerin da'vetinde ön planda olduğunu zikretmiştir. Kur'an bize olay veya kıssaları Allah'ın varlığı ve birliği penceresinden aktararak olaylara bakış açısına yön verirken emir ve nehiylerde de her dâim Allah'ın hatırlatılmasıyla yapılan işlerin îmânla bir değer kazanacağı şuurunu zihinlere nakşetmiştir. Kısacası Kur'an'ın her ayeti ya doğrudan Allah'a iman konusunu ele alır, ya da olgu, olay, emir ve nehiylere bu îmânın bakış açısıyla bakmayı öğretir.

Öğrenmenin değeri öğrenilenin değeriyle doğru orantılı olduğundan, Allah'ın isim ve sıfatlarının bilinmesi ilimlerin en en şereflisi olarak görülmüş, Allah'ın tanınmasına vesile olan ilimler fazilette ön sırada kabul edilmiştir. Allah Teâlâ zâtını bizlere, kitabında isim, sıfat ve fiilleriyle tanıtmış, dört ayrı surede zâtının "*en güzel isimler*"e sahib olduğunu ifade etmiş,[621] Kur'an'ın muhtelif yerlerinde de bu isimlerini sayarak onları bizlere haber vermiştir. Nûr suresinde de Allah'ın isim ve sıfatları çokça zikredilmiş, bu isim ve sıfatlar anlatılarak doğru bir Allah inancı ve tasavvurunu muhataplara öğretirken aynı zamanda tevhid noktasında muhatapları terbiye ederek iman bilincini kemâle erdiren bakış açısını geliştirmiştir.

[620] Bakara :2/136; Bakara :2/186; Ali İmran :3/84; Nisa :4/136; A'raf: 7/158; Tegâbun :64/8.

[621] A'raf, 7/180; İsra, 17/110; Taha: 20/8; Haşr :59/24.

a.1. Nûr Sûresinde Zikri Geçen Allah Teâlâ'nın İsimleri

Hak Teâlâ Nûr Sûresinde lafzatullahı 80 defâ zikrederek Yüce isminin tekrarının çokluğuyla, sûrenin ve içeriğindeki emir ve nehiylerin önemini vurgulamış, her olgu, olay, emir ve nehyi zatı ile zikrederek zihinleri asıl maksada çevirmiştir. Aynı zamanda sûremizin de ismi olan "Nûr" isminin Allah'ın isimlerinden biri olarak zikredilen tek yerin Nûr sûresinin 35. Âyeti olduğunu da giriş kısmında belirtmiştik.

Nur Suresinde Allah'ın "Bilme" Sıfatına Delalet Eden İsim Ve Fiiller

(العليم) "Yarattıkları hakkında sonsuz bilgi sâhibi olan"[622] mânâsında ki, esmâ'ul-husnâdan olan bu isim, Kur'an'da 153 defa, Nur suresinde 10 defa zikri geçer. Bunlardan 4 tanesi tek isim olarak gelmiş, ikisi "*Allah, her şeyi hakkıyla bilendir*"[623] vurgusuyla, diğer ikisinde ise Allah'ın kullarının amellerini bilmesi[624] hatırlatılmıştır. Nûr suresinde Allah'ın "Alîm" ismi 3 defa "bütün sözleri ve fiilleri adalete, ilme ve teenniye (hilm) uygun olan"[625] manasında ki "*Hakîm*" ismiyle, 2 defa "her şeyi işiten"[626] manasında ki "*Semi*' " ismiyle, 1 defa da "ilminin üstünde her hangi bir ilim, ihsanından çok her hangi bir ihsan bulunmayan"[627] manasında ki "*Vâsi'* " ismiyle beraber zikredilmiştir. (علم) masdarından türemiş mübalağalı sıfat olan "*Alîm*" isminin kullanılması dışında, aynı kökten fâili Allah olan fiiler de surede 4 defa zikredilmiştir. "İşlerin iç yüzleriyle ilgili bilgi sahibi olan, haber veren veya bildiren"[628] manasına gelen "*Habîr*" ismi, Nûr suresinde kulların yaptıklarından haberdar olduğundan haber verilerek 2 defa zikredilir.

---

[622] Ahmed b. Ebu Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin ez-Zeki vd., Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006, I/ 429, Altın, s.377.

[623] Nur: 24/35, Nur: 24/64.

[624] Nur: 24/28, Nur: 24/41.

[625] Bekir Topaloğlu, "Hakîm", *DİA*, 15/181.

[626] Bekir Topaloğlu, "Semi", *DİA*, 36/492.

[627] İmam Gazali, *Esma'ul-Husna Şerhi*, Ter. Muhammed Ferşat, İstanbul 2005, 140.

[628] *Müfredât*, s.328.

Buraya kadar saydığımız ve surede geçen isimlerin çoğunluğunu oluşturan isimlere baktığımızda, Allah'ın bilme sıfatının bu surede anılan isimlerde ön plana çıktığını görürüz. Sûrenin genel muhtevasının ahlak, iffet, haya konularının olduğu düşünüldüğünde, bu konuların kişisel ve toplumsal planda hayata yerleşmesinin Allah'ın görüp gözetmesi şuurunun ruhlara nakşedilmesiyle ilişkisi ortaya konulmuş olur. Zâten surede bu manayı son kez te'kit ederek sona erer; "*O, içinde bulunduğunuz durumu da, kendisine döndürüleceğiniz günü de gerçekten bilir. Onlara işlediklerini haber verir. Allah herşeyi bilir.*"[629]

Suredeki Allah'ın diğer isimlerinin ise merhamet ve bağışlayıcılık manasını taşıyan isimler olduğunu görüyoruz. Surede 5 defa zikri geçen ve "çok merhamet edici"[630] manasında ki "*Rahîm*" ismi 4 defa "kullarının kusurlarını örten, suçlarını bağışlayan"[631] manasında "*Gafûr*" ismiyle ve bir defa da "ileri derecede şefkatli ve merhametli" manasında "*Raûf*" ismiyle beraber toplam 5 defâ zikri geçmiştir. Bir defa da "tövbeleri çok kabul eden"[632] manasında ki "*Tevvâb*" ismi "*Hakim*" ismiyle beraber zikredilmiştir. Nur suresinde Allah'ın kulları üzerine lütuf ve rahmeti "*Eğer Allah'ın size yönelik lütfu ve merhameti olmasaydı*" cevabı hazfedilmiş şart cümlesi halinde 4 defa hatırlatılır.

a.2. Nûr Sûresinde Allah'ın Fiilleri

Allah'ın İman Edip Sâlih amel işleyenlere Vaadi

Yüce Allah zafer ve yenilginin insanlar arasında yer değiştireceğini bildirmiş,[633] ancak îmân edip sâlih işler yapanları, istihlâf, temkin ve korkunun emniyete

[629] Nur: 24/64.

[630] Yazır, 1/33.

[631] Bekir Topaloğlu, "Gafur" TDV, 13/286.

[632] Bekir Topaloğlu, "Tevvab" TDV, 41/48,

[633] Âl-İ İmran: 3/140.

dönüşmesini içeren üç sonuç ile müjdelemiştir. Âyetlerin indiği ortamda uç hedef olarak görülen bu müjdeleri inananlar, sonraki senelerde yaşayarak Kur'ân'ın mu'cizelerine şâhitlik etmişlerdir. Müjdesi verilen 'istihlâf, ve Temkîn' kelimelerinin anlaşılması için Kur'an bütünlüğünde ele almakta fayda görüyoruz.

Sözlükte istihlâf "yerine birini geçirmek, halef bırakmak" demektir. Bu anlamla ilişkili olarak imamın namaz içerisinde bir mazeret sebebiyle imamlığı başkasına bırakmasına veya hâkimin yargı görevini yerine getirmek üzere bir vekil tayin etmesine istihlâf denildiği gibi devlet başkanının kendisinden sonra yerine bir başka kişiyi bırakması da ahd veya istihlâf terimiyle ifade edilmiştir.[634] "استخلاف" kelimesi Kur'an'da 6 defa, خلائف ،خلفاء ،خليفة kelimeleri ise 9 defa zikredilir. Kur'an'da genel itibariyle istihlaf iki çeşittir.

1- Belirli bir kişiye has olan halifelik "*Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver*" [635] âyetinde olduğu gibi. Bu hilafet şekli peygamberin vefatıyla sonlanmıştır.

2- Genel olan halifelik: bu da bir topluluğun hilafetidir. "*Hani, Rabbin meleklere, Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti*[636] ayetinde ve "*Dünya tatlı ve hoştur. Allah sizi ona halife kılacak ve nasıl hareket edeceğinize bakacaktır*" [637] hadisinde olduğu gibi. Bu hilafet çeşidi ise kendi içinde şu bölümlere ayrılır.

- Yaratılıştan gelen hilâfet: Burada kastedilen yeryüzünde ki hilâfetin gerçekleştirilmesine, Allah Teâlâ'nın verdiği potansiyel güç sâyesinde imkânı olan

[634] Mehmet Akif Aydın, "İstihlâf" *DİA*, 23/337.

[635] Sad: 38/26.

[636] Bakara: 2/30.

[637] Muslim, "Rikâk" 99, (2742); Tirmizi, Fiten 26, (219) 4/58.

insandır. "*Sonra da, nasıl davranacağınızı görmemiz için onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık*" [638] âyetinde belirtilen hilafet çeşidinde olduğu gibi.

- Toplumsal Hilafet: Bu hilâfet bir milletin başkasının yerine geçmesidir. "*Mûsâ, Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve sizi bu yerde (Mısır'da) egemen kılıp, nasıl davranacağınıza bakacaktır.*"[639]

-Teklifi Hilafet: Burada ki hilâfet insanın yeryüzünde Allah'ın İlahlığını ve rablığını açığa çıkarmasıdır. Bu hilâfetin özünü Nûr Sûresinde ele aldığımız âyeti kerime oluşturur. [640] Burada "istihlaf"ın manası yeryüzünde onları diğerlerinin yerlerine halefler kılacak anlamındadır.[641] Tıpkı şu ayetlerde belirtildiği gibi; *"Andolsun, Zikir'den (Tevrat'tan) sonra Zebûr'da da, "Yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır" diye yazmıştık.*"[642] "*Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır.*"[643] "*Allah, sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı.*"[644]

"Temkin" kelimesi güç ve nüfus sâhibi olmak anlamında olan "مكن" kökünün 'tef'îl' kalıbındandır. Bu kelimeye birşeyi sağlam yapmak, sağlamlığını oturtup, yerleştirmek, birine imkan ve güç verme anlamlarına gelir.[645] Kur'an'da güç, imkan ve yönetimin ele alınmasıyla ele alınacak şekilde kullanılan kelime, inananlardan Hz. Yûsuf, Hz. Süleymân ve Zü'l-Karneynin anlatıldığı âyetlerde ele alınmış, Mü'minlere

[638] Yunus: 10/14.

[639] A'raf: 7/133.

[640] Hind el-Makrî, "el-İstihlaf Mefhûmuhû ve Şurûtuhû ve Semerâtuhu," *el-Mahacce*, Mayıs 2010, Sayı 339, s. 6.

[641] *İnşirâhu's-Sudûr fî Tedebburi Sûrati'n-Nûr*, s. 305.

[642] Enbiya: 22/105.

[643] A'raf : 128.

[644] Ahzab: 33/27.

[645] Mutçalı, s. 843.

verilen imkanların değerlendirilmesi noktasında örneklikler sunulmuştur. Bu güç ve imkan sadece mü'minlere değil inkârcılara da verilmiş, ancak onlar bu imkânları değerlendiremedikleri gibi inkarları onları helake götürmüştü. Allah Teâlâ geçmiş milletlerden verdiği örneklerin kıyamete kadar devam edeceğini de Nûr Sûresinde ele alıp, îmân ve sâlih amel şartlarının yerine getirilmesi halinde inananların istihlâf, temkîn ve korkularının emniyete çevrilmesi nimetlerini elde edeceklerini bildirmiştir.

a.3. Nûr Suresinde Allah'ın Varlığına Ve Birliğine Delâlet Eden Kâinat Delilleri

Kur'an-ı Kerîm'de, pek çok vasıtalarla inananların inancını güçlendirecek konular ele alınır ve bu konuda deliller getirilir. Bu konulardan birisi de yaşadığımız âlemdeki yaratılış ve bu yaratılıştaki mükemmelliği tefekküre sevk edecek ayetlerdir. Nûr sûresinde Allah Teâlâ, gören gözlere ve ibret alan akıl ve kalplere, insanların içinde yaşayıp her dâim gördükleri için üzerinde düşünmedikleri, alemde ki birbirine bağlı kompleks yapı, kusursuz işleyiş, mükemmel düzeni hatırlatarak ilminin, kudretinin ve yüceliğinin tefekkür yollarını açmıştır. Ayetler, kişileri ilme ve araştırmaya yöneltecek, Kur'an'ın mu'cizevî yönü olarak değerlendirebileceğimiz modern bilimlerdeki açıklamalarla uyumlu bazı doğa bilimleriyle ilgili bilgiler verse de, asıl amacın bu bilgileri aktarmak olmadığını konuya girişte "*görmedin mi*" manasında ki sorularla anlıyoruz. Zîrâ sûrede anlatılan bilgiler her ne kadar beden gözüyle görülüyor olsa da asıl istenen kalp gözüyle bakmaktır.

a.3.1. Kainattaki Her Şeyin Allah'ı Tesbih Etmesi

Hâlık-ı Zu'l-Celâl kulların ibadetlerine ihtiyacının olmadığını, tam tersine kulların, varlığın hepsine hükmü geçen Allah'a muhtaç olduklarını hatırlatarak, birçok

âyette[646] gökte ve yerde olanların Zâtını tesbîh ettiğini belirtmiş, Nûr Sûresinde de gök ve yer arasındakileri temsilen kuşların tesbihini özellikle zikretmiştir.

Bütün varlıkların, özellikle de akıl sahibi olmayan varlıkların Yüce Allah'ı tesbîh etmesi konusunun anlaşılmasıyla ilgili olarak iki temel yaklaşım ve bir de birleştirici yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, bu varlıkların kendilerine mahsus bir dille, bizim anlayamayacağımız bir şekilde Allah'ı sözlü olarak tesbîh etmeleri görüşüdür. İkinci yaklaşım bu varlıkların, var oluşları itibâriyle Allah'ın varlığına, birliğine ve eksiksizliğine delâlet etmeleri şeklindedir. Üçüncü yaklaşım ise söz konusu edilen âyetlerde zikri geçen akıllı varlıkların sözlü, akılsız varlıkların ise delâlet yoluyla Allah'ı tesbîh etmeleri şeklindedir.[647]

Kur'ân-ı Kerîm bizlere, Hz. Süleymân'ın Hüdhüd[648] ve karıncayla[649] konuşmasını haber vermiş, taşların Allah korkusundan yuvarlandığını bildirmiş,[650] yerin ve göğün Allah Teâlâ'nın "*İsteyerek veya istemeyerek gelin!*" hitabına "*İsteyerek geldik!*"[651] cevabını iletmiştir. Hadislerde de bu manada haberler vardır. "*Biz Hz. Peygamber'in yanında iken, yenilen yemeğin tesbîh ettiğini duyuyorduk*"[652] buyuran Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyeti ve hurma kütüğünün ağlaması[653] gibi birçok rivayetlerde de aklı ve idraki olmayan hatta cansız varlıkların yaratanlarının kendilerine verilen ruhlarının olduğuna delil olarak gösteren müfessirler, varlıkların tesbihlerinin bizim anlamadığımız bir dille gerçekleştiği şeklinde açıklarlar. Dirayet ağırlıklı ve modern

[646] Hadîd: 57/1; Haşr: 59/1; Saff: 61/1; Cum'a: 62/1; Tegâbun: 64/1.

[647] Celil Kiraz, "Bir Tefsir Problemi Olarak Bütün Varlıkların Allah'ı Tesbîh Etmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2006 15/2, s.105.

[648] Neml: 27/22.

[649] Neml: 27/18.

[650] Bakara: 2/74

[651] Fussilet 41:/11

[652] Tirmizî, Menâkıb, 6 (3633) s.6/24.

[653] Buhârî, Menâkıb 25 (3524,3525) s.883; Tirmizî, Menâkıb, 6 (3627) 6/19.

tefsirlerde varlıkların tesbihinde ön planda tutulan tefsirlerde ise bu tesbîhin varlıkların, kendilerini yaratan Yüce Allah'a, O'nun kudret, hikmet ve eşsiz yaratışına delâlet etmek ve O'nun şirkten münezzeh olduğunu göstermek sûretiyle lisân-ı hal ile tesbîh etmeleri ile açıklanır.[654]

Her varlığın yaratıcısının yüceliğine delil[655] olması, kendilerine has bir lisanının olmasına engel olmasa gerektir. Zîrâ "*O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız.*"[656] buyrularak bu varlıkların tesbîhinin bizim anlamadığımız boyutta olduğu beyan edilmiştir.

a.3.2. Bulutlardan Yağmurun Yağdırılması

Kur'an'ın bilimsel tefsiri tarihte ve günümüzde birçok eleştiriye maruz kalmış, Tarihsel süreç içerisinde kimi ilim adamlarının kendi dönemlerinin kısıtlı bilimsel birikimi ışığında ayetleri tefsir ederken düşmüş oldukları hatalar ve günümüzde bu alandaki bazı olumsuz ve aşırı örnekler bu eleştirilere belli bir haklılık payı verdirmişse de,[657] bilimsel tefsirin lüzumuna, tefsir araştırmacılarının bu hususta gayret etmeleri gerektiğine dair deliller Kur'ân'da fazlasıyla mevcuttur.[658] Mesela Nûr Sûresinde bulutlar ve yağmurun yağmasını ele alan âyetler günümüzde elde edilen verilerle çok daha kolay anlaşılmakta, 1400 küsur sene önce indirilen Kur'an ayetlerinin açıkladığı konuların insanoğlunun teknolojik imkânlar neticesinde yeni yeni keşfetmesinin Kur'an'ın mu'cizelerinden biri olduğunu göstermektedir.

İki ana bulut sınıfı vardır; düşey ve yatay. Kur'an-ı kerimde "الْوَدْقَ" kelimesinin kullanıldığı bir diğer âyette yatay bulutlara şu ifâdelerle değinilmiştir; "*Allah O'dur ki*

654 "Bir Tefsir Problemi Olarak Bütün Varlıkların Allah'ı Tesbîh Etmesi", s.120.

655 Bakara: 2/164, Âli İmrân: 3/190, Ra'd: 13/2-3.

656 İsrâ: 17/44.

657 Ahmet Akbaş, Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2016/3 Yıl 7, Cilt 7, Sayı 15, s.75.

658 Akbaş, s. 90.

rüzgarları gönderir, onlar bir bulutu kaldırırlar, ardından onu gökte dilediği gibi yayar ve onu parça parça eder. Böylece yağmurun onların arasından çıktığını görürsün."[659] Nûr Sûresi ise dikey gelişimli bulutların oluşumunu ve işlevlerini çok dakik ifadelerle ele alır. Konunun en dikkat çeken noktası ise bu ayette ele alınan dolu ve şimşeği oluşturan sadece dikey (cumulonimbus) buluttur.[660] Bulut tipleri üzerinde çalışan bilim adamları, yağmur bulutlarının belirli sistemler ve aşamalar çerçevesinde oluştuklarını saptamışlardır. Meteorologlar cumulonimbus yağmur bulutlarını incelemişler, onlarda oluşan yağmur, dolu ve şimşeğin oluşumu üzerinde çalışmışlar, bulutların yağmura dönüştüğü süreçteki basamakları zikri geçen âyete uygun olarak, bulutların azar azar sevk olunup, kaynaşarak içiçe girmesi ve birbiri üstüne yığılmaları şeklinde üç merhale ile açıklamışlardır.[661]

Yağmurun oluşması için gerçekleşen bu üç işlemin aynı zamanda yağmur yağması için birbiri peşi sıra, zincirleme ve biriyle diğeri arasında kısa bir ara devre olacak şekilde gerçekleşmesi gerekir ki âyette buna delâlet eden, cümleler arasında "ثُمَّ" atıf edatı kullanılmıştır.[662] Bütün bu merhalelerin hemen ardından bulutların ağırlaşıp yığın haline geldiği zaman, sağanak ve iri taneli yağmurlar yağdırması[663] şu şekilde açıklanır;" *sen de onların arasından yağmur yağdığını görürsün."*

"*Allah, gökte dağ halindeki birikintilerden dolu indiriyor da, dilediğine isabet ettirir; dilediğinden de onu uzak tutar."* Dolu yağışı Cumulonimbus (Cb) bulutlarından

[659] Rûm: 30/48.

[660] Savaş Köksal, *Bulutlar*, Meteoroloji Matbaası, Ankara 2007, s.66.

[661] *Kur'ân Hiç Tükenmeyen Mucize*, s.121-122.

[662] Ahmet Âmir ed-Deylemî, *el-Miyâh Fi'l-Kur'ân Minhâc li-Tefsîri'l İşârâti'l-İlmiyye fi'-Âyâti'l-Kur'âniyye*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2005, s. 27.

[663] Mustafa Yıldız, "Kur'ân-ı Kerîm'de Yağmur", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2009, s.40.

meydana gelir.[664] Allah Teâlâ azametini tecelli ettirdiği bu bulutları, insanoğlunun ayrıntısına vakıf olamayacağı bir devirde yaşayanların zihninde en anlaşılabilir basitlikte ve teknolojinin ilerlemesiyle ulaşılabilen bilgilere tamamen uygun bir şekilde tasvir eder. Cumulonimbus bulutlarının tanımını bilim adamları tamda âyette olduğu gibi "Dağ veya çok yüksek kuleler şeklinde hatırı sayılır dikey kalınlığı olan, çok yoğun bir bulut"[665] olarak açıklar. Yeni alınan görüntülerden anlaşıldığına göre, bulutlardan oluşan gerçek dağların var olduğu tesbit edilmiştir. Bu dağların her birinin dayandığı bir temeli ve binlerce metre yükselen zirvesi vardır.[666] Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede, gökte oluşturduğu bulutlardan yağdırdığı yağmurun bir lütuf olduğunu ve aynı bulutlardan, dilediğinde dolu da yağdırarak istediği yere isabet ettirdiğini, böylece dilediğinde nimeti felakete çevireceğini beyan etmektedir.[667]

"*Bu bulutların şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alacak.*" Âyetin sonunda cumulonimbus bulutlarında oluşan şimşeklerin parıltısına dikkatler çekilir. Yağmur bulutlarının içinde donma, damlacıkların bölünmesi, temas sırasındaki elektriklenme gibi süreçlerin sonunda elektrik yükü birikir. Bu birikim, araya giren havanın onları izole edemeyecek duruma gelmesiyle, büyük bir kıvılcım, pozitif ve negatif alanlar arasında deşarj olur. Kıvılcım bulut içinde veya iki bulut arasında oluşabilir ya da bir buluttan yeryüzüne doğru boşalabilir. Bu kıvılcımlar göz kamaştıran şimşek çakmalarını oluşturur.[668] Şimşeğin en belirgin zararlarından birisi de geçici körlük meydana getirmesidir.[669]

---

[664] Mikdat Kadıoğlu, *Amatörler İçin Bulut Ve Yağış Fiziği,* İtü Meteoroloji , 2011, S.115.

[665] Savaş Köksal, *Bulutlar*, S.66.

[666] http://kaheel7.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=151:goekteki-dalar&catid=40:kuran-ve-suennetin-srlar&Itemid=60 (25.02.2020)

[667] Mustafa Yıldız, s.120.

[668] *Kur'ân'ın Allah'tan Geldiğinin Delilleri*, s. 182.

[669] İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsîri,* 11/5946.

a.3.3. Gece ile Gündüzün Değişimi

Nûrun tecelli ettiği gündüz ve karanlıkların tecelli ettiği gece değişiminin sürekli olarak gözler önünde cereyan ediyor olması, insanlarda alışkanlık oluşturabilir. İşte Kur'an sürekliliğin oluşturduğu alışkanlık ve bunun sonucu oluşabilecek duyarsızlaşmanın oluşmasını engel olacak bir tefekkür sahası açıp kalbin, her zaman taze bir duyarlılık ve her zaman zinde bir heyecanla evrene dikkatle yönelmesini sağlar. Zîrâ Allah'ın sanatını düşünmek kalbi uyandırıp, duyarlılığını arttırır.[670]

a.3.4. Suyun Hayatın Kaynağı Oluşu

Hayatın kaynağı ve bilinen bütün hayat formlarının vazgeçilmez öğesi olan, yerkürenin yapısı ve canlıların yaşaması için hayati öneme sahip[671] olan suyun yapısını biri yanıcı diğeri ise yakıcı olan hidrojen ve oksijen oluşturur. Su, bu iki molekülün özelliğini de taşımayarak canlılar için yaşamsal faaliyetlerde kullanılan eşsiz bir maddedir.[672] Dünyanın olduğu gibi insanın da 4/3 ünü oluşturan su,[673] hayatın vazgeçilmezi ve canlılık faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için olmazsa olmazıdır. Allah Teâlâ Enbiyâ sûresinde "*Hayatı olan her şeyi sudan yarattık*"[674] buyurarak canlılığın aslının daha genel çerçevede suyla irtibatını bildirmiştir. Ancak Nûr Sûresinde "su" kelimesinin nekre (belirsiz) olarak gelmesinin verdiği anlam ile, her canlının kendine özel bir çeşit su olan nutfeden yaratıldığının anlaşılması daha uygundur.[675]

---

[670] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/446.

[671] Hacı Mehmet Günay, "Su" *DİA*, 37/432.

[672] Türkiye Çevre Eğitim Vakfı Eko Okullar Proğramı, *Su El Kitabı*, byy., tsz. s.4.

[673] Kasım Yenigün, "Harika Madde Su", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Sayı 419 - 2002/3, s.10.

[674] Enbiyâ: 21/30.

[675] İbn Âşûr, 18/266.

a.3.5. Canlıların Çeşitliliği

Yaklaşık 1,8 milyon canlı türü keşfedilen yeryüzünde, hâlâ keşfedilmemiş türler ile bu sayının 5-15 milyona ulaşacağı tahmin ediliyor.[676] Tesbit edilebildiği kadarıyla Aristo'dan itibaren, öğrenme, araştırma ve öğretmenin kolaylaştırılması açısından canlılar arasındaki çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır.[677] Nûr Sûresinde ise, canlıların hangi maddeden yaratıldığı konusu açıklanarak başladıktan sonra, canlıların sınıflandırılmasına geçilmiş, "*bütün canlılar*" kavramının içine insan da dahil edilerek sınıflama, canlıların, hareket ettiği organları ölçüsü üzerinde, sürüngenler, iki ayakla ve dört ayakla yürüyenler şeklinde üç sınıfta ele alınmıştır.[678] Zîrâ yürüme şekli canlıların hem dış görünüş, hem de organlarının farkları açısından önemli bir ayrım olarak, tefekkür ve araştırmaya kapı aralayacak önemli bir ölçüttür.

b. Peygambere Îmân

Kur'ân, peygamberler arasında ayrım yapmadan hepsine inanmanın gerekliliğini belirtmiş,[679] birçok âyette peygamberlerin kıssa ve faziletlerine yer verilmiş, gönderilen peygamberlerin anlatılanlarla sınırlı olmadığı da zikredilmiştir.[680] Allah Teâlâ, bildirmek istediği mesajları peygamberleri aracılığıyla insanlara ulaştırmış, onlara da kendisinin seçtiği peygamberlere iman ve itaat etmelerini emretmiştir. Peygamberlere iman emri, onlara indirilenlerin kabulünü de gerektirmiştir. Nitekim "*Kim resûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur*"[681] buyrularak peygambere iman ve itaat, Allah'a iman

[676] Tuğba Can, *Ormanın Kitabı*, Ofset Yapımevi, İstanbul 2013, s.31.

[677] Serkan Yılmaz, *Canlıları Sınıflandırılması*, byy. tsz., s.6.

[678] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2013, 13/413.

[679] Bakara 2/136, 285.

[680] Nisâ: 4/164; Mü'min: 40/78.

[681] Enbiyâ: 21/25.

ve itaatle özdeşleştirilmiş,[682] Allah sevgisinin iddiası peygambere uymakla ispat edileceği, bu itaatin Allah'ın sevgisini netîce vereceği bildirilmiştir.[683]

Nûr Sûresinde Peygembere îmân ve itaatı Allah'a îmân ve taatle beraber zikretmelerine rağmen yüz çevirenlerin anılmasının ardından, gerçek mü'min olma kriterinin gerek yargıya ait hükümlerin kabûlü noktasında, gerekse diğer konularda Allah'ın Rasûlü'ne îmân ve itaat olduğu te'kitli ifadelerle tekrar edilerek, kurtuluşun ancak bu îmân ve taatle olacağı belirtilmiştir.

Peygambere itaat, imanın sonucu ve mü'minlerin temel özelliğidir. Bu âyetlerle itaatin ne kadar önemli olduğunun ortaya çıkmasının ardından, eğer yüz çeviren olursa Peygamberin ve gönderildiği toplumun üzerine düşen sorumluluklar net olarak belirlenmiş, Peygamberin üzerine düşenin açık bir tebliğ olduğunun açıklanması yapılarak, Peygamberin gönderildiği toplumun doğru yolu buluşunun ancak O'na ittatle olacağı vurgulanmıştır.

c. Âhırete Îmân

Îmân esaslarının en önemlisi ve özü şüphesiz ki Allah'a îmandır. Îmân esaslarını iki maddede özetlemek istersek âhırete îmânı ikinci olarak gündeme alırız. Zîrâ Allah'a îmân ile varoluşun aslını ve yaratanını tanıyan insan, âhirete îmân sayesinde bu varoluşun anlamını ve sonunu öğrenir. Öyle ki Kur'an, yaratılışta hayattan önce ölümü zikrederek[684] öldükten sonraki dirilişin ilk dirilişten önce ve öncelikli olduğunu vurgulamıştır.

Kur'an'ın bir çok suresinde ve farklı vesilelerle zikredilen Âhırete Îmân konusunun Mekkî surelerde daha yoğun bir şekilde işlendiğini görmekteyiz. Zîrâ âyetlerin verdiği haberlerde Mekke müşriklerinin âhıret inancı konusunda şüphe, inkar

[682] Mustafa Sinanoğlu, *Peygamberlere İman,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları , Ankara 2018, s.20.

[683] Âli İmrân: 3/31.

[684] Mulk: 67/1

veya yanlış görüşler taşıdıkları anlaşılmaktadır. Mekke'de ele alınan âyetlerde âhıretin varlığına deliller getirilerek akla şüphe ve inkâr yolu kapatılır. Bu delillerde insanı ilk yaratanın onu tekrar diriltmesinin daha kolay olacağı,[685] zîrâ gökleri ve yeryüzünü yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyük bir şey olduğu,[686] Allah'ın yaş ağaçtan ateş çıkardığı, gökleri ve yeri yaratanın onların benzerlerini yaratmasından daha kolay olacağı, birşeyin olmasını istediği zaman ona sadece"ol" demesinin yeterli olduğu,[687] yeryüzünde indirilen su ile çıkan bitkiler gibi Allah'ın ölmüşleri dirilteceği[688] bildirilmiştir. Yine Mekkî Sûrelerde kıyamet ve ölümle başlayan âhıret hayatı, cennet ve cehennemle ilgili önemli ayrıntılar ile gaybî olan bu konular görüyormuş gibi tasvîr edilerek inananların yakîni güçlendirilir.

Medenî surelerde de ahiret inancı ele alınmış, burada inen âyetlerde inkar edenler göz önüne alınmış ise de genel olarak inananlara hitâp edilmiştir. Zîrâ Ahiret inancı her zaman akılda tutulması ve kalben tasdik edilmesi gereken bir inanç olmasının yanında ahiret gününe imanda zaafı olan kişinin Kur'an'ın emrettiği emir, nehiy ve ahlâkı hayatına oturtup, dünya ve ahiret mutluluğunu yakalaması mümkün değildir. Bu sebeble ahirete îmân, hem inanmayanlar için temel olarak gerekli bir inanç meselesi, hem de inananların aklından çıkarmaması gereken bir inanç konusudur.[689] Nûr Sûresi bu yönüyle medenî surelerin özelliklerini en bariz ortaya koyan bir sûredir. Doğrudan âhıret konusu ele alınmasa da gerek verilen emirler, gerek yapılan kötülükler için hatırlatma bâbından tehdit içerikli âhıretin varlığı, bütün işlerin sonunun Allah'a varacağı konu aralarında hatırlatılır. Zinâ edenlere cezâlarının uygulanmasına teşvik için "*Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız*" buyrulmuş, Allah'ın fazlının dünya ve

[685] Rûm: 30/27.

[686] Mu'min: 40/57.

[687] Yâsîn: 36/79-82.

[688] A'râf: 7/57.

[689] Atilla Yargıcı, "Mekkî Ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Degerlendirilmesi," *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 4, 2004, s. 286.

âhırette varlığının olmaması halindeki akla hayale gelmeyecek durum hatırlatılmış, İman edenlerin arasında çirkin sözlerin yayılmasını arzulayanlara dünya ve ahirette acıklı bir azabın hazırlanacağının haberi verilmiştir.

Nûr Suresinde ifk hâdisesini ele alan âyetlerin sonunda Allah Teâlâ ifk hâdisesini merkeze alarak iffetli kadınlara iftirâ atanların âhırette yüzyüze gelecekleri sonlarını bildirir. Kur'an'da isyankârlara yapılan tehditlerin en sert ifadelerinin kullanıldığı bu şiddetli tehditle zina ithâmında bulunanlar, her iki dünyada lânete müstahak kılınmakta, âhirette büyük azapla tehdit edilmekte, dillerinin, ellerinin ve ayaklarının yaptıkları iftiralarla kendilerinin aleyhinde şahitlik yapılacağı ve kendilerine lâyık oldukları hak ve vacip olan cezalarının tam olarak verileceği, nihayet o zaman Allah'ın apaçık hak olduğunu bilecekleri[690] belirtilmektedir."[691] Yine sûrenin son âyetinde Hak Teâlâ, ilminin kuşatıcılığını hatırlatarak, kulların kendisine döndürüleceğini ve yaptıklarının kendilerine bildirileceğini zikrederek, sûre boyunca istenilen sorumlulukların gözetim altında tutulan kayıtlarla kişilerin karşısına hesap dosyası olarak çıkacağını, tehdit içeren bir ifâde ile bildirir.

B. NÛR SÛRESİNDE HÜKÜMLERLE İLGİLİ MESAJLAR İHTİVÂ EDEN KONULAR

Girişte ele aldığımız gibi temiz bir toplum inşasını hedef alan Nûr Sûresi, âile ile ilgili hükümler daha yoğun olmak üzere kişisel ve toplumsal düzlemde önemli emir, nehiy, uygulama ve yönlendirmelerle topluma yol gösterir. Bu hükümleri fıkıh kitapları sıralamasını baz alarak, ibâdet, muâmelât ve ukûbât başlıkları altında ele alacağız.

[690] Nûr: 24/23-25.

[691] Keşşâf , 4/280-281.

1. Nûr Sûresinde Ele Alınan İbâdetler

Sözlükte "alçak gönüllülük, boyun eğme, kulluk, itaat, tapınma"[692] manalarına gelen ibâdet kelimesinin, İslâmî literatürde biri genel, diğeri özel olmak üzere iki anlamı vardır. Genel manada, Allah için beslenilen saygı ve sevgi dolayısıyla, O'nun rızâsına uygun davranma çabası ve bu şekilde yapılan iradî davranışlar ifade edilir. Bu anlamda dinî olan görevlerden başka kişinin fert ve toplum yararına gerçekleştirdiği her olumlu davranış ve Allah rızasını kazanmak için yaptığı her fiil bu kapsamda değerlendirilir. Özel anlamda ise kulun Rabbine karşı boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve resulü tarafından yapılması istenen davranış biçimleridir.[693] Kur'an'da ibadet kavramı; tevhid,[694] itaat,[695] dua,[696] boyun eğmek[697], iman ve salih amel,[698] Allah'ı tesbih ve secde,[699] Allah'ı bilmek ve tanımak[700] gibi anlamlarda kullanılmış olmasından hareketle ibadetin, İslam'ın emir ve yasaklarını gözetip, Allah'ın sınırlarını korumayı ifade ettiğini söyleyebiliriz.[701]

İbadetler, dinin özünü teşkil eden iman esaslarından sonra dinde ikinci önemli halkayı oluşturur.[702] Kur'an'da insanların ve cinlerin, Allah'a ibadet için yaratıldıkları,[703] peygamberlerin hepsinin insanları Allah'a ibadete çağırdıkları[704] haber verilmiştir. Kur'an'ın ibadete ilişkin emirleri, genel itibariyle şekil ve biçim olarak ele

[692] Mustafa Sinanoğlu, "İbadet (Etimoloji ve Tanım)" *DİA*, 19/233.

[693] Ferhat Koca, "İbâdet, (İslâm'da İbadet)", *DİA*, 19/240.

[694] Nisa: 4/36.

[695] Bakara: 2/172.

[696] Mü'min: 40/60.

[697] Fatiha: 1/5.

[698] Nisa, 4/172-173.

[699] A'raf, 7/206.

[700] Zariyat, 51/56.

[701] Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, "İbadet ne demektir ve kaç kısma ayrılır," https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/126/ibadet-ne-demektir-ve-kac-kisma-ayrilir- (25.02.2020)

[702] Ferhat Koca, "İbâdet, (İslâm'da İbadet)", *DİA*, 19/240.

[703] Zariyât, 51/56.

[704] Bakara, 2/83.

alınmayıp, ibadetin mahiyetine, kime yapılacağına ve nasıl yapılacağına yöneliktir. Bu ibadetleri Peygamber (sav.) söz ve fiilleriyle, anlatım ve uygulamasını yapmıştır.

Yukarıda açıkladığımız "özel anlamda ibadetler" tanımı içinde değerlendirebileceğimiz Nûr Sûresinde zikri geçen ibadetler, namaz kılmak ve zekat vermektir. Bu sûrede biri mü'minlerin durumlarının anlatılması esnasında haber formunda, diğeri ise emir formunda bu iki ibadet beraber olarak iki defa tekrar edilmiştir. Türkçede "namaz" kelimesiyle kullandığımız Arapçada "dua" anlamına gelen[705] "صلاة" kelimesi bu sûrede olduğu gibi "اقامة" izafesiyle kullanılır. Bu kelime "kıyam" veya "kıvam" kökünün if'âl" kalıbından olarak sözlükte, kaldırıp dikmek, düzeltip doğrultmak, kıymetlendirmek, devam ettirmek veya dikkat ederek yapma anlamlarına geldiğinden, namazla olan ilgisinden, bu mânâlarından biri veya ortak noktalarından istiare yapılmış, dikmek veya doğrultmak anlamından "*Namaz dinin direğidir*"[706] hadis-i şerifi hatırlatılarak, din, yüksek bir binaya benzetilmiş, namaz ise o binanın direği gösterilmiştir.[707] İslamın temeli olan îmân esaslarının ikrarından sonra ilk rükûn olarak emredilen namaz,[708] Kur'an'da bir çok âyetle emredilmiş,[709] övülen kişilerin yaptığı işlerde öncelikli amel olarak zikredilmiş,[710] namazın faziletleri ele alınarak, sabır ve namazla yardım istenilmesi tavsiyesinde bulunulmuş,[711] namazın kötülükten alıkoyacağı bildirilmiş,[712] müşriklerin tevbe etmeleri halinde İslâmiyet'in

[705] *Müfredât*, s. 599.

[706] Tirmizi, İman 8, (2616) 4362-363

[707] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., Azim Dağıtım, İstanbul 1993, 1/175-176.

[708] Buhârî, İmân 2 (8) s.12; Müslîm, İmân 5 (19- 22) 1/28.

[709] Bakara: 2/43, 83, 110; Nisâ: 4/77, 103; En'âm: 6/72; A'râf: 29; Yûnus: 87; Hacc: 78; Nûr: 56; Rûm: 31; Mucâdele: 13; Müzzemmil: 20.

[710] Bakara: 2/3, 277; Nisâ: 4/162; En'âm: 6/92; Enfâl: 8/3; Tevbe: 9/18, Tevbe: 9/81; Ra'd: 13/22; Hacc: 22/35, 41; Nûr:37; Mü'minûn: 23/9; Fâtır: 35/29; Furkân:25/64; Meâric: 70/22,23,34; A'lâ: 87/15.

[711] Bakara: 2/45, 153.

[712] Ankebût, 29/45.

temel gereklerini yerine getirmeye başlamaları sadedinde namaz kılmaları ve zekat vermeleri halinde mü'minlere kardeş olacakları[713] ve cezalandırılmayıp serbest bırakılacakları[714] bildirilmiş, namaz kılmayanlar yerilmiş,[715] tembellikle namaza kalkmak nifak özelliklerinden sayılmış,[716] dünyadaki kötü durumları[717] ve kötü sonları haber verilmiş, ve namazlarını hatalarla kılanlara yazıklar olsun tehdidi[718] yapılarak sadece kılmak değil gereken önemin verilmesinin gerekliliği bildirilmiştir.

"Artma, arıtma, övgü ve bereket"[719] mânalarına gelen "*zekat*" kelimesine bu ismin verilmesi, ondan dolayı umulan bereket veya nefsin arındırılmasından, nefsin hayır ve bereketlerle olgunlaşmasından dolayıdır.[720] Kur'an-ı Kerim'de "zekât" lafzı marife olarak otuz defa, "*sadaka*" lafzı ile zekat anlamında on iki defa geçmektedir.[721] Zekât lafzının geçtiği otuz ayetten yirmi yedi tanesi namazla beraber zikredilmektedir. Kur'ân bu iki ibâdeti gerek bu ibâdetlerin katındaki değeri, yüceliği, gerek bu iki ibâdetin manevî ve maddî ibadetlerin en önemlileri ve bu ibadet çeşitlerinin temsilcileri olmaları ve gerekse insan nefsine zor gelmeleri hasebiyle hatırlatılması, gündemde tutulması gerektiği için farklı bağlamlarda sık sık ve beraber tekrar eder. Bir diğer beraberlik noktası ise Namaz, ruh temizliğini ve ıslahını te'min ederken, zekât ise malın temizliğini ve toplumun düzen ve ıslahını sağlamada katkı sunar. Bu yönüyle, İslam'ın köprüsü olarak nitelendirilen zekât,[722] toplum tabakaları arasında bir köprü vazifesi görüp, bu katmanlar arasında sevgi ve kaynaşmaya vesile olur. Zekat ibadeti, gerek

[713] Tevbe: 9/11.

[714] Tevbe: 9/5.

[715] Meryem: 19/59

[716] Nisâ: 4/142; Tevbe: 9/54

[717] Mâide: 5/57.

[718] Mâûn: 107/5-6.

[719] Mehmet Erkal, "Zekât", *DİA*, 44/197.

[720] *Müfredât*, s.459.

[721] Mehmet Erkal, "Zekât", *DİA*, 44/197.

[722] Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, 22 "Bâbun fi'z-Zekât" 3/196.

Kur'ân metninde ve gerekse hadislerde îmân esaslarının sayıldığı yerlerde hep namazdan sonra zikredilmesinden hareketle bu ibâdet islamın namazdan sonra ikinci rüknü olarak kabul edilmiştir.

Nûr Sûresinde Allah Teâlâ mü'minlere yeryüzünde halifelik, ve korkulardan eminlik vaatlerini bildirdikten sonra, bu müjdelere kavuşan gerçek mü'min profilini "*onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmadan ibadet ederler*" ifadesiyle belirterek, muzari fiilin verdiği devamlılıkla bildirmiş, iman ve salih amel sahibi olup bu müjdeli vaatlere ulaşan kişilerin, gerek korku dönemlerinde, gerek zafere erişme anlarında gayret gösterirken, zorluk ve yorgunluk anlarında ve gerekse zafere ulaşıp yeryüzünde hilâfeti, söz sahipliğini elde ettiklerinde Allâh'a hiçbir şeyi ortak koşmadan kulluk etmeye devam etmeleriyle övmüştür. Çünkü asıl amaç, ne zaferdir, nede korkulardan uzak olmak, insan her hâlinde yaratılış amacı olan kullukla mükelleftir. Başarıya ulaşmak nimetlerle imtihan edilme noktasında ayrı bir imtihan safhası anlamı taşır. Hz. Musa'nın kavmine söylediği şu söz bu konuda manidardır; "*Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve sizi bu yerde (Mısır'da) egemen kılıp, nasıl davranacağınıza bakacaktır*"[723] İşte bu yüzden âyetin devâmında bu nimetlere şükretmeyip tersine nankörlük yapanlara " *Kim de bundan sonra nankörlük ederse, işte onlar asıl fasıklardır.*"[724] uyarısı yapılır.

2. Nûr Sûresinde Ele Alınan Muâmelâtla ilgili konular

a. İzin isteme Âdâbı ve Selâm Verme

Kur'an-ı Kerîm, misafirperverliği ile tanınmış olan Hz. İbrâhim'in misâfirlerinin geldiklerinde selam vererek girdikleri ve İbrâhim (as.)'ın selamlarına mukâbelede

[723] A'raf: 7/133.

[724] Nûr: 24/55.

bulunup, ikram için hazırlık yapmasını anlatmış,[725] verilen selâmın alınmasında aynıyla yahut daha güzeliyle karşılık verilmesini[726] emretmiştir. Âile ve mahrem alanlar ile ilgili konuların ele alındığı Nûr Sûresinde ise bu konudaki hükümler ayrıntılı olarak bildirilmiştir.

İslâm ahlâkı meskenlere dokunulmazlık hakkı tanımış, yabancı olanların girişlerinde bazı prosedürlere uyulmasının gerekliliğini bildirmiştir. Uyulması gereken şartlar isti'nâs ve selâm olarak iki madde halinde bildirilmiştir. Ayette izin isteme anlamında "isti'zân" yerine, tanışma ile elde edilen, ünsiyet, yakınlık,[727] anlamındaki "*isti'nâs*" kelimesinin kullanılması, bu kelimenin manasının daha kapsamlı olmasından dolayıdır. Meselâ Kişinin sahibi olmadığı ve hiçbir şekilde girmeye hakkının olmadığı evlere girmek için mutlaka izin istemesi şarttır. Aksi takdirde haneye tecavüz olur. Girebileceği evlerde ise girmeye hakkı bulunsa da başkasının sâkin bulunduğu odaya girmekte mutlaka "geldiğini hissettirmesi" gerekir. Bu isti'nâsın izin isteme suretinde olması sünnet veya edeb olmakla beraber farz denilemez. Yine mesela bir hâkim tarafından suçlu veya suç ile ithâm edilen birinin meskenine girmek gerektiği zaman izin istemek gerekmezse de, ırza tecavüz durumuna düşülmemek için girmeden önce gelindiği hissettirilmelidir.[728] Âyeti günümüzdeki uygulamaları gözönüne alarak, isti'nâsın, isti'zândan farkını şu şekilde de açıklayabiliriz; bir kişinin bir tanıdığına telefon edip geleceğini haber vermesi izin istemek mânâsını taşır. Karşı taraftan olumlu cevap alması hâlinde kişi bu eve ziyârete gittiğinde yeniden izin istemesi gerekmese de isti'nâs etmesi, geldiğini hissettirmesi gerekir.

[725] Hud, 11/69; Hicr, 15/52; Zâriyât, 51/25.

[726] Nisâ: 4/86.

[727] Râzî, 17/30-31

[728] Yazır, 5/3487-3498

İzin isteme konusunda Rasûlullâh (sav.) ashâbına, bazı noktalarda uyarılar yapmış, bu konuda gördüğü yanlışlıkları sözlü ve uygulamalı olarak düzeltmiştir. Peygamber (sav.) evinde iken, bir kişi kendisinden girmek için izin isteyerek "*içeri girebilir miyim?*" diye sorunca, Hz. Peygamber (sav.) hizmetçisine; "*Bu kişinin yanına çık ve ona izin istemeyi öğret. Ona 'Esselâmu aleyküm' diye selam ver ve 'girebilir miyim' de*" buyurmuştur.[729] Peygamber Efendimizin üzerinde durduğu diğer edepleri burada ana hatlarıyla ele almamız uygun düşecektir; Ziyaretçi, kapının bir adım gerisinde, açıldığı zaman evin mahrem hali ile göz göze gelinmemesi için sağ ya da sol yanı dönük olarak durmalıdır.[730] Zîrâ "*izin istemek göz(ün evin ayıplarını görmemesi) için şart kılınmıştır*."[731] Ma'kul aralıklarla üç defa kapıyı vurmalı,[732] varsa zile basmalıdır. Ziyaretçi, içeriden, "Kim o!" sesini duyunca, en kısa yoldan tanıtıcı bir ifade ile kendisini tanıtmalı[733] "ben ben" gibi muğlak ifâdeler kullanmamalıdır.[734] Kişi üzerine gerekli olan bir defa izni istemiş ve Rasûlullâh'ın hadisleriyle de belirtildiği üzere üç kere kendine tanınan izin isteme hakkını kullanmış[735] ve kimsenin olmadığını anlamışsa içeri girmemelidir. Çünkü girmeye engel olan şey sadece mahrem durumlara muttali olma ihtimali değildir. İnsanların âdeten gizlemek istedikleri başka durumlarda olabilir. Öte yandan başkasının mülkünde izni olmadan tasarrufta bulunmakta yasaktır.[736]

Nûr Sûresinde izin isteme ile ilgili âyetler iki yerde ele alınmış, ilkinde üç âyet ile binâ kapsamında değerlendirilebilecek özel meskenler ile halka açık binâlar olmak

[729] Ebû Dâvud, Kitâbu'l-Edeb, 127 (5177-5179) s.556; *ed-Dürrü 1-Mensûr*, 11/21.

[730] Ebû Dâvûd, Edeb, 127 (5186) s.557.

[731] Buhârî, İsti'zân, 11 (6241-6242) s.1558.

[732] Buhârî, İsti'zân, 13 (6244-6245) s.1558.

[733] *Kur'ân-ı Kerim'de Âdâb-ı Muâşeret*, s. 447.

[734] Buhârî, İsti'zan,17 (6250) s.1560.

[735] Tantâvi, 10/112.

[736] *Muhtasar Beydâvî Tefsîri*, 3/216-217.

üzere iki çeşit yapının dört haline âit durumun, bu eve girebilecek yabancılar açısından âdâbı öğretilmiştir. Bu durumlar ise ya evin sâkinlerinin evde olduğu haldir. Konuyu ele alan ilk âyet bu durumda verilecek izin ve kendini hissettirme anlamındaki isti'nâs ve selâm ile girilebileceğini bildirir. İkinci durum evde kimseyi bulamamaktır. Bunun sûreti ya ev sâhibi evde değildir ya da kapıyı açmak istememektedir. Her hâlükârda izin verilinceye kadar o eve girmek yasaklanmıştır. Üçüncü durumda ise ev sâhibinin eve girmeye izin vermemesidir. Bu ev sâhibinin doğal bir hakkıdır. Zîrâ mâlik olmak mülkünde dilediği gibi tasarrufa hak tanınmasını gerektirir. Bu durumda misâfir olacak kişi gücenmeden dönmeli, işi kırgınlık ya da ısrara götürmelidir. İkinci tür yapılar ise özel mesken olmayıp amme hizmetine açık hizmet binâları gibi yapılardır. Bu çeşit yapılara izinsiz girileceği açıkça belirtilerek özel alan ile kamusal alanın ayrı değerlendirilmesi gerekliliğinin öğretisi verilmiştir.

İzin isteme konusunun sûre içinde ele alındığı ikinci yerde ise bu edep öğretisinin sadece başkalarının evleri değil âile içinde özel odalarda izin istemenin gerekliliğini ortaya koyar. Bu bakış açısının yerleşmesi ise çocuk terbiyesiyle başlayacaktır. Bu âyetler bize âile içinde geçerli olması gereken terbiye ve nezâket öğretiminin izin isteme başlığı altında cisimleşerek dersini verirken, aynı zamanda çocukların gelişimine göre tedrîcî eğitimin metodunu ve önemini bildirmektedir. Bu âyetlerde ilk muhâtap velîlerdir. Zîrâ onların, çocuklara gelişim süresince gerekli ve yeterli eğitimi vermeleri gerekmektedir. Bu âyette verilen emir de çocuklar için farz olduğundan değil, öğrenip alışmaları içindir.[737]Rivâyet edilen şu hadiste bu tedrîcilik ve veli sorumluluğu ortaya çıkmaktadır; "*Yedi yaşına geldiklerinde çocuklarınıza namazı emredin. On yaşına geldiklerinde gerekirse onları cezalandırın ve yataklarını birbirinden ayırın.*"[738] Çocukların henüz sorumlu olmamalarından dolayı, yerlerine

[737] Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2/215.

[738] Ebü Davüd, Salat 26 (494) s. 77.

babaların memur edilmeleri, onlara şefkatlerinin gereği bazı ihtiyaçlarının karşılanması anlamındadır.[739] Zîrâ velilere bu yükü Kur'ân yüklemiştir; "*Ey iman edenler, gerek kendilerinizi, gerek ailelerinizi yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten koruyun*"[740]

İnsanların çoğu ev hayatlarında bu edep kuralının önemini kavrayamaz, erginlik çağından önce çocukların bu tür görüntülerin farkına varmadıklarını düşünürler. Halbuki günümüzde psikologlar, küçük yaşta çocukların gördüğü bazı sahnelerin, tüm hayatlarını etkilediğini, tedavisi güç, psikolojik ve sinirsel hastalıklara yakalanmalarına neden olduğunu belirtirler. Allah Teâlâ mü'minleri bu edep kuralları ile eğitirken, psikolojileri sağlam, huzurlu bir iç yapısına sahip, edepli, kalpleri ve düşünceleri kötülüklerden arınmış bir toplum oluşturmak istemiştir.[741]

İzin isteme konusunu 27. âyetten itibaren ilk ele alan âyetler, yabancıların izin istemesiyle ilgiliydi. Bu yüzden konuyu gerekçelendirmeye ihtiyaç yoktu. Zîrâ her insan yabancı birinin girişindeki iznin gerekliliğini anlar. Ancak âile içindeki iznin gerekliliği konusu ilk bakışta algılanmayabilir. Bu noktada açıklamalara ihtiyaç vardır. Çocuk ve hizmetlilere iznin öğretilmesi emrinin verildiği âyet, verilen emirler gerekçeler belirterek, gerekli olanın, imkan nisbetinde, hükümlerde illetleri nazar-ı itibara almak olduğuna delâlet eder.[742] Bu noktada verilen emirlerin illetleriyle, gerekçeleriyle ortaya konmasına bir örneklik oluşturur. Bu âyette üç konuda illet belirtilmiştir. Birincisi; Köleler ve çocukların izin istemesini gerekliliğinin illetini ortaya koyan "*bu üç vakit, mahremiyet vakitlerinizdir*" açıklaması, ikincisi; Herkesin mu'tad uyku vakti olup, zaten elbiselerin çıkarılacağı belli olduğu için şafak vakti ile yatsı namazı sonrası için hiçbir kayıt zikredilmemesine rağmen, öğle vakti için "*elbisenizi çıkaracağınız zaman*"

[739] *Te'vîlâu'l-Kur'ân,* 10/225.

[740] Tahrîm: 66/6.

[741] *fî Zılâli'l-Kur'ân,* 10/468.

[742] *Tefsîru'l-Münîr,* 9/524.

kaydıyla illetin zikredilmiş olmasıdır.[743] Üçüncü olarak ise, bu üç vakitte izinsiz girmenin, gösterilen kolaylığın gerekçesi olarak, "*Onlar etrafınızda dolaşırlar; birbirinizin yanına girip çıkarsınız.*" açıklamalarıyla ortaya konmuştur.

Bu konudaki ilk âyette köleler bir kayıt yapılmadan zikredilirken, çocuklar için "*içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar*" buyrulmuştu. Bir sonraki âyet, bu çocukların ergenlik çağına geldiklerinde yapması gerekenlere açıklık getirir. Bu iki âyet ile bebeklikten yetişkinliğe gelişim devreleri ve tedrîcî olarak sorumluluk yüklenmesinin üç merhalesi haber verilmiştir. İlki hiçbir yükümlülüklerinin olmadığı doğuştan temyiz çağı arası, ikincisi bu âyetlerde üç vakit iznin kendileri için yeterli olduğu, temyiz, bulüğ arası, üçüncüsü ise sorumluluğu tamamen üstlendiği bulüğ çağı sonrasıdır.[744]

"Bedenî ve ruhî hastalık, eksiklik ve kusurlardan uzak olma" anlamında kullanılan "*Selâm*" kelimesine Allah'a nisbet edildiğinde, "her türlü âfetlerden, eksiklik, acz ve kusurdan, yaratılmışlara özgü değişikliklerden ve yok oluştan münezzeh olan, selâmetin kaynağı olup esenlik veren" şeklinde[745] anlam verilir. Selâm ile inananlar birbirlerine "Es-Selâm" olan Allah'ı hatırlatıp, birbirleri için Dâru's-selamı, selamet yurdu olan cenneti diler. Bütün bu mânâları içine alan ve bir emân ve emniyet garantisi olan selâm, sevgi ve muhabbeti celbeder, kin ve nefreti ise yok eder. Mü'minler arasında önemli bir parola niteliği taşıyan selâm, evlere girişte emredilmiş, ve bu girişin en güzel şekliyle olduğu bildirilmiştir. Yine Nûr Sûresinde kişinin yakınları ve samimi olunan kişilerle ilgili konunun ele alındığı bağlamda yeniden selam emri verilerek, "*Evlere girdiğiniz zaman birbirinize(kendilerinize) Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin*" buyrulmuş, yakınlık ve sık girip çıkmak gibi durumların

[743] Sâbûnî, *Ahkâm Tefsîri*, 2/209.

[744] *Et-Teshîl lite'vîli't-Tenzîl Tefsiru Surati'n-Nur*, s. 297.

[745] *Müfredât*, 509.

selamı arka plana itebileceği gözönüne alınarak önemine binâen selamın verilmesi tekrar hatırlatılmıştır.

b. Örtünme Âdâbı, Gözlerin ve İffetin Korunması ile İlgili Mesajlar

Görmek, Allah'ın en büyük ni'metlerinden biri, insana âlemin ışığını ve nûrunu açan büyük bir mu'cizesidir. "*İnsanlar, devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?*" [746] âyetlerinde olduğu gibi âleme tefekkürle bakmanın aracıdır. Yine gözler, kalbe açılan en büyük kapıdır. Oraya ulaşan duyu yollarının en mükemmelidir. İşte bu sebeble bakma fiili yüzünden ayakların kayması pek çoktur.[747] Zinanın önünü kapatan tedbirlerden, evlere giriş iznini emreden âyetlerin ardından ilk zikredilen bu konu, zinâ yasağının önünde kalp evinin önünde koruyucu bir kilit mesâbesinde durmaktadır. Bu âyetlerin mü'minin kalbindeki nuru temsil eden Nûr âyetinden önce zikredilmesi de nûra giden yolun iffetin korunmasıyla, iffetin korunmasının ise gözlerin haramdan korunmasıyla olduğuna işâret eder. Allah Rasûlünün hâdisinde de bu konu şöyle ele alınır; "*Harama bakış, iblisin zehirli oklarından bir oktur. Her kim Allah korkusu sebebiyle harama bakmayı terk ederse Allah ona, kalbinde lezzetini hissedeceği bir îman bahşeder.*"[748] Yine peygamber dilinde zinaya giden ilk organ olarak göz ele alınır "*Hiç şüphe yok ki, Allah, âdemoğlunun zinâdan nasibini yazmıştır. Buna erişecektir. Gözlerin zinâsı bakmak, kulakların zinâsı dinlemek, dilin zinâsı konuşmak, elin zinâsı tutmak, ayağın zinâsı da yürümektir. Kalb ise heves eder, temenni eder. Tenasül uzvu bunu tasdik eder veya yalanlar.*"[749] Gözün haramdan korunmasının bu öncü ve önceliğine binâen, hem erkek hem de kadınlar için ayrı ayrı zikredilen âyetlerde namusların korunmasından

[746] Ğâşiye: 88/17-20

[747] Kurtubî, 12/350.

[748] Hâkim, *Müstedrek*, (7875), 4/349.

[749] Buharî, Kader 9(6612) s. 1639, İstizan 12 (6243) s. 1558; Müslim, Kader 20, 21 (2657) 2/1226.

hemen önce ele alınarak, gözlerin haramdan korunmasının ne kadar önemli olduğunun mesajı verilmiştir.

Gözlerin haramdan korunmasının hemen ardından namusların korunmasının emri, yine erkeklerden başlanarak ve ardından kadınlar için tekrar zikredilerek verilir. Zîrâ vahyin indiği toplumu da kapsayacak şekilde bazı toplumların iffet mefhumunu algılayışları sadece kadınları ilgilendiren bir olgu olması şeklinde idi. Kur'ân, bu konuda hiçbir cins için ayrım yapılmamasının gerekliliğini, iki cinsi de ayrı ayrı ele alarak vurgulamıştır. Halbuki arapçada "tağlib sanatı" ismi verilen bir edebî sanat çerçevesinde, kadın ve erkek için aynı anda söz konusu edilen ifadede sadece erkekler için kullanılan kalıba yer verilmesiyle, kadınlar da o anlatımda var kabul edilirdi.

İnsanı yaratıp ondaki ihtiyaç ve zayıf noktaları en iyi bilen Allah Teâlâ, elbisenin sıcaktan, tabii olarak soğuktan ve savaşlardan koruyucu olduğunu[750] ve katından indirildiğini belirterek bir nimet olduğunu hatırlatmış,[751] Şeytanın hedeflerinden birinin de Adem ve Havva aleyhisselamı da olduğu gibi elbiselerin çıkarılmasının olduğunu belirterek[752] örtünmenin önemine vurgu yapmıştır. Yine Ahzâb Sûresinde kadınlara çıkarken dış giysi kullanmaları istenmiş, Bu emrin yerine getirilişinin onların tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun davranış olduğu bildirilmiştir.[753] Nûr Sûresinde ise örtünme konusuna asıl teşkil eden bir âyet ve bir de istisnâî ruhsat yer almaktadır.[754] Tefsîr bölümünde îzah ettiğimiz gibi hem kadınların örtmeleri gerekli olan yerleri açıklanmış, hem de bu örtünün kimlerin yanında açılabileceği ve dolayısıyla kimlerin yanında kapatılması gerektiği açıklığa kavuşturularak mü'min kadının kişiliği

[750] Nahl: 16/81.

[751] A'râf: 7/26.

[752] A'râf: 7/27.

[753] Ahzâb: 33/59.

[754] *Kur'an-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, s. 49-50.

oluşturulmuştur. Zira islamda örtünmenin hedefi, kadına toplumda dişiliğiyle değil, kişiliğiyle ön plana çıkması gerektiğini hatırlatmaktır. Bu mesaj, "*Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar*" emrinin gerekçesinde daha açık bir ifade ile belirtilerek, kadınların açık ve gizli cezbedici unsurlarını ortaya koymamalarının gerekliliği emredilmiştir. Zîrâ şehevî duyguları tahrik etme bakımından çoğu zaman hayalin gözle görülenlerden daha çok tesiri vardır. İşte Kur'an-ı Kerim bu fitne yollarının tümünü kapatmaktadır.[755]

Yine Nûr Sûresinin 60. Ayetinde yaşlı kadınlara verilen ruhsatta bu mesajı te'kit etmektedir. Zira örtü kendisi üzerine ilgi çekebilecek, kendisiyle evlenilmek istenebilecek kimseler için gereklidir. Hal böyle iken yaşlı kadınlar bu ruhsatı, "*süsleri açığa vurmaksızın*" kullanabileceklerdir.

c. Mükâtebe Emriyle Verilen Mesajlar

İslam, insan hürriyet ve saygınlığını ilke edinmiş, ele aldığı sosyal sistem, bu ilke üzerine bina edilmiştir. Ancak İslâm'ın, eskiçağlardan beri devam eden ve vahyin indiği zamanda uluslararası platformda kabul gören kölelik müessesesini kısa bir sürede kaldırma çabası uygulanabilme ve kabul görme açısından gerçekçi bir karşılık bulmayacaktı. İslam bu uygulamayı kaldırmak yerine bir taraftan zaman içinde köleliği destekleyen toplumsal dinamiklerin zayıflatılmasını, öte yandan olabildiğince insanî esaslara uygun hale getirilmesini sağlayacak tedbirler alma yolunu tercih etmiştir.[756] Bu tedbirlerden olmak üzere İslâm dîni, köleliği sadece savaş esirlerine münhasır kılmış, diğer kaynaklara izin vermemiştir. Bunun yanında Allah'ın rızâsına kavuşmak isteyen

[755] Seyyid Kutup, *Kur'ân'ın Gölgesinde Kadın*, ter. Mustafa Nuhoğlu, Ravza Yay., İstanbul 1995, s.121,122

[756] Fahrettin Atar "Mükâtebe" *DİA*, 31/531-532.

Müslümanlara köle âzat etmeye teşvik etmekle[757] beraber, bazı günahların keffâreti olarak köle âzadını şart koşmak suretiyle köleler için hürriyete kavuşma yollarını çoğaltmış,[758] yalnız İslâm hukukunda görülen bir uygulama olarak devlet, zekat ile elde edilen gelirlerden bir bölümünü köle âzadı için tahsis[759] etmiştir.[760]

Hürriyyetlerini elde etmek için gayret edenlere destek verilmesine ise, mükâtebe yoluyla kapılar açılmıştır. Mükâtebe câhiliye döneminde uygulansa da, sadece efendinin tercihi üzerine gerçekleşen bir anlaşma olmasıyla sınırlıydı. "*onlarla mükâtebe yapın*" âyetinin indirilmesiyle köle sâhiplerine, kölelikten kurtulmak için anlaşma yapmak isteyen kölelerin taleplerine icâbet etmeleri emredilmektedir.[761]

Allah Teâlâ kölelere yardım yapılması emrini verirken kullandığı "*Allah'ın size verdiği malından*" buyurarak malın gerçek sâhibini, onun kullarına ihsânı olduğunu ve kula emânet oluşunu hatırlatmıştır. Zîrâ bunu düşünen kişinin yardım yapabilmesi daha da kolaylaşacaktır. Kur'ân, sadaka gibi mâli konularda yaptığı teşvik ve emirlerde bu hatırlatmaları sıkça yapmıştır.[762]

e. Bekârların Evlendirilmesi

"*Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir*"[763] buyuran ve bu eşlerin yaratılılıp, aralarında sevgi ve merhameti var etmesini varlığının ve kudretinin delillerinden olarak zikreden[764] Hak Teâlâ, dünya

[757] Beled: 90/11-13.

[758] Mâide: 5/89; Mücâdele: 58/3.

[759]Tevbe: 9/60.

[760] Mehmed Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle" *DİA*, 26/238-239.

[761] İbn Âşûr, 18/220.

[762] Bakara: 2/3; Enfâl: 8/3; Ra'd: 13/22; İbrâhîm: 14/31; Hacc: 22/35; Kasas: 28/54; Secde: 32/16; Fâtır: 35/29; Şûrâ: 42/38.

[763] A'râf: 7/189.

[764] Rûm: 30/21.

hayatında kulların sınandığı bir olgu olan haramların karşısına, fâiz karşılığında alışverişin helal olduğunu açıklaması gibi[765] hellalleri koyarak ona yönlendirmiş, alternetif yolu göstermiştir.

Nûr Sûresi zinâ suçuna verilecek ceza ile başlamış, verilen emir, nasihat ve edepler de bu çirkin fiilden uzaklaştırmayı esas alarak bu fiile giden bütün yollar kapatılmıştır. Bunun karşısında evliliği koyup ona teşvik etmiş, sonuç olarak insanlığın bekasına sebeb olacak bu müessesenin canlı tutulması için sorumlu olabilecek kişilere tavsiye niteliğinde "*evlendirin*" emrini vererek topluca tevbeye çağırıp ıslaha yönelttiği İslam toplumuna bu konuda da yardımlaşma çağrısı yapılmasının mesajını vermiştir.

Bu teşviki yaparken evlilik konusunu zorlaştıran en önemli etken olabilecek maddi sıkıntılara karşı katından zenginlik müjdesi ile yardımını bildirmiştir. Zîrâ evlilik maddî hesaplamaların gösterdiği ölçeklerin doğrultusunda maddiyatı zayıflatan bir unsur değil, bereketin vesîlesidir. Bu konuya peygamber (sav.) de şöyle açıklık getiriyor; "*Üç sınıf insana Allah (cc)'ın yardımı haktır: Kendini haramdan korumak için evlenene, ödemek niyetiyle efendisiyle mükâtebe yapan köleye ve yalnız Allah için savaşanlara.*"[766] Âyet devamında "*evlenmeye imkân bulamayanlar*" için "*iffetlerini korusunlar*" emri verilmiştir. Bu emre uyanların ulaştığı neticeyi ise müjde niteliğinde; "*Allah kendilerini lütfuyla zenginleştirinceye kadar*" cümlesinde ikinci bir zenginlik müjdesiyle bildirilmiştir. Zira iffet Allah korkusundan kaynaklanır.[767] Allah Teâlâ bu âyette olduğu gibi, zâtından sakınanlara şu müjdeyi vermektedir; "*Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ona beklemediği yerden rızık verir.*"[768]

[765] Bakara: 2/275.

[766] İbni Mâce, Itk, 3.

[767] Şa'râvî, 16/10265

[768] Talak: 65/2-3.

d. Ahlaksızlığa Zorlamama ile İlgili Verilen Mesajlar

Dinin kişileri mükellef tutması, kişinin o fiildeki seçme özgürlüğüyle alakalıdır. Allah Teâlâ "*dinde zorlama yoktur*"[769] buyurarak din seçme hürriyyetini bildirmiş, "*inandıktan sonra Allah'ı inkar edip, gönlünü kafirliğe açanlara Allah katından bir gazab vardır, büyük azab da onlar içindir*" buyurarak küfür gibi büyük bir cürüm ve ona karşı yapılan tehdîdi açıklarken zorlamaya maruz kalanların bu kötü sondan müstesna olduklarının haberini vermiş, yine bir başka âyette haram kılınan yiyecekler bildirildikten sonra "*Kim mecbur kalır da, taşkınlık etmeden ve aşırıya gitmeden yerse onun için günah yoktur*" buyrularak, kişinin içinde bulunduğu zor duruma karşı verilen ruhsat prensibi ifade edilerek, bu tür fiillerin Allah katında bir muâhezeye tutulmayacağının müjdesi verilmiştir.

Nûr Sûresinde ise merkezî konu olan iffet alanında ahlaksızlığa zorlanan câriyeler için hem "فَتَيَاتِ" (hanım kızlar) ifadesi kullanılmış, hem de efendilerine izâfe edilerek, (sizin kızlarınız) yüksek ahlak harekete geçirilmiş,[770] efendilere, cariyeleri kızları gibi görüp iffetlerinden mes'ûl olduklarının mesajı verilmiştir. Hal böyle iken namuslu olmak istemelerine rağmen zorlanan kişiler için zatının "*çok bağışlayıcı, çok merhametli*" oluşunu hatırlatan Allah Teâlâ, niyet ve irâdenin olmadığı yerde sorumluluğun olmayacağını bildirmiştir. Bu âyetin verdiği mesaj ile böyle zorlanan kişiler için dünyevî bir cezanın da olmayacağı anlaşılmış olur.[771]

---

[769] Bakara: 2/256.

[770] Bikâî, 13/269.

[771] İbnu'l- Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 3/402.

e. Akraba Evlerinde Yemek Yemenin Mübahlığı ve Adabı Konusundaki Mesajlar

Çalışmamızın ikinci bölümünün 61. Âyetinin tefsirinde ilgili âyetin anlaşılması ve iniş süreciyle ilgili rivâyetleri özetlemiştik. Burada ilgili âyetteki birlikte yemek yemenin hükmüyle ilgili mesajları ele alacağız. İnsanlar asr-ı saâdette olduğu gibi, gerek âdet ve çevrenin etkisiyle, gerek kendilerinin geliştirdikleri kibir benzeri tavır ve çekingeler içeren titizlikler çerçevesinde ve gerekse din konusunda ele alınan nasları bütün olarak ele alamama gibi sebeblerle bazı hassasiyetler oluşturabilmekte, bu oluşan hassasiyetler, belli bir zaman ve çevrede geliştiği takdirde dinin aslından veya vazgeçilmez bir doğru olarak algılanabilmektedir. Halbuki fıtrat dini olan İslâmın Peygamberi "*Bu din kolaylık dinidir*"[772] buyurmuş, dinde aşırılıktan sakınılmasının gerekliliğini[773] bildirmiştir. Bu konuya, ele aldığımız ilgili âyet çok güzel bir örnektir.

Müslüman bir şahsiyet için yediğinin helal olup olmayışı önemlidir. Ancak kişinin, bu hassasiyeti, ziyâret ve dâvet boyutuyla sorgulayıp çekimserlik göstermesi, toplumdan soyutlanmaya, akraba ve yakınlık bağlarının zayıflamasına varan sonuçlara götürebilirdi. Allah Tealâ yemek yemekten razı olduklarının, cimrilik yapmadıklarının bilinmesi halinde yakın akrabalar, kendisine izin ve sorumluluk verilen yetkili veya vekiller, ya da yakın arkadaşların açık izin almaksızın yemek yemelerinin mubah olduğunu, bu konuda nefislerde bir genişleme olması gerektiğini bildirmiştir. Yine yemeklerin toplu yahut tek tek yenilmesinin bir sorun teşkil etmediğini, bu konuda zorlayıcı prensipler edinilmesinin doğru olmadığının mesajı verilmiştir.

Allah Teâlâ hasta ve engelli olan kişileri bu konuda öncelikli bir konumda gösterek, yaşadıkları imtihan zorluğuna mukabil, kendilerine cihattan muâfiyet gibi,

[772] Buhari, İman, 29 (39) s. 20.

[773] İbn Mace Menasik,63 (3029) s.513.

diğerleri ile birlikte yedikleri zaman hak geçmesi, onların karınlarını doyuramaması ve onlardan tiksinme ihtimalleri karşısında, toplumda onlar için pozitif ayrım yapılmasının gerekliliği bildirilmiştir.[774] Yine sıhhatli insanlar gibi onların da yakınlarının evlerinde birlikte yemelerinde bir sakınca olmadığını belirtmiştir.[775]

3. Nûr Sûresinde Ele Alınan Cezâ Hukukuyla (Ukûbâtla) ilgili konularla Verilen Mesajlar

a. Zina Suçu ve Cezâsı ile Verilmek İstenen Mesajlar

Kur'ân-ı Kerîm'de zinâ Allah'a şirk koşma ve adam öldürme fiilleriyle beraber zikredilmiş,[776] "*Zinâya yaklaşmayın, gerçekten o, 'çirkin bir hayasızlık' ve kötü bir yoldur*"[777] buyrularak, yapılması değil yaklaşılması dahi yasaklanmış, Peygamberle (sav.) kadınların yapılması istenen biatte, "*zina etmemeleri*"[778] şartını da içermiştir. İslam bu çirkin fiil karşısında sadece öğüt vererek, uhrevî azab ve zararlarını bildirmekle kalmaz, dünyevî müeyyidesini de bildirir. Zîrâ İslam nazarında zinâ, ahlaksızlığın en aşağı derecesi olduğu gibi içtimai açıdan da en zararlı fiildir. Dolayısıyla bu suçun önüne geçilmesi için yumuşak değil sert tedbirler alınmalıdır.[779] Diğer taraftan İslam hukukunda cezâ bir amaç değil araçtır. İslâmın öngördüğü ceza sisteminde, bir taraftan cezânın sübûtu zorlaştırılırken diğer taraftan en ufak şüphe bile cezâların uygulanmasına engel olur. Çünkü peygamber (sav.) "*Hadleri şüpheler sebebiyle düşürün*"[780] buyurmuştur. Bu noktadan bakıldığında cezâların uygulanmasının ağır şartlara bağlandığını görürüz. Ama haddini aşmayı düşünen nefislerin önünde bu

[774] Mevdûdî, 3/565.

[775] *Hakkın Daveti* 3/464-465.

[776] Furkan: 25/68.

[777] İsra:17/32.

[778] Mümtehine: 60/12.

[779] Sabûnî, *Ahkâm Tefsiri*, 2/93.

[780] Tirmizî, Hudûd, 2 (1424) 3/95.

cezâlar, taşkınlığı önleyecek bir korkuyu kalplere salar ki, cezâların konulmasındaki asıl amaç da zaten budur.

İslâm'ın ilk yıllarında zinânın cezâsı, evliler ve dullar için, müebbed hapis; bakire için ise söz ile eziyet vermekti. Nitekim Cenâb-ı Hak "*Kadınlarınızdan zinâ edenlere, bunu isbat edecek aranızdan dört şahid getirin, şehâdet ederlerse, ölünceye veya Allâh onlara bir yol açana kadar evlerde tutun. İçinizden zinâ eden iki kimseye eziyet edin, tevbe edip düzeltirlerse onları bırakın. Doğrusu Allah tevbeleri daima kabul edendir ve merhamet edicidir*"[781] buyurmuştur. Hak Teâlâ daha sonra bu hükmünü neshedip zinâ cezâsını, (evliler ve) dullar için recm, bekârlar için ise yüz değnek ve sürgün[782] olarak belirlemiştir.[783] Hz. Peygamber (s.a.s)'in, recm cezâsını uyguladığı tevatür ile sabittir. Zîrâ Recm cezâsının uygulandığını, Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Ali, Câbir b. Abdullah, Ebu Sa'id el-Hudrî, Ebu Hureyre, Büreyde-el Eslemî, Zeyd b. Hâlid ve diğer birçok sahabe rivayet etmişlerdir. Bu râvilerin bazısı, Mâ'iz'in recmedildiği hadisesini rivayet etmişler, bazıları da Zahmiyye ve Gamidiyye'nin recmedilme hâdisesini nakletmişlerdir.[784]

Âyette "اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي" kelimelerinin fâil kalıbında zikredilmiş olması, kişinin bu işte etkin, yani seçen ve isteyen manasını taşımasının gerekliliği anlamını içerir. Dolayısıyla, zinâya zorlanan kişiye bu cezâ uygulanmaz. Ömer Nasuhi Bilmen "kendi

[781] Nisa: 4/15-16.

[782] Sürgün cezası âlimler arasında ihtilaflı bir konudur. Kur'ân'da yer almamasından ve bu konudaki hadis için "bu hadis, meşhur olmayıp haber-i vâhid'dir ve mensuhtur" şeklindeki görüşleriyle İmam Ebu Hanife ve İmam Muhammed, sürgün cezasının uygulanmasının mecbur olmadığını kabul etmektedirler.(Hattâbi, Me'alimu's-Sunen, Daru'I-Hadis, Hımıs 1973. 4/592.) Bu ceza, hadd cezası olmayıp bir ta'zir cezasıdır. Ta'zir cezası da, gerek görüldüğünde devlet başkanı tarafından her zaman uygulanabilir.(bkz. İbrahim Çalışkan, İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti Ve Cezası, *AÜİF*., c.33, s.93.)

[783] Râzî, 16/488.

[784] Râzî, 16/489.

ihtiyarı ile yapmayan erkeğe "mezniyyün bih", kadına da "mezniyye" ve "mezniyyün biha" denilmesi şâyidir"[785] açıklamasıyla, bu farkı belirtirken, özellikle "zânîye"(zinâ eden kadın) ile "mezniye"(zinâ edilen kadın) arasındaki farkı belirten Yazır, "mezniyye" kelimesinin daha genel olup kendisiyle zinâ edilen kadınların tamamını kapsarken, "zaniye" kelimesi ise sadece kendi rızasıyla olan kişileri kapsar şeklinde açıklamada bulunmuştur.[786] Bir hadiste ise, namaz için karanlıkta dışarı çıkan bir kadın yolda tecavüze uğrar. Kadının hemen bağırması üzerine saldırgan suçüstü yakalanır ve Hz. Peygamber'in (sav.) emriyle recmedilir, fakat kadın serbest bırakılır.[787]

Zânîlere cezayı öngören âyette, hem kadın hem erkek beraber zikredilmiş ve aynı seviyede olduklarını bildirmek için de "و" bağlacıyla birbirine atfedilmiştir. Bu demektir ki cahiliye veya başka kültür ve hukuklarda, zinâ cezâsına kadınlarla erkeklere farklı uygulanan cezâlar, İslam hukûkunda olmayacaktır. Madem suçta ortaklar, aynı şekilde cezâda da ortak olacaklardır. Ancak bu âyete zinâ eden kadınların, erkeklerden önce zikredilmesi üzerine müfessirler farklı açıklamalar yapmışlardır. Zîrâ kadınlarla erkeklerin bu şekilde sıfatlarla ve beraber zikredildiği yerlerde, genel itibariyle erkekler önce zikredilirken[788] bu âyette kadınların zikriyle başlanılması, kadınlarda zinânın, hamilelik gibi daha tehlikeli boyutlarının olmasının yanında, sebep olma yönüyle de, daha etkin olabilmeleri ihtimali dolayısıyla bir adım önde olduklarının mesajı verilir. Bir sonraki âyete ise "*zânî*" kelimesiyle (eril sîgasıyla) başlanır. Zîrâ orda nikâhlanmak söz konusudur ve bu konuda da genel anlamda erkeklerin istek ve etkisi ön plandadır.

[785] Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiye Kamûsu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1967, 3/26.

[786] Yazır, 5/3468-3469.

[787] *Tefhîm*, 3/420.

[788] Ahzâb: 33/35, Mâide: 5/38.

Merhameti bol olan Yüce Allah yüz değnek sopa cezasının uygulanması konusunda acıma duygusunun ön plana geçip cezanın niceliği veya niteliği konusunda bir hafifletmenin olmamasının gerekliliğini "*eğer Allah'a ve âhıret gününe inanıyorsanız*" şartına bağlayarak güçlü bir ifâde ile teşvik etmiş, merhamet gibi en değerli bir meziyyetin dâhi kullanılmasının uygun olmayacağı yerlerin olduğunun mesajını vermiştir. Bu cezânın tatbîki belirli bir şahit grubu önünde gerçekleştirilmelidir. Şâhitliğin emredilmesi hem gizli uygulanan cezâlarda görülmesi mümkün olan, cezanın işkence ve intikam halini alması veya iltimas yapılmasının önünü kapaması, hem de bu cezânın, görenler üzerinde bir te'sir oluşturup, toplumu kötülüklerden vazgeçirme görevi görmesine imkan verir. Bu şâhitlik zinâkâr için celde gibi bedeni cezâya ek olarak rûhî bir cezâ olması hikmetini de kapsar.[789]

Zinâ edenlere cezâlarının ilki celde olarak bildirilmesinin ardından bir sonraki âyet ikinci bir cezâ olarak, bu fiilin fâilleri ile toplumun bağlarını kopartılmasını içeren bir haber ve bunun sonucu olarak bir hüküm bildirmiştir.[790] Kötü fiilleri yapanlara yakınlığın ahlâka kötü te'sirinden dolayı bu âyetle, hem zinâ eden kişiyi toplumdan soyutlama yoluyla ikinci bir cezâ, hem de toplumu oluşturan bireyleri iffetli olmaya ve iffetlilerle beraber olmaya teşvik edilerek; "*Zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zinâ eden kadınla da ancak zinâ eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır"* buyrulmuştur.

Bu âyetin baş tarfı " *Zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zinâ eden kadınla da ancak zinâ eden veya müşrik olan erkek evlenir* " bir haber cümlesidir. Ama durum, bu ifadenin ortaya koyduğu gibi değildir. Zîrâ, zinâ eden bir erkeğin bazen namuslu, mü'min kadınla evlendiği, bazen de, zinâ

[789] Yazır, 5/3472-3473.

[790] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/377.

eden bir kadını, namuslu ve mümin bir erkeğin nikahladığı görülebilmektedir.[791] İlk bakıldığında çelişkili gibi gelen bu ifâdenin açıklamasında müfessirler tarafından farklı görüşler ortaya konmuş, âyetin anlaşılıp tefsir edilmesi yönündeki zorluklar dile getirilmiştir.[792]

Âyet ahlâken benzeşmelerin, kişileri birbirlerine yakınlaştırmasının[793] tasviri manasını taşır. Bu cümle Sûrenin 26. âyetinde zikri geçen "*Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara yakışırlar*" âyetinin manasını açıklayarak, zinâkarlarla evlenenin kendi kendini zinâkarlar safına katması anlamını içerir.[794] Aynı zamanda eşsiz bir uslupla, evlenmek ve kaynaşmada insanların ruhlarının gereksiniminin, birbirine benzer tabiatlerin yakınlaşmasından ve birbirinden farklı olan tabiatlerin uzaklaşmasından ortaya çıktığını anlatır. "*Ruhlar toplanmış cemaatler (gibidir). Onlardan birbiriyle (önceden) tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar ayrılırlar*"[795] hadisi de bu konuya ışık tutmaktadır.[796] Âyette zânilerin müşriklerle beraber anılması ise bu fiilin sâhibindeki imanî zaafı anlatan şu hadisin verdiği mesajı hatırlatır; "*Zinâ eden kişi zinâ ettiği sırada (tam ve olgun) mü'min olarak zinâ etmez*" [797]

b. Namusa İftira Suçu ve Cezası (Haddu'l-Kazf) ile Verile Mesajlar

İslâm, kişilerin namus mefhûmuna yapılacak saldırılar karşısında uhrevî uyarılarda bulunmuş,[798] Allah Rasûlü helak edici yedi büyük günahın içinde iffetli olan

[791] Râzi ,16/516.

[792] *Şifâu's-Sudûr*, s. 24.

[793] Bilmen, *Kur'ân-ı Kerimin Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 5/2320.

[794] İbn Âşur, 18/156.

[795] Ebû Dâvud, Edeb 16, (4834) s.526.

[796] Tantâvî, 10/80

[797] Buhari, Eşribe,1 (5578) s.1418.

[798] Nur: 24/23.

kadınlara iftirâyı[799] da zikretmiştir. Nûr Sûresinde ifk hadisesi siyâkında bu günahın karşılığı şu tehditlerle bildirilmiştir; "*İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mü'min kadınlara zina isnat edenler, gerçekten dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir. İşlemiş oldukları günahtan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik edecekleri günde onlara çok büyük bir azap vardır. O gün Allah, onlara kesinleşmiş cezalarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık bir gerçek olduğunu bileceklerdir.*"[800] Âhıret halleri böyle dehşetli bildirilen iftiranın karşılığının bu dünyada da cezâsının verilmesi emredilmiştir. Zîrâ dille vurulan bu ağır yaraya, âcil müdahele gereklidir. Kişilerin şahsiyetlerine, psikolojilerine, ictimâî hayatlarına vurulan bu darbeye verilen cezâ da aynı cinsten ve iftirâya uğrayan kişinin şahsına iâde-i itibar mesâbesinde olabilmelidir.

Kur'ân, zinâ iftirâsı suçuna ağır yaptırımlar öngörürken aynı zamanda zinâ isnâdının isbâtını da zorlaştırmaktadır. İslâm âlimleri, zinâdan başka hâd ve kısâs cezâlarını gerektiren suçlarda iki şâhidin yeterli olduğunda ittifak etmişlerdir. Zinâ isnâdı mevzusunda ise Nûr Sûresi 4. âyetle beraber şu âyetlere de dayanarak, âdil, hür ve Müslüman en az dört erkek şâhidin gerektiği fikrinde icma edilmiştir.[801] "*Onlar buna dair dört şahit getirmeli değil miydiler? Şahitleri getirmediklerine göre onlar Allah katında yalancıların ta kendileridir."*[802]*. "Kadınlarınızdan fuhşu irtikâp edenlere karşı içinizden dört şahit getirin.*"[803]

[799] Buhârî, Vesâyâ, 23 (2766) s. 684; Müslim, Îmân, 38 (143) 1/54; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 10 (2874) s.325.

[800] Nûr: 24/23-26.

[801] Hadi Sağlam,Sema Gökbayır, Emine Sağlam, Mehmet Çolak, "İslâm Hukuku Ve Modern Hukuk Bağlamında Şahitlik Müessesesinin Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 5, Sayı 2, s.91.

[802] Nur: 24/15.

[803] Nisa: 4/15.

İnsanı maddeten ve mânen en güzel bir biçimde yaratan Allah Teâlâ,[804] onun onuruna, namusuna dillerin uzanmasının başıboş ve cezâsız kalmayacağını, söylediği sözle karşısındaki insanı adeta yaralamak isteyen kişinin, sözünün -ispat edememesi halinde- kendisine cezâ olarak döneceğini bildirir. Nasıl ki iftirâ etmek isteyen kişi, karşısındaki insanı kişisel ve toplumsal alanda büyük bir yıkıma vardıracak sözleri söylüyorsa, ona verilecek cezâ ile de öylece karşılık verilmelidir. Bu açıdan baktığımızda kazf cezâsında seksen celde cezâsı verilmiştir ki bu cezâ bedensel bir cezâdır. İkincisi olan şahitliğin kabul edilmemesi ise, toplumsal düzeyde bir uslandırma yöntemidir. İftirâyı atan kişinin sözünün boşa gitmesi şahitliğinin kabul edilmemesi, toplum içinde itibarının düşmesi, toplumda sözüne güvenilmeyen biri olarak algılanmasını ifâde eder. Üçüncüsü olan bu kişilere fâsıklık damgasının vurulması ise, din boyutlu bir cezâdır.[805]

Bu cezâların hedefi Câhiliye devrinde oldukça yaygın bulunan, âile hayatını tehlikeye sokan, insanları üzen, cinâyetlere sebep olan kötü bir âdete son vermektir. Bu dönemde insanlar, bir kadınla bir erkeğin görüşüp konuştuklarını görünce hemen dedikoduya başlayıp namuslarına dil uzatırlardı. Çocuğun babaya benzememesi halinde de aynı şeyi yaparlardı.[806] Kur'an'ın öngördüğü bu cezanın uygulanmasıyla birlikte kişiler ağızdan çıkan sözlerde çok daha dikkatli olacaklardır. Âyette, başkasına yöneltilen bir isnat, gerekli delillerin getirilememesi halinde, isnat edene ağır bir ceza olarak döneceğinin mesajı verilmektedir.

[804] Tîn: 95/4.

[805] *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/382.

[806] İbn Âşur, 18/158; *Kur'ân Yolu*, 4/54.

c. Li’ân Mes'elesi ve İhtivâ Ettiği Mesajlar

Her isnat delil gerektirir. Kazf bahsinde ele aldığımız üzere zinâ isnâdında gereken delil dört kişinin şâhitliğidir. Bir isnâdı dile getirip yeterli sayıda şâhidi getiremeyen kişiye kazf hükümleri uygulanır. Bu hükmün farklı bir hükümle tahsîsi[807] ise ele alacağımız li'ân başlığı altında yapılmıştır. Bu yönüyle li’ânı “erkeğin gereken şâhitleri getiremediği halde, eşine zinâ isnât etmesi halinde Kur'an'ın çözüm olarak bildirdiği hüküm” olarak ta’rif edebiliriz. Böyle bir durumda eşinin bu fiiline muttali olan bir erkeğin susması fıtraten mümkün görünmediği gibi, doğacak çocukların nisbeti gibi birçok konuda da problemler katlanarak çoğalacaktır. Erkeğin böylesi bir durumda yalan şahitlik yapması, genel itibariye faydasına olmayacak bir durum olmakla birlikte, kendi mahrem alanını dillere düşürecek bir sonucu doğuracaktır. Böyle bir durumda erkeğe kazf cezası uygulanması bu sorunları içinden çıkılmaz hale dönüştürebilecektir. Diğer tarafta erkeğin bu şahitliği yeterli delil olarak kabul edilip başka delil aranmadan had uygulansaydı kötü niyetli eşler tarafından kullanılabilen bir yöntem olacak, kadınların kimliği, kişiliği büyük bir zarar görebilecekti.

İslam'da âile kurumu değerlidir. Değerli olduğu kadar ince ve hassas dengeler üzerine kurulmuştur. Bu değerli ve hassas yapının kurulması ve devâmı kadar, gerektiği takdirde bozulması da o oranda hassas olmalıdır. Bu yüzden Kur'âna baktığımızda boşanma ile ilgili âyetlerin önemli bir yekûn teşkil ettiğini, boşanma süreci ve sonucu ile ilgili hüküm ve irşatlarla inananalara yol gösterdiğini görürüz. Kur'ân, li'ân âyetleriyle ise en yıkıcı ayrılık sebebi olarak değerlendirilen erkeğin hanımının ihânetine tanıklık iddiâ etmesi gibi bir durumu, zararı olabilecek en az dereceye indirip, çevresine dağıtmadan bir yıkım gerçekleştirerek, hoş karşılanmasa da izin verilen boşanma olaylarının sonrasında oluşabilecek hertürlü söz ve fiilin önünü kapatarak, en

[807] Muhammed Sâlih el-Useymin, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Müessesetu'ş-Şeyh Muhammed Sâlih el-Useymîn, Kasîm 2014, s. 32.

zor durumda dahî olması gereken müslüman şahsiyeti duruşunu ortaya koymuştur. Peygamber (sav.) li'ândan sonra; "*Kadının çocuğuna babasının adıyla çağrılmamasına, kadına zina isnad edilmemesine, çocuğa da veled-i zina denmemesine, kim kadına veya çocuğa böyle bir isnadda bulunacak olursa, hadd-i kazfe maruz kalacağına hükmetmiş, ne boşanma ne de ölüm sebebiyle ayrılmadıkları için kocanın üzerine, ne kadın için barınma ne de çocuk için nafaka mesuliyetinin olmadığına*"[808] hükmederek, Kur'ân irşâdının tatbikiyle önemli mesajlar vermiştir.

Kur'ân, la'netleşme emrinde erkeklere, beşinci defâsında eğer yalan söylüyorlar ise kendilerine "*Allah'ın la'neti*" kelimesini kullanarak beddua etmelerini isterken, kadınlara yine beşinci defasında "*Allah'ın gazabı*" kelimesini kullanmalarını emretmiştir. Bu konuda fikir beyan eden müfessirler "*la'net*" kelimesinin erkekler için, "*gazab*" kelimesinin ise kadınlar için kullanılması emri konusunda şu açıklamaları getirmişlerdir; "*Gazab*" ifadesi, "*la'net*" ifâdesinden daha şiddetlidir. Aynı şekilde zinâ suçu da iftirâ suçundan daha şiddetlidir. Bu i'tibarla kadına isnat edilen suç, şahitliklerinin yalan olması halinde daha ağır olduğu için kadın için "*gazab*" ifadesi kullanılmış, erkek için nisbeten hafif bir kelime olan "*la'net*" kelimesi tercih edilmiştir.

Diğer bir açıklama ise; erkek eşine isnat ettiği zinâ suçuyla adeta eşini evinden, toplumdan uzaklaştırmak istemiş, Kur'anda bu emriyle Sözlükte "kovmak, uzaklaştırmak, iyilik ve faydadan mahrum bırakmak"[809] manasında olan "*la'net*" kelimesinin kullanılması emrini vererek, yalan söylemesi halinde asıl kovulan ve uzaklaştırılanın kendisi olacağını hatırlatmıştır. Zâten sûrenin 23. âyetinde de belirtildiği üzere iffetli kadınlara iftirâ edenlerin cezâsını Allah Teâlâ "*dünya ve ahirette la'netlenmişlerdir*"[810] diye bildirerek iftirânın cezâsını "la'netlenme" olarak

[808] Ebu Dâvud, Talâk 27, (2256) s. 256.

[809] Mehmet Kâmil Yaşaroğlu "La'net" ,*DİA*, 27/101.

[810] Nûr: 23/24.

belirlemiştir. Öte yandan kadının bu fiili işlemiş olması, eşini gazaba getirecek bir fiildir. Bu yüzden kadın için "*gazab*" kelimesi kullanılmıştır.[811] Çünkü adil olan cezâ, yapılan işin cinsinden olmasıdır.

Kadınların "*la'net*" kelimesini çok kullandıkları hadiste de[812] belirtilmiş olması hasebiyle, dillerin alışkın olduğu sözün etkisinin az olması her zaman mümkündür. Bu sebeble, kadınlar için "*gazab*" kelimesini kullanmak, yalan söylemesi önünde bir engel oluşturarak daha etkili olması muhtemeldir. Bir diğer açıklama ise hakkı bilmelerine rağmen terkedenlerin vasıflarından olan "*gazaba uğratılmak*,"[813] bu vasfı taşımalarından dolayı[814] peygamber tefsirinde[815] ve çoğu müfessirlerce Yahudilerle açıklanmıştır. Li'ân âyetinde şâhitliği yalan olması halinde kadınların üzerine olması için yaptığı duada yer almasında ise, böyle bir durumda kadına verilen cezanın onun, bilmenin ötesinde, yaptığı işi inkar etmiş olmasındandır.[816]

C. NÛR SÛRESİNDE AHLAKLA İLGİLİ MESAJLAR İHTİVÂ EDEN KONULAR

Nûr Sûresinde ifk hâdisesi hem kazf ile ilgili hükümlerin ardından gelerek kazfin örneği verilmiş, hem de İslâm eğitimi almış olanların bile teoride kolay gibi görünen böylesi bir durumla karşı karşıya kaldıklarında sendeledikleri anlatılarak ahlâkî dersler verilmiştir. Kur'ân'ın edindiği genel metod, olayların anlatılması değil, olaylardan bütün insanlığa yol gösterecek prensiplere irşat etmektir. İfk hadisesinde olduğu gibi bir öğüdü gelişen bir olay sonrası vermek teori üzerinde vermekten çok daha kalıcı ve faydalı olacaktır.

[811] Bilmen, *Kur'ân-ı Kerimin Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 5/2328.

[812] Buhari, Hayz 6 (304) s.84.

[813] Fâtiha: 1/7.

[814] Sa'dî, 1/39.

[815] İbn Ebî Hâtim, 1/31.

[816] Useymîn, s. 41.

1. Hüsn-ü Zan Etme Konusunda Verilen Mesajlar

Aksi ihtimal dahilinde olmakla birlikte tercih edilen inanç, görüş olarak tanımlanan "zann" kelimesi, biri kesin inanç, diğeri şüphe anlamında iki zıt mânâda kullanılır.[817] Sözlükteki "kuşkulanmak, itham etmek"[818] anlamlarından, İslâm ahlâk kültüründe bir kimsenin kesin bilgiye sahip olmadığı bir kişi hakkında iyi kanaat beslemesine "hüsn-i zan," kötü düşünce ve kanaate sahip olmasına ise "sû-i zan" denilmiştir.[819]

Peygamberimiz (sav) "*hüsnüzan güzel ibadettendir*"[820] buyurmuşlardır. Bir hadîs-i kudsîde Allah Teâlâ'nın "*Ben kulumun bana olan zannı üzerindeyim. Kulum beni nasıl zannederse ben ona öyle muamele ederim*"[821] buyurduğunu bildirmiştir. Allah'a karşı hüsn-ü zan beslemek, O'na yönelmek, sığınmak, rahmetinden ümit kesmemek, affını ve rahmetini ummak manalarını ifâde eder. Bunlar ise kalbin ve bedenin ibadetidir. Nitekim Hak Teâlâ "*Ey nefislerinde israf ile aşırıya giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Bilin ki Allah bütün günahlarınızı affeder ve siz Allah'tan ümit ederek yalvarırsanız Allah da size af ve mağfireti ile yaklaşır*"[822] buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'de "*Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur*"[823] nehyiyle zannın tarifi yapılarak genel anlamda kesin bilgi taşımayan zannın ardına düşülmemesinin gerekliliği

---

[817] *Ta'rîfât*, s.150.

[818] Mustafa Çağrıcı, "Zan" *DİA*, 44/120.

[819] Mustafa Çağrıcı, "Zan" *DİA*, 44/122.

[820] Ebu Davud, Edeb, 81 (4993) s. 540.

[821] Buhari, Tevhid: 15 (7405) s.1827; Müslim, Tevbe: 1 (2675) 2/1258, Zikr: 2 (2675) 2/1234, 19 (2675) 2/1238; Tirmizi, Zühd: 51 (2388) 4/195; İbn-i Mâce, Edeb: 58 (3822) s. 630.

[822] Zümer: 39/53.

[823] İsrâ: 17/36.

emredilmiş, "*Ey iman edenler! Zandan sakının, zannın bir kısmı günahtır*"[824] buyrularak ise zan ikiye ayrılmış ve su-i zan dediğimiz kısım olan zannın bir bölümünün yasaklandığı bildirilmiştir. İmâm Gazâlî'nin kalbin gıybeti olarak vasıflandırdığı[825] sû-i zan, kötü ahlâkın kaynağıdır. Zikrettiğimiz âyette[826] sû-i zannın haram kılınmasından sonra tecessüs ve gıybetin de nehyedilmesi, bu kötülüklerin kaynağının kötü zan olduğunu bildirmek içindir. Zîrâ kötü zannın ardına düşen kişi bunu araştırıp, tecessüs edecek ve bu düşünceler kişileri gıybete sürükleyecektir.

"*Şüphesiz Allah müslümanın kanını, ırzını ve onun hakkında kötü zanda bulunmayı haram kılmıştır*"[827] hadisiyle büyük günahlarla beraber su-i zannın yasak oluşunu bildiren Peygamber, (sav.) "*Zandan sakının, çünkü zan sözün en yalanıdır*"[828] buyurarak zannı "söz" olarak nitelemiştir. Zîrâ zan, nefsin delilsiz, kendisini bile kandırarak hareket etmesi veya konuşmasından ibarettir.

Zannın bazısının yasaklandığı âyetin zımnında yasaklanmayan zannın olduğu anlaşılmaktadır. "Hüsn-ü zan" kategorisinde değerlendirebileceğimiz bu zan çeşidini Kur'ân teşvik etmiş, Müslümanlara bu yönde bir ahlak eğitimi vermiştir. Zîrâ sosyal birer varlık olan insanların, bu sosyal dokudaki birliktelikleri bireyler arasında oluşan saygı ve güvenle gelişir. Bu güveni pekiştiren en önemli âmil olan hüsn-ü zan, Ebu Dücâne (r.a)'ın ömrününün son demlerinde zikrettiği gibi,[829] karşılığında cennet ümit edilebilecek kadar değerli bir haslettir.

---

[824] Hucurât: 49/12.

[825] İmâm Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, ter. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul 2002, 3/334.

[826] Hucurât: 49/12.

[827] Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, (6706) 5/297.

[828] Buhârî, Ferâʾiz, 2 (6724) s. 1666.

[829] Muhammed b. Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-kübrâ*, tah. Ali Muhammed Amr, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire 2001, 3/516.

Nûr Sûresinde hüsn-ü zan konusunu ele alan âyette, "*Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar*"ın kendilerine hüsnü zan etmeleri gereken kişi olan "Âişe" (ra.)'ı, isim veya zamirle anmayıp, tüm İslâm toplumunu içine alacak şekilde "*kendi nefislerine hüsn-ü zan etselerdi ya*" buyrularak mü'minlerin kardeşliğini hatırlatmıştır. Zîrâ sû-i zan neticesi oluşan iftira gibi sonuçlar sadece iftiraya uğrayanla kalmaz, bulaşıcı bir hastalık gibi toplumda güven ve birlikteliği yok eder. Bu mana şu hadisinde kapsamındadır; "*Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.*"[830] İslam toplumunun birlik ve dirliğini hatırlatan bu kelime ile toplumda zarara uğrayan kişinin uğradığı zulüm kendisiyle sınırlı kalmayacağını, sanki o kötülüğün toplumun tümüne uğramasının mesâjı verilir.[831] Zîrâ hadiste de ifade edildiği gibi; "*Mümin, mümine karşı birbirine kenetlenmiş binalar gibidir.*"[832]

Bu âyetin inişine sebeb olduğu rivâyet edilen,[833] ve böyle bir durum karşısında, o imtihan günlerinde yapılması gerekeni uygulamalı olarak gösteren sahabilerden Ebû Eyyûb el-Ensârî ve hanımının aralarındaki konuşmaları kayda değer niteliktedir. Ebû Eyyûb'un hanımı eşine, "*İnsanların, Ayşe hakkında ne söylediklerini duymadın mı?*" deyince Ebû Eyyûb, "*evet duydum. Bu bir yalandır. Ey Eyyûb'un annesi sen böyle, bir şey yapar mısın?*" demiş, hanımı da: "*Hayır vallahi yapmam*" cevabını verince Ebû Eyyûb, "*Vallahi Aişe senden daha hayırlıdır*" demiştir.[834]

[830] Buharî, Edeb 27 (6011) s.1508.

[831] Râzî, 16/564.

[832] Buhari, Salat, 88 (481) s. 128.

[833] İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, 11/5805.

[834] *Taberî tefsiri*, 6/126.

2. Bilmediği Konularda Konuşmamak ile İlgili Mesajlar

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olan konuşma kabiliyeti Allah'ın insanlara verdiği üstün yeteneklerden birisidir. Kur'ân-ı Kerim insan olarak yaratılış nimetinden hemen sonra bu kabiliyeti zikrederek konuşmanın değerine vurgu yapar.[835] İnsanın kendisine bahşedilen konuşma nimetini iyiye ve güzele yöneltmesi, kötülüklerden de uzaklaştırması gerekir. Zîrâ söylenilen söz kayıt altına alınmaktadır.[836] Kur'ân, güzel sözü, güzel bir ağaca benzetmiştir.[837] Bu söz bereketli bir ağaç gibi, kendisini ona dayandıran herkese meyvasını, güzel neticesini verir. Güzel söz yerinde kullanıldığında herşeyi altına çeviren bir iksir gibidir. Kötü söz ise güzel bir sözün tam tersi, kökü yerin üstünden koparılmış kötü bir ağaç gibi,[838] dayanıksız ve kalıcılığı olmayandır.[839] Kur'an, sözün doğru,[840] güzel,[841] yumuşak tatlı ve gönül alıcı olmasının, gelecekle ilgili konuşurken 'İnşallâh' ifâdesini kullanmanın gereğini zikretmiş,[842] cahil ve kaba insanlarla tartışmamayı,[843] yalan söze şahitlik etmemeyi, boş sözlerden vakarla uzaklaşmayı,[844] yalan sözden kaçınmayı,[845] insanların batıl da olsa inançlarına sövmemeyi,[846] verilen sözü yerine getirmeyi, konuşurken insanlarla alay etmemeyi ve

[835] Rahmân: 55/3-4.

[836] Kaf: 50/17-18

[837] İbrâhîm: 14/24-25.

[838] İbrâhîm: 14/26.

[839] *Tefhîm*, 2/551.

[840] Nisâ: 4/9; Ahzâb: 33/70-71.

[841] Bakara, 83, 263; 4/Nisa, 4; İsrâ, 17/53.

[842] Taha: 20/44; İsra, 17/28.

[843] Furkân, 25/63.

[844] 22 el-Furkân, 25/72; el-Mu'minûn, 23/3; Lokmân, 31/6.

[845] Hac, 22/30.

[846] En'âm, 6/108.

onlara lakap takmamayı,[847] topluluk içinde gizli konuşmamayı[848] öğretmiş, konuşma şekil ve içeriğine ayrıntıları ile yol göstermiştir.

İslamî ahlâk öğretiminde mümkün olduğu kadar hayırlı ve yararlı söz söylenmesi, aksi halde susulması istenmiş, Peygamber (as) bu edebi şöyle tâlîm etmiştir"…*ya hayır söyle veya sus."*[849] Kur'an-ı Kerîm, sadaka verme, bir iyilik yapma veya insanların arasını düzeltmeyi teşvik etmekten başka insanların konuşmalarının çoğunda hayır olmadığını bildirmiştir.[850] Peygamberlerin önder tebliğciler oluşuyla, ümmetin mübelliğlerine Hz. Musa'nın yaptığı*"Rabbim! Göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimdeki düğümü çöz ki sözümü iyi anlasınlar"* (Taha, 20/25-27.) duası, dilde akıcılık ve anlaşılırlığın, konuşma esnasında istenilmesi gereken önemli unsurlar olduğu öğretilmiş, içerik olarak ise, hikmet ve güzel öğütle, tesirli ve ikna edici,[851] bir da'vetin olması gerektiği bildirilmiştir. Yine Lokman (as) oğluna yaptığı vasiyette *"(Yavrucuğum)! Yürüyüşünde tabii ol ve sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini merkep sesidir*" (Lokman, 31/19.) buyurarak konuşmanın tevazu ile ve ses tonu ayarlanılarak yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Kur'an'ın ifadesiyle "*kendisine vahyedilenin dışında heva ve hevesinden asla konuşmayan"*[852] Peygamber, kendi kendini ifade etmesiyle, ağzından haktan başka hiçbir söz çıkmayandır.[853] Zîrâ "O" sadece gereksiz konularda konuşmaktan kaçınmaz, *"Ben cevâmi'ul kelîm olarak gönderildim"*[854] hadisinde açıkladığı üzere kelimelerin en özlüsünü seçerdi.

[847] Hucurât, 49/11.

[848] Mücâdele, 58/9.

[849] Buhari, Edeb, 31 (6018) s.1509.

[850] Nisa, 4/114.

[851] Nahl: 16/125.

[852] Necm: 53/3-4.

[853] Ebu Davud, İlim, 3(3646) s.403.

[854] Buhari, Ta'bir, 22 (7013) s. 1737, İ'tisam, 1 (7273) s.1797.

Nûr Sûresinde ifk hâdisesini konuşanlar tasvîr edilirken, kelimelerin sadece dil ve ağızla insanlar arasında dolaştığı haber verilmiştir. Zîrâ bu sözü söyleyenlerin konuşma esnasında, dillerinin önündeki dizginler çözülmüş, şeytan ayaklarını kaydırmış, bilinçsiz bir şekilde, sözler akıl süzgecinden geçmeden, kalbe arzedilmeden, ağızlarıyla bu sözleri gevelemişlerdi.[855] Bu iftiraya sebep olabilecek delil, işitip anlama, akıl ve kalb muhâsebesi olmadığı gibi, herhengi bir ilim, bilgi de yoktu. Bu âyetlerle Kur'ân, ilim ve delilsiz konuşmayı yererek söylenilen sözde bilginin ne kadar önemli olduğunun mesajını vermiştir. Vahim olan durumu daha da kötüye götüren en önemli sebeb ise, İslâm toplumunun Allah katında çok büyük bir günah olan Peygamber hanımına böylesi bir iftirayı önemsemeden kolayca söyleyebilmeleriydi. Zîrâ günahın küçüklüğü veya büyüklüğünü kişiler belirlemez, ona karşılık verecek olanın katında belirlenir. Bu yönüyle büyük bir günahı küçümseyip kaçınmamak, önemli bir hastalığı küçümseyen kişi gibi durumu daha da kötüleştirir. Peygamberimiz bir hadisinde bu konuyu şöyle izah eder; "*Şüphesiz kul umursamadan, Allah'ın razı olacağı bir kelime konuşur da Allah onunla o kulun derecelerini yükseltir. Yine kul, umursamadan Allah'ın öfkeleneceği bir kelime konuşur da Allah onunla o kulu cehenneme yuvarlar.*"[856]

3. Kötülüğün Yayılmasını İstememek ile İlgili Verilen Mesajlar

Sevmek, kalbin ameli, konuşmak ise hem dilin ameli hem de kalpte olanın tercümanıdır. Nûr Sûresinde konuyla ilgili olan âyet "*konuşmasalar bile fuhşiyyatın yayılmasını sevenler*"i yermiştir. Çünkü bu konuda başlangıç kalbin ameli olan sevmekledir. Sonra konuşmak, daha sonra da çirkin görmeden dinlemek gelir. Âyette sadece ilk merhalenin zikredilmesi konunun önem ve tehlikesinden dolayıdır. Bu yönüyle iftira gibi kötü sözlerin tehlikesi sadece suçlanan, aleyhine konuşulanlarla

[855] Tantâvî, 10/97.

[856] Buhari, Rikâk 23, (6478) s. 1612; Muslim, ez-Zühd ve'r-Rikâk, 6 (2988) s.1362.

sınırlı değil, tüm toplumla ilgilidir.[857] Zîrâ kötü olan işlerin ortaya çıkıp konuşuluyor olması, toplum arasında bu tür olayların oluşunun gündemde tutulup hatıralarda canlanması, bu olayların hafife alınıp yapılmasının kolay olduğu algısına götürecek, kötü ruhlar için ise ahlaksızlığın yapılabilirliğine örnek ve cesaret oluşturacaktır.[858]

Allah Teâlâ kötülüğün kapısını aralayanın iki dünyada acıklı bir azapla karşılık göreceğini açıklar. Zîrâ kötülüğün kendisinden daha kötüsü o kötülüğün yayılmasıdır. Bu yayılan kötü sözlerin saygın kişiler aleyhine olması, toplumun o kişinin ilim gibi faydalı olacağı noktalardan faydalanamaması sonucunu doğuracağı gibi, toplumda fazilet ve faziletli kişiler üzerinden güven yıkımına da sebeb olur.[859] Âyet, kalplerin amellerinin sorguya çekilecek amellerden olduğuna delildir. Zîrâ sevginin kaynağı kalptir.[860] "*kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar*"[861] âyeti ve peygamberimizin "*İki Müslüman birbirine kılıç çekerse, öldüren de öldürülen de cehenneme gider"* sözü üzerine *'Ey Allah'ın Resulü! Kâtili anladık da, ya maktul niçin cehenneme gider?'* diye sorulduğunda*, "Çünkü, o da -bütün gücüyle- arkadaşını öldürmek için çaba gösteriyordu* "[862] hadisi, bu konuda önemli delildir.

4. Şeytanın Adımlarına uymamak Husûsunda Veirlen Mesajlar

Kur'ân'da şeytanın adımlarını izlemenin yasaklanması dört defa zikredilir. Bunlardan Mushaf sıralamasına göre birinci[863] ve üçüncü[864] sırada yer alan âyetlerde, helâl olan yiyecekleri haram kabul etmenin yasaklanması, ikinci sırada yer alan âyet ise,

---

[857] Şa'ravi, 10220-10221.

[858] İbn Aşur, 18/185.

[859] Şa'ravi, 10220-10221.

[860] *et-Teshîlu Lite'vîli't-Tenzîl Tefsîru Surati'n-Nur*, s.122.

[861] Bakara: 2/225.

[862] Buharî, İman, 22 (31) s. 18; Fiten, 10 (7083) s. 1752.

[863] Bakara: 2/168.

[864] En'am: 6/241.

müminlerden tüm varlıkları ile İslâm'a ve barışa girmelerinin[865] istenmesi bağlamındadır. Nûr Sûresi ise Kur'ân sıralaması olarak bu ibarenin en son zikredildiği âyettir.[866] "*Şeytanın adımları*" ifâdesi bu âyetlerde, adımlarında şeytanın yolunu takip edip, onun isteklerine boyun eğen kişiye mecazen benzetilmiştir.[867] Bu deyimde adım (خطوة) kelimesinin kullanılması şeytanın aldatma yollarının tabiatına dair ipuçları içermektedir. Bizzat adımın görülmesi mümkün olmadığı, adımın geride bıraktığı izin takip edildiği ve adım gizli olduğu için şeytanın aldatmasının gizli olduğuna işaret olabileceği gibi, takip edilen adımlar birbiri ardınca geldiği için ve hedefine yavaş yavaş yaklaştığı için şeytanın aldatmasının bir anda değil bir süreç içerisinde gerçekleştiğine dair bir işaret olarak değerlendirmekte mümkündür.

Şeytanın aldatmasının adım adım olması büyük aldanmaların küçük günahlara alışma yoluyla meydana geldiğini gösterir. Bunun için "*şeytanın adımlarına uymak*" ifadesi her günah için değil aynı günaha devam edildikçe ileride nitelikli bir günaha evrilme ihtimâli olan günahlar için olduğunu hatırlatır. Bu günahlar başlangıçta küçük ve önemsiz gibi görünmekle birlikte doğuracağı sonuçlar itibariyle oldukça tehlikelidir. Küçük ve önemsizden başlanarak işlenilen günahlarla birlikte kulun günah işlemeye cesareti artmakta ve neticede helâl ile haramı birbirinin yerine koymak, dinin bütünselliği ve özgünlüğüne zarar verecek uygulamalar ihdâs etmek ve aşırılık ve insani değerlerden uzaklaşmayı beraberinde getiren fiilleri yaparak toplumun ahlâkî ve insânî yönlerine zarar verecek mâhiyette işler yapmakta bir beis görmez hale gelinmektedir.[868] "*Şeytanın adımlarına uymayın*" ifadesini ifk hâdisesi bağlamında ele aldığımızda,

[865] Bakara: 2/208.

[867] *Zehratu't-Tefâsîr,* s.5166.

[868] Muhammed Ersöz, "Kur'ân'da Yer Alan 'Şeytan'ın Adımlarını İzlemeyin' İfadesinin Anlam ve Yorumu Üzerine", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Haziran 2017, s. 661-662.

şeytanın İslâm toplumunu, dillerinden çıkan ve önemsiz gördükleri kelimelerle adım adım, kolaylaştıra kolaylaştıra bozulmaya, çözülmeye karşı uyarıldığını anlarız. Peygamber hanımına söylenilen sözün, uzanılan dilin, Peygamberin kendisine ve îmâna kadar uzanacak bir tehlikeye işâret edildiğini söyleyebiliriz.

5. Affedici Olmakla ilgili Verilen Mesajlar

Affetmek, kişinin kısas, tazminat gibi maddî mânevî, hakkının olduğu herhangi bir konuda hak ettiği şeyi almayıp, onu elde etmekten vazgeçmesi[869] kötülük ve haksızlık yapan kişiyi, suç ve günah işleyeni bağışlayıp, cezalandırmaktan vazgeçmesi"[870] anlamlarına gelmektedir. İnsanda bulunan hatâ ve günaha meyletme temayülünü en iyi bilen Allah Teâlâ, Zâtının bağışlayıcılığını çeşitli vesilelerle ifade etmiş, "*Kim kötülük işler veya nefsine zulmedip sonra Allah'tan bağışlanma dilerse Allah'ı bağışlayıcı ve merhamet edici olarak bulur*"[871] buyurmuş, şirkin dışında kalan günahlardan dilediğini bağışladığını beyân etmiştir.[872] Affediciliğinin yanında kudretin de sâhibi olduğunu bildirerek[873] bağışlamanın tam ve kâmil olmasının şartı olan intikâma gücü olmasına rağmen olan bağışlamanın, katında en mükemmel şekilde gerçekleştiğini haber vermiş, Zâtının bağışlayıcılığının kullara haber verilmesini bildirmiştir.[874] Allah Teâlâ Kur'an'da zikrettiği "Afuvv", "Gafûr", "Gaffâr", "Tevvâb", gibi birçok ismiyle hem bağışlamasının genişliğini göstermiş, hem de farklı hatâ ve farklı boyutlardaki affını kullarına öğretmiştir.

---

[869] *İhyâ*, 3/407.

[870] Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerîa ilâ Mekârimi'ş-Şerîa*, tah. Ebû Zeyd el-Acemî, Dâru's-Selâm, Kahire 2007, s. 242.

[871] Nisa: 4/110.

[872] Nisa: 4/48.

[873] Nisa: 4/149.

[874] Hicr: 15/49.

Kur'ân'da, kendisine uyulmakla Allah'ın sevgisine ve bağışına ulaşılacağı bildirilen[875] ve âlemlere rahmet olarak gönderilen[876] Allah Rasûlunun, Allah'ın merhametiyle insanlara yumuşak olduğu bildirilmiş, eğer katı olsaydı insanların etrafından dağılacağı haber verildikten sonra O'na insanları affetmesinin emri verilmiştir.[877] Yine "*Sen af ve müsâmaha yolunu tut, iyiliği emret, cahillere aldırış etme*"[878] emrinin gösterdiği ufukla, Peygamberin şahsında bütün inananlara yüksek islâm ahlâkına işâret edilmiştir. Vahyin yaşanılır halini mücessem bir şekilde ortaya koyan Allah Rasûlu'nun ahlakında af en belirgin bir vasıf olmuştur. Zîrâ O Rabbinin "*sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever*"[879] emrinin ilk muhatabıydı. Mübelliğlerin önderi olan Rasûle yine tebliğdeki başarının anahtarı gösteriliyordu; "*Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et*."[880]

Vahyin ilk muhatabı olan Rasûl (sav.) Allah'ın ahlâkıyla ahlaklanmış, Allah'ın Kur'an'da gösterdiği prensibleri en güzel şekliyle ortaya koymuştur. Kendisini zehirleyen,[881] öldürmek isteyen[882] kişileri affetmiş, kendisini taşlayanların helakını istemeyip, sâlih nesil sahipleri olmaları için duâ etmiştir.[883] Kendisini, öldürmeye kastederek, çok sevdiği yurdundan çıkaran ve sonrasında ordular kurup savaş yapanlar

[875] Âli İmrân: 3/31

[876] Enbiyâ: 21/107.

[877] Âli İmran: 3/159.

[878] A'râf: 7/199.

[879] Mâide: 5/13.

[880] Nahl, 125.

[881] Sîre, 3:352; Taberî, 3:95; İbn-I Kesîr, Sîre, 3:397.

[882] Buharî, Mağâzî, 32 (4134) s. 1015-1016.

[883] Buhârî, "Bed'i'l-Halk", 7 (3231) s. 799.

mağlup olup onun iki dudağı arasından çıkacak sözleri gözetlerken O, Yûsuf Peygamber gibi onlar için kınamanın bile olmayacağını[884] îlân ederek bağışlamıştır.[885]

Âyetlerde kişilere kendilerine yapılan kötülüklere misliyle karşılık verme hakkı tanınmış olmasına karşın, affedene Allah Teâlâ'nın mükafatına nail olduğu müjdelenmekte,[886] affetmenin takvaya yakınlığı bildirilmektedir.[887] Zîrâ bağışlama, Allah Teâlâ'nın üzerinde kararlılıkla durmayı emrettiği hususlardandır.[888] Bağışlama ahlakı aile içi konulardan başlayarak genişler. Çünkü âile içinde bile düşmanca davrananlar olabilecektir. Aile içinde oluşabilecek böylesi hassas ve sıkıntılı durumlarda Hak Teâlâ merhamet ve bağışlamasını hatırlatarak,[889] yapılan bu güzel hareketin sonucunun iki dünyada şefkat tohumlarının ekilmesine vesile olacağı müjdesini verir. Toplum içindeki en küçük birim olan âileden daha büyük sosyal oluşumlar içinde mü'mini belirleyen en önemli vasıftır bağışlamak.[890] Ancak bağışlamak kendiliğinden olmaz. affetmesini bilmek, onun için emek vermek lazımdır. Affetmeyi öğrenmek için öfke ve kırgınlıklardan arınmak, başkalarının geçmişteki hatalarını söz konusu acı ve alçaltıcı durumda parmağı olan herkesi bağışlamak, onlara karşı kendimizi haklı çıkaracak bir zafer arzusundan vazgeçmek gerektir. Yüce Allah, affetme karakterine sahip olanları, öfke ve kızgınlıktan arınmak suretiyle affetmeyi öğrendiklerine işaret

[884] Yûsuf: 12/92.

[885] *Tabakât*, 2/131-132.

[886] Şûrâ: 42/40.

[887] Bakara: 2/237.

[888] Şûrâ: 42/43.

[889] Tegâbun: 64/14.

[890] Şûrâ: 42/37.

ederek "*öfkenin yutkunması*"[891] ifâdesini kullanmış, bu işin zor ve sabır gerektiren bir iş olduğuna, kendiliğinden gerçekleşmeyeceğine, emek istediğine işâret etmiştir.[892]

Nûr Sûresinde ifk hâdisesi bağlamında zikredilen bağışlama emri de zaten zor olan bağışlamanın zorluğunu katlandıracak sebebleri içermesine rağmen bırakılmamasının gerekliliğini belirtmiş, bu zor imtihana birinci derecede muhatap olan ise ümmetin Peygamberden sonra en faziletlisi sayılan[893] Ebû Bekir olmuştur. İhtiyaç içinde bulunduğu için, geçimini Ebû Bekir'in temin ettiği Mıstâh, Ebu Bekir'in teyzekızının oğlu ve Bedir'e katılmış yoksul muhacirlerden birisidir.[894] Mıstâh'ın, Ebû Bekir'in ihsânından faydalandığı bir zamanda, hiçbir delile dayanmadan, peygamber hanımı olmasını da göz ardı ederek iftirâ olayına adı karışmış olması Ebu Bekir'i son derece üzmüş ve yaptığı yardımları keseceğine dâir yemin etmişti. Zîrâ bu muâmele hem yardım ettiği bir kişiden, hem de bir yakınından sudûr etmişti. Bu boyutlarıyla baktığımızda Ebû Bekir'in böyle bir karara varmasında yadırganacak bir durum görünmemektedir. Ancak Ebû Bekir "fazîlet sahibi" bir kişidir. Mıstah ise hem akrabası, hem ihtiyaç sahibi hem de muhâcirdir. Ebû Bekrin fazîletine bu vasıflara sahip birinin, iyi vasıflarının güçlendirmeye katkı sağlaması yaraşır. Zîrâ böyle bir durumda oluşabilecek ötekileştirme operasyonu, kişilerin iyi yönlerini söndüren en önemli faktör olacaktır.

"Verilen mükâfat yapılan işin cinsinden olur" kâidesine binâen bu âyette de bağışlayanın bağışlanmasına sebeb olduğu mesâjı verilmiştir. Zîrâ âyette "*İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey olabilir mi?*"[895] buyrulmuş, Peygamberimiz de (sav.) bir

[891] Âl-i İmran : 3/134.

[892] Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Affetme Olgusu" *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 43, Sayı: 4, Ekim-Kasım- Aralık 2007, s.19-20.

[893] Ebû Dâvûd, Sünnet, 7, (4627-4628) s. 506.

[894] Kurtubî, 12/326.

[895] Rahman: 55/60.

hadisinde bu konuyu şu şekilde ele almıştır; "*Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semâda bulunanlar da size rahmet etsinler*."[896]

[896] Ebû Dâvûd, Edeb 58 (4941) s.535.

SONUÇ

Şüphesiz Allah Teâlâ İnsanı kalp, ruh, nefis gibi latîfelerle yaratıp, dünya imtihânına göndermiştir. Bu imtihan dünyasında insanı çevreleyen âile, akrabalar ve daha geniş alanda sosyal çevresini vareden Allah Teâlâ, bir yönüyle imtihan, diğer yönüyle ni'met olan ve insanı içten dışa sarmalayan bütün bu nimetlere nasıl en güzel, en faydalı şekliyle düzen ve intizam verileceğini de indirdiği kitaplarında bildirmiştir. İnsanoğlu her ne kadar ilim ve fende ilerlese, geçmişten günümüze bir tecrübe birikimi oluştursa da insan denen bu kompleks varlığı bütünüyle bilen Yaratıcının öğretisine muhtaçtır. Allah Teâlâ İnsanlık için böylesine önemli olan öğretilerini gönderdiği kitaplar vasıtasıyla bildirmiş, Peygamberleri aracılığıyla da pratik hayatta uygulanma şeklini gözler önüne sermiştir.

İlâhî mesajın son halkası olan Kur'an-ı Kerîm insana Rabbini, kendini ve kâinâtı tanıtıp, o kâinât içindeki rolünü ve vazifelerini bildirmiştir. Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde Nûr Sûresinin ayrı bir yeri vardır. Daha ilk harfinde "*Bir Sûredir*" diye başlaması bu ayrıcalığını hissettirir. Zîrâ Kur'an'ın tüm sûreleri birer sûre olmasına rağmen sûre oluşu bildirilen tek sûredir. Bu başlangıçla "Sûre" kelimesinin anlamındaki yücelikle kendini belli eder. Diğer yönüyle de Kur'an öğretisinin kendisinde dürüldüğü bir özettir âdetâ. Îmandan ibâdete, âdaptan ahkâma, âileden topluma, dünyadan ukbâya kadar insana yol ve istikâmet gösterir. İnsan ve onu çevreleyen âile ve topluma nezîh ve temiz bir yaşamı öngörür.

Ele aldığı konular itibariyle Nûr Sûresini beş bölümde değerlendirebiliriz.

1. (1-26. âyetler) Nûr Sûresi, kendi bütünlüğü içinde ortaya koyduğu hedefinin karşısında duran zinâ cürmünün cezâsını kesin ve sert bir dille bildirererk başlar. Zîrâ temiz bir toplumu çökertecek en önemli hastalıklardan biri zinâdır. Bu suça ancak sert

önlemlerle set çekilebilir. Yine namuslu kişilere iftirâ ve erkeğin eşine zinâ isnadı gibi konuların ele alınması harama giden yollara otorite eliyle sert sınırlar çeker. Bu çirkin fiiller bir İslâm toplumunda olur mu? denilmemeli. Zîrâ Asr-ı Saâdette hem de Peygamber hanımına bile diller uzanmıştı. Allah Teâlâ bu büyük musîbetle İslâm toplumunda sû-i zanna sâhip olabilecekleri, münâfıkları ve şeytanın adımlarını tanıtır. İlk bölüm ifk hadisesini ele alan âyetlerin bitimine kadardır.

2. (27-34. âyetler) Bu bölümde iffetli bir hayat için yapılması gereken edeplerin uygulama alanı daraltılır. Önce evlere girişler tanzîm edilir. Sonra gözler ve bedenlerin haramlardan korunması ele alınarak öz benlikte harama götürecek veya hatırlatacak bütün vasıtalara sed çekilir. Bu vasıtalardan biri de evliliğin teşvik edilmesidir. Bu kononuda maddi imkansızlıklar bahane edilmemelidir. Zîrâ Hak Teâlâ yardımını vaad etmektedir. Evlenemeyenler için ise iffetli olmaları tavsiye edilmektedir. Köleler için özgürlük iffetli bir hayat için öncelikli gündemdir. Kölenin başvurabileceği tek yol olarak mükâtebe yolu gösterilmekte, köle sâhipleri için böylesi tekliflerin kabûlu teşvik edilmektedir.

3. (35-46. âyetler) Hale hale büyük dâireden en merkezî dâireye kadar inen alanlar ahlâken temizlenmiş, bu temizlik en derinliklerde olan kalplerde yankısını bulmuştur. Çünkü bedenle kalp arasında birbirlerini etkileyen bir mekanizma mevcuttur. Kalplerde olan hak Nûrunun tasviri öyle kolay anlaşılır da değildir. O yüzden mecâzi bir anlatım yapılmış, bir fânustan dağılan Nûrun huzurunu akıllardan önce kalpler idrak etmişlerdir. Bu bölüm sûrenin yer olarak merkezi bir konumunda olduğu gibi anlam boyutunda da sûrenin kalbi mesabesindedir. Nûrun temsilinin ardında bu nûrun aydınlattığı evler, ma'betler ve şahıslar ele alınıp bu şahıslara verilecek mükafat zikredilmiştir. Nûrun varlığı karanlıkların varlığıyla farkedilir. İşte burada îmân nûrunun zikredilmesinden sonra karanlıkları temsil eden küfür ve dalalet ehlinin

amelleri yine mecâzî bir içerikle ele alınır. Nurun kalpteki yankısının ardından akılların tefekkürle aydınlatılması gerekecektir. Sonraki âyetlerde Allah'ın varlığının ve birliğinin delîli olan kâinat sayfaları gözler önüne getirilerek akıllarda bu nurdan hisselerini alacaklardır.

4. (47-57. âyetler) İfk hadisesinde varlığını ortaya koyduğu gibi, bir toplumda yapılan ıslahatların karşısında yıkıcı unsurlar hep olagelecektir. Bu yönüyle temiz bir toplumun inşası kadar, bu inşayı yıkabilecek unsurların tanınması da önem arzeder. Mü'minlerin nurlu, kâfirlerin karanlıklı kalplerinin tanıtılmasının ardından, bu bölümde hastalıklı kalpler taşıyan münâfıklar hal ve tavırlarıyla tanıtılırken, aynı zamanda onların karşısında îmân edenler betimlenerek güzel örneklikleri de gözler önüne getirilmiş, onlara dünyada va'dedilen yeryüzünde önderlik, önemli imkanlar ve korkularının emniyete tebdîli müjdeleri verilmiştir.

5. (58-64. âyetler) Nûr Sûresinin en önemli hedeflerinden biri kişisel ve toplumsal eğitim ve terbiyedir. Eğitimde kuralların olduğu kadar yeri geldiğinde kolaylıkların olması da önemli bir konudur. Bu bölüm önceki bölümde ele alınan konulara kolaylaştırıcı hükümler getirir. Odalara girişlerde çocuklara izin belirli zamanlarla sınırlandırılırken, yaşı ilerlemiş kadınlara da örtünme konusunda kolaylıklar gösterilmiştir. Yine yemek yeme konusunda toplum tarafından oluşturulan sınırların İslâm ahlakında bir karşılığının olmadığı belirtilmiştir.

Sûrenin son âyetleri ümmetin mürebbîsi olan Rasûl-i Ekreme karşı ümmetin takınması gereken edepleri ele almış, aksi takdirde hem dünyada hem de ukbâda karşılaşılacak tehlikeler hatırlatılmıştır. Allah'ın murâkabesinin bilinci, eğitim ve terbiye konusunda en önemli bir unsurdur. Allah Teâlâ sûrede herşeyi bildiğini defalarca bildiriken son âyette de sûreyi, bu hatırlatmayı tekrar ederek bitirmiştir.

Çalışmamızda gücümüzün yettiği ölçüde Nûr Sûresini anlaşılır kılmaya ve Kur'an bütünlüğünde Nûr Sûresinin önemini, verdiği mesajları tesbit etmeye gayret ettik. Bu hedefimize ulaştırması amacıyla en öz bir şekilde açıklanmasını gerekli gördüğümüz kelimelerin lugat anlamlarını, fıkhî boyutunu ve nüzûl sebebleri gibi yardımcı unsurlarını ele aldık. Ancak bu bilgilere yer verirken asıl amacımız olan âyetlerin günümüze ve hayatımıza ışık tutacak mesajlarını gözönünde tutmaya ve çalışmamız aracıyla bu mesajları sunmaya i'tinâ gösterdik.

Nûr Sûresi, i'tikattan ibadete, esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin çokluğundan ahkâm âyetlerinin ve konularının yoğunluğuna, temsîlî îfâde örnekliklerinin en aydınlatıcı, etkili ve çarpıcı olanlarından kâinattaki Allah'ın varlığına delâlet eden ve günümüzdeki ilmî çalışmalarla uygunluğu yönüyle de Kur'an'ın i'câzını gözler önüne seren âyetlerine, psikolojik kişilik çözümlemelerinden toplumsal birlikteliği oluşturma ve bu oluşuma zarar verebilecek unsurları tesbit etme konularını içine ele alan çok geniş konu yelpâzesini içine alan bir sûredir. Gerek ülkemizde gerek arap ülkelerinde bu sûre ve içeriği hakkında çalışmalar yapılmış olsa da, sûrenin zikrettiğimiz her bir yönü derinlemesine ele alınıp incelenmesi açısından bir hazine niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA

A'mir, Enver Ahmed Davud, "et-Terbiyetu'l-Kur'âniyye fi Sûreti'n-Nûr," (yüksek lisans tezi), En-Necah el-Vataniyye Üniversitesi, Filistin 2004.

el-Adevî, Ebu Abdullah Mustafa İbn, *et-Teshîlu Lite'vîli't-Tenzîl Tefsiru Sureti'n-Nur*, Mektebetu Mekke, 2. Baskı, Tanta 2002.

Ahmed b. Fâris, *Mekâisu'l-Luğa*, Tah. Abdussalam Muhmmed Harun, Dâru'l-Fikr, Kâhire 1972.

Akbaş, Ahmet, "Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2016/3 Yıl: 7 Cilt: Vıı Sayı: 15, ss. 75-93.

Aksu, Ali, "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme," *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,*Haziran-2004, Sivas,Cilt: 8/ 1.

Alper, Hülya, "Münâfık" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* 31/566.

Altın, Mehmet, "Kur'ân'da 'Alîm' İsmi Ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi" Bitlis Eren Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Aralık/2017.

Âlûsî, Mahmud Şükri, *Rûhu'l-Meânî,* İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Tsz.

Atar, Fahrettin, "Mükâtebe" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA*), 31/531.

Aydın, Mehmed Akif, Muhammed Hamidullah, "Köle" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* 26/238-239.

Aydın, Mehmet Akif "İstihlâf " *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 23/337.

Başoğlu, Tuncay, "Sebr Ve Taksim" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 36/255.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2013.

el-Beğavî, İbn Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, Tah., Abdullah En-nemr vd., Dâru't-Tayyibe, Riyâd 1990.

Beşer, Faruk, "Süslenme" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 38/178.

el-Beydâvî, Kâdî Nâsıruddîn, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Daru't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, tsz.

----------, *Beydâvî Tefsiri*, Ter. Şâdi Eren, Selsebil Yay., İstanbul 2011.

el-Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn, *Şu'abül-İman*, tah. Muhammed es-Said el-Bisyûnî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

Bikâî, İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-Durer fi Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire 1984.

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiye Kamûsu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1967.

----------, *Kur'ân-ı Kerîmin Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul 1990.

----------,*Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn*, sad. Abdulaziz Hatip, Semerkand Yay. İstanbul 2014.

Bolelli, Nusrettin, *Belâgat*, Rağbet Yay, İstanbul 2000.

Böyük, Yusuf, "Fe Edatının Arap Dilindeki Fonksiyonu", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 26 (2015), ss. 247-279.

Buhârî, Muhammed İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'bnu Kesîr, Dımeşk 2002.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, ihtisar, Muhammed Ali Sâbûnî, ter. Abdullah Öz vd.,Damla Yay.,İstanbul,2012.

Can, Tuğba, *Ormanın Kitabı*, Ofset Yapımevi, İstanbul 2013.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

----------, *Tefsîr Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara 1996.

el-Cessâs, Ebû Bekir Er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, tah.Muhammed Es-Sâdık Kamhâvî, Dâru'l-İhyâu't-Turâsi'l-Arabiy, Beyrût 1996.

el-Cevziyye, İbn Kayyım, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr, *Celâu'l-Efhâm*, Dâru İbnu'l-Cevzî, Riyad 1997.

----------, *İctimâu'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye alâ Harbi'l-Mu'attıle ve'l-Cehmiyye*, tah. Zâid b. Ahmed en-Neşîrî, Dâru Âlemi'l-Fevâid, Cidde tsz.

el-Cezâirî, Ebû Bekir Câbir, *Eyseru't-Tefâsîr li-kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*, Dâru's-Selâm, Kâhire tsz.

el-Cibâlî, İbrahim, *Şifâu's-Sudûr bi-Tefsîri Sûrati'n-Nûr* , İrşad Matbaası, byy. 1936.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Mektebetu Lübnân, Beyrut 1985.

Çağrıcı, Mustafa, "Fitne" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 13/156.

----------, "Zan" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44/120.

Çelik, Ömer, "Kur'ân-ı Kerim'de Nur Kavramı" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16-17; 1998-1999, ss. 123-171.

----------, *Hakkın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsîri*, Erkam Yay., İstanbul 2013.

Çetin, Mustafa, "Ayetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve İnsicam," *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, İzmir 1989.

----------, "Nüzûl Sebebleri", *Diyanet İlmi Dergi*, Nisan- Mayıs- Hazıran 1994, Cllt: 30, Sayı: 2, ss. 95-120.

Demir, Şehmus, Hasan Yılmaz,, Kur'ânın Konu, Kavram ve Sûre Tefsirine Metodik Bir Yaklaşım, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 7 Sayı: 14, Kış 2003, ss.14-30.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

----------, *Tefsîr Târihi*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2005.

Derveze, Muhammed İzzet, *Et-Tefsiru'l-Hadis*, 2. Baskı, Yay. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2000.

ed-Deylemî, Ahmet Âmir, *el-Miyâh Fi'l-Kur'ân Minhâc li-Tefsîri'l İşârâti'l-İlmiyye Fi'-Âyâti'l-Kur'âniyye*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2005.

Duman, Mehmet Zeki, *Kur'ân-ı Kerim'de Âdâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları*, Fecr Yay., Ankara 2017.

Dungaj, Gezim, "Kur'ân'da Tesbih Kavramı" Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi İstanbul 2006.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'âs, *Sunenu Ebî Dâvûd*, Beytu'l-Efkâri'd-Düveliyye, Riyâd tsz.

Ebû Zehrâ, Muhammed, *Zehratu't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır 1987.

Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Ter. Muhammed Hân Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yayınları, İstanbul 2005.

Ebu's-Suûd, Mehmed el-İmâdî, *İrşadu'l-Akli's-Selîm*, tah. Abdulkadir Ahmed Ata, Mektebetü'l-Riyadu'l-Hadis, Riyad, tsz.

Endulusî, Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, tah. Adil Ahmed abdu'l-Mevcud, Ali Muhammed Mu'riz, Daru'l-kütübü'l-İlmiyye, Lübnan 1993.

Erkal, Mehmet, "Zekât" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* , 44/197.

Erkocaaslan, Recep, "Benî Mustalik Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı," *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 51, Sayı: 1, Yıl 2015.

Ersöz, Muhammed, "Kur'ân'da Yer Alan 'Şeytan'ın Adımlarını İzlemeyin' İfadesinin Anlam ve Yorumu Üzerine", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Haziran 2017, s. 661-662.

Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *Basâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, tah. Muhammed Ali en-Neccâr, Abdulalim et-Tahâvî, - Meclisu'l-Â'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, byy. 1996.

Günay, Hacı Mehmet, "Su" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 37/432.

Güven, Şahin, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, Şûrâ Yay., İstanbul 2001.

el-Hatîb, Abdulkerim, *et-Tefsiru'l-Kur'ânî Li'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire Tsz.

Havvâ, Said, *el-Esâs fi't-Tefsir*, ter. Beşir Eryaysoy, Şamil Yay., İstanbul 1991.

el-Hâzîn, Muhammed İbn İbrâhim, *Lübâbu't-Te'v'il fî Meâni't-Tenz'il*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2004.

Hicâzî, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, ter. Mehmet Keskin, İlim Yay. İstanbul 1989.

Hind el-Makrî, "el-İstihlaf Mefhûmuhû ve Şurûtuhû ve Semerâtuhu", *el-Mahacce*, Mayıs 2010, Sayı 339, s. 6.

el-Isfahânî, Râgıb, ez-Zerîa ilâ Mekârimi'ş-Şerîa, tah. Ebû Zeyd el-Acemî, Dâru's-Selâm, Kahire 2007

----------, *Müfredât*, ter. Abdulbaki Güneş- Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul 2010.

İbn Aşûr, Muhamed, *Et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Ed-Dâru't-Tûnûsiyyetu Li'n-Neşr, Tunus 1984.

İbn Cevzi, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Funûnu'l-Efnân fî Acâibi'l-Kur'ân*, tah. Muhammed İbrahim Selim, Mektebe İbn Sina, Kâhire1988.

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Tah. Es'ad Muhammed Tayyib, Mektebetu Nezâri'l-Bâz, Riyad 1998.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, ter. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul tsz.

----------, *El-Bidâye ven-Nihâye*, Ter. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul 1994.

İbn Mâce, Muhammd b. Yezîd el-Kazvînî, *Sunen İbn Mâce,* tah. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi Kütübi'l-İlmiyye, byy., tsz.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l –Arab,* Dâru Sâdir, Beyrut tsz.

İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr,* tah. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire 2001.

İbnu'l-Arabî, Ebû Bekîr, *Ahkâmu'l-Kur'ân,* tah. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.

İbnu'l-Cevzi, Ebu'I-Ferec, Abdurrahman ibn Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr*, Ter. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay.,İstanbul 2009.

İbnü'l-Esîr, Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye,* Dâru'bnul-Cevzî, Dammâm 2000.

İmâm Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, ter. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul 2002.

----------, *Esma'ul-Husna Şerhi*, Ter. Muhammed Ferşat, Ferşat Yayınları, İstanbul 2005.

----------, *Mişkâtu'l-Envâr*, ter. Şadi Eren, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. İstanbul 2014.

İstanbul Kuran Araştırmaları Grubu (İkra), *Kur'ân Hiç Tükenmeyen Mucize,* İstanbul Yay., İstanbul 2005.

Kâdı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*, ter. Şadi Eren, Selsebil Yay., İstanbul 2011.

el-Kâdî, Abdulfettah *Esbâb-ı Nüzûl, Sahabe ve Muhaddislere Göre,* Fecr Yayınları, ter. Salih Akdemir, Ankara 2016.

Kara, Seyfullah, "İfk Olayının Etkileri Ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar,"*Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/ 2001, ss.343-382.

Karaman, Hayreddin -Mustafa Çağrıcı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay. Ankara 2012.

Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'da Affetme Olgusu" *Diyanet İlmî Dergi,* Cilt: 43, Sayı: 4, Ekim- Kasım- Aralık 2007**.**

----------, "Kur'ân'ın Konulu Tefsiri -Konulu Tefsire Duyulan İhtiyaç ve Konulu Tefsirde Yöntemler," *Hikmet Yurdu*, Yıl: 2, S.3 (Ocak-Haziran 2009) ss. 111-146.

el-Kâsımî, Muhammed Cemâleddin, *Mehâsinu't-Te'v'îl,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.

Kazar, Erman, *Kur'ân'ın Allah'tan Geldiğinin Delilleri*, İstanbul 2018.

Kiraz, Celil, "Bir Tefsir Problemi Olarak Bütün Varlıkların Allah'ı Tesbîh Etmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006 15/2, ss. 100-132.

Koca, Ferhat, "İbâdet, (İslâm'da İbadet)",*Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* 19/240.

Köksal, Savaş, *Bulutlar*, Meteoroloji Matbaası, Ankara 2007.

el-Kurtubî, Muhamed b. Ahmed, *El-Câmiu li- Ahkâmi'l-Kur'ân*, ter. Beşir Eryaysoy, Buruc Yay., İstanbul 2001.

----------, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân,* tah. Abdullah b. Abdulmuhsin ez-Zeki vd., Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006.

el-Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtu'l-Kurân Tercümesi*, er.Mehmet Erdoğan, Ensar Neşriyat, İstanbul 2018.

el-Mâverdî, Muhammed ibnu Habib, En-Nüket ve'l-Uyûn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.

Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhi Muslim*, Dâru Tayyibe, Riyâd 2006.

Müslim, Mustafa, *Et-Tefsiru'l-Mevdûî Lisuveri'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Külliyyetu'd-Dirâsâtu'l-Ulyâ vel-Bahsi'l-İlmî- Câmiâtu'ş-Şârika, Şârika 2010.

en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Kitâbu's-Suneni'l-Kubrâ*, tah. Hasan Abdulmun'im eş-Şiblî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 2001.

en-Nesefî, Ebu'l-Berekat, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, tah. Yusuf Ali Bedevi, Dar'l-Kelimu't-Tayyib, Beyrut 1998.

en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Abdullah Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, tah. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubil-Ilmiyye, Beyrût 2002.

Pak, Zekeriya, "Erken Dönem Tefsîr Faaliyetleri (Taberî Öncesi)" Mehmet Akif Koç (ed..) *Tefsir El Kitabı*, Grafiker Yay.,Ankara 2014, ss.117-155.

er-Rahânî, Muhammed, "Tefsîru'l-İmâmi'l-Gazâlî," Yüksek Lisans Tezi, Seyyid Muhammed b. Abdullah Üniversitesi, Fas 1997.

er-Râzî, Fahruddin, *Tefsiru'l-Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, ter. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur Yayınları, Ankara 1993.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ahkâm Tefsiri*, ter. Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yay.,İstanbul tsz.

es-Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır, *Teysîrul-Kerîmi'r-Rahmân,* Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 2002.

Sağlam, Hadi,Sema Gökbayır, Emine Sağlam, Mehmet Çolak, "İslâm Hukuku Ve Modern Hukuk Bağlamında Şahitlik Müessesesinin Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 5, Sayı 2.

Sakr, Şehâte, *el-Mevsûatu'l Muyessera fi'l-İ'câzi'l-İlmî,* Dâru'l-Hulef'ai'r-Râşidîn, İskenderiyye tsz

San'âni, Ebu Bekir Abdürrezzak b. Hemmam, *Musannef,* tahkik: Habib er-Rahman el-A'zami, Mektebetü'l-îslamiyye, Beyrut 1970.

es-Serahsî, Muhammed bin Ahmed, *Mebsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yay., İstanbul 2008.

Sinanoğlu, Mustafa, "İbadet (Etimoloji ve Tanım)" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* 19/233.

----------, *Peygamberlere İman*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları , Ankara 2018.

es-Suyûtî, Muhammed b. Ebî Bekir Celâleddîn, *ed-Dürrü 1-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr,* ter. Hasan Yıldız, Ocak Yay., İstanbul 2012.

----------, *Lubâbu'n-Nukûl Fî Esbâbi'n-Nuzûl*, Fatih Yay., ter. İbrahim Seyfi Oymalı, İstanbul tsz.

----------, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Merkezi'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Medîne, tsz.

Süleyman b. İbrahim el-Lâhim, *İnşirâhu's-Sudûr fî Tedebburi Sûrati'n-Nûr*, Riyad 2005.

Şa'râvî, Muhammed Mütevellâ, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, Ahbâru'l-Yevm Yay., Mısır 1991.

Şâtıbî, Ebu İshak İbrâhim b. Musa, *el-Muvâfakât fi Usûli'ş-Şeria*, tercüme Mehmet Erdoğan, İz yayınları,İstanbul, 1993.

Şener, Mehmet "Avret" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 4/126.

eş-Şenkîtî, Muhammed bin El-Muhtar, *Edvâu'l-Beyân*, Dâru Alem-i Fevâid, Cidde 2005.

Şevkânî, Kâdı Muhammed, *Fethü'l Kadir*, tah. Abdurrahman 'Umayr, Daru'l-Vefâ, Beyrut 2005.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *El-Mu'cemu'l-Evsat*, tah.. 'Ivezullah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995.

et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed ibn Cerîr, *Tarihi Teberî Tercemesi*, ter. Bilinmiyor, Can Kitabevi, Konya tsz.

----------, *Taberî Tefsiri*, Ter. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisâr Yay., İstanbul 1996.

Tantâvî, Muhammed Seyyid, *Tefsîru'l-Vasît*, Nahdatu mısır Yay., Kâhire 1998.

et-Tehânevî, Muhammed Ali, Kâşifu Istılâhâti'l-Funûni ve'l-Ulûm, tah. Rafîk el-Acem, Ali Dahrûc, Mektebetu Lübnân, Beyrût 1996.

Temizer, Aydın, "Arap Dilinde Tazmîn", *Marmara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi*, 39 (2010/2) ss. 81-96.

Tirmizî, Muhammed b. Îsâ, *el-Câmi'ul-Kebîr*, tah. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût 1996.

Topaloğlu, Bekir "Vâsi'" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* 42/547.

----------, "Habîr", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* 14/378.

----------, "Raûf", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 34/468.

----------, "Gafur" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* 13/286.

----------, "Hakîm", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 15/181.

----------, "Semi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 36/492.

----------, "Tevvab", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, ,41/48,

Toptaş, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerim Şifâ Tefsiri,* Cantaş Yay.İstanbul 1993.

Türkiye Çevre Eğitim Vakfı Eko Okullar Proğramı, *Su El Kitabı*, byy., tsz.

Uludağ, Süleyman, "İbret" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 21/367.

el-Useymîn, Muhammed Sâlih, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Müessesetu'ş-Şeyh Muhammed Sâlih el-Useymîn, Kasîm 2014.

Ülgen, Emrullah, "Nûr Sûresi 31. Ayete Geçen 'Ğayri Uli'l-İrbeti' İfadesi Bağlamında Muhanneslik Olgusu," *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 12, Yıl 2018/2, ss. 99-116.

el-Vâhidî, Ali b. Ahmed, *Esbâbu Nüzûli'l-Kurân*, tah. Kemâl Besyûnî Zağlûl, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1991.

el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd, *Kitâbu'l-Megâzî*, tah. Marsden Jones, Beyrut 1984.

Vehbi, Mehmet, *Büyük Kur'ân Tefsîri (Hulasatü'l-Beyan fi Tefsîri'l-Kur'an)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul tsz.

Yargıcı, Atilla, "Mekkî Ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Degerlendirilmesi," *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 4, 2004, Sayfa: 281 - 294.

Yaşaroğlu, Mehmet Kâmil "La'net" , *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* , 27/101.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Fâsık" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 12/205.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., Azim Dağıtım, İstanbul 1993.

Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Yay. İstanbul 1979.

Yenigün, Kasım, "*Harika Madde Su*", Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı 419 - 2002/3.

Yerinde, Âdem "Tayyib" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 40/196.

Yıldırım, Enbiya, "Mulâane Ayetlerinin Nüzûl Sebebi" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1 (Haziran 2001), ss. 191-198.

Yıldırım, Fatih, "Kur'ân'da Münafıkların Özellikleri," Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2008.

Yıldız, Mustafa, "Kur'ân-ı Kerîm'de Yağmur", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2009.

Yılmaz, Serkan, *Canlıları Sınıflandırılması*, byy. tsz.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseynî, *Tâcu'l-Arûs*, Tah. Ali Hilâlî, Matbaatu Hukûmeti Kuveyt, Kuveyt 2004.

ez-Zeccâc, İbrâhim b. es-Sirrî, *Me'âni'l-Kur'âni ve İ'râbuh*, tah. Abdulcelil Abdûh Şiblî, Âlemu'l-Kutub, Beyrût 1988.

ez-Zemahşerî, Mahmud ibn Ömer, *El-Keşşâf an Hakâikı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl*, tah. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Mektebetu'l-Ubeykan, Riyad 1998.

Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî Ulûm'il-Kur'ân*, tah. Muhammed ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru't-Turâs,1957, Kahire.

Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, ter. Ahmet Efe- Beşir Eryarsoy-Hasan Fehmi Ulus-Abdürrahim Ural-Yunus Vehbi Yavuz-Nurettin Yıldız, Feza Yayıncılık, İstanbul 1994.

----------, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, Risâle Yay. ter. Hamdi Arslan vd. ,İstanbul 2005.

Zurkânî, Abdulazim, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Fevvaz Ahmed Zumerli, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut,1995.

Al-Kaheel, Abduldaem, "Gökteki Dağlar," http://kaheel7.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=151:goekteki-dalar&catid=40:kuran-ve-suennetin-srlar&Itemid=60 (25.02.2020)

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, "İbadet ne demektir ve kaç kısma ayrılır," https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/126/ibadet-ne-demektir-ve-kac-kisma-ayrilir- (25.02.2020)

ÖZET

Fahriye Erdoğmuş, Kur'ân Bütünlüğünde Nûr Sûresiyle verilmek İstenen Mesajlar, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İdris Şengül.

Bu çalışma Nûr Sûresini, sûre konulu tefsîri çerçevesinde ele alıp, Kur'ân bütünlüğünde Nûr Sûresiyle verilmek istenen mesajları açıklamayı hedef edinmiştir. Çalışma bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi ve yöntemi ele alındıktan sonra çalışmanın kaynaklarına yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca tefsir tarihine kısa bir giriş yapılmış ve ardından çalışmanın usûlunde edinilen yöntem olması hasebiyle konulu tefsîr tanıtılmış, bu tefsir çeşidinden olan sûre bütünlüğüne odaklanan konulu tefsîr ele alınarak bu konuda yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Birinci bölümde sûre'nin isimlendirilmesi, âyetlerinin sayısı, nüzûl tarihi, fazîleti konularında Nûr Sûresi hakkında genel bilgiler verilmiş, Sûrenin önceki ve sonraki sûreler ile anlam ilişkisi incelenmiş, Kur'ân'da sadece bu sûreye has olan özellikler zikredilmiş, "Nûr" kelimesinin etimolojik tahlîli yapıldıktan sonra sûrenin muhtevâsı kısaca özetlenmiştir.

İkinci bölümde Nûr Sûresi klasik ve modern tefsir kaynaklarından da istifâde ederek âyet âyet incelenmiştir. Bu bölümde anlaşılması zor olan kelime ve kavramlara açıklık getirilmiş, bu açıklamalarda âyetlerin nüzûl sebepleri, hükümler ve âyetler arasındaki bağlantılar özlü bir şekilde ele alınmaya gayret edilmiştir.

Üçüncü bölümde Nûr Sûresi içindeki konular îmân, ahkâm ve ahlâk başlıkları altında bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümler altında ele alınan ayetler Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde değerlendirilerek Kur'an'ı Kur'ânla tefsir yöntemi uygulanmış, bu âyetlerle verilmek istenen mesajlar tesbir edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, Nûr Sûresi, Toplum, Âile, İffet.

ABSTRACT

Fahriye Erdoğmuş, The Messages which are Wanted to be Given by the Surah an-Noor in the Coherence of Qur'an, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. İdris Şengül.

This study aims to examine the Surah Noor (Chapter the Light) within the framework of the tafsir (commentary) based on Surah theme and explain the messages which are wanted to be given through the Surah Noor in the coherence of Qur'an. The study consists of an introduction and three main sections.

Introduction part has the subject, importance, methods and resources of the study. In this part, it is made a brief introduction to tafsir history and then the thematic tafsir based on Surah theme is introduced because of this method used in this study. Moreover, this type of tafsir which is focused on surah coherence is examined and the studies on this subject are included.

In the first section, it is given general information about naming, number of verses, date of revelation and virtue of the Surah Noor. Meaning relationship with the previous and the next surahs is examined, the only features that are unique to this surah in Qur'an is mentioned, etymological analysis of the word Noor is made and then the content of the surah is summarized briefly.

In the second section, the Surah Noor is examined word by word by using classic and modern tafsir resources as well. Words and concepts that are difficult to understand are clarified. In this clarification, reasons of revelation of verses, rules and the links among verses are analyzed fundamentally.

In the third section, the topics in the Surah Nur are divided into sections under the headings of faith, rules and morality. The verses under these sections are commented by using the method in which Qur'an is explained by Qur'an itself, in the coherence of Qur'an. Thus, the messages which are wanted to be given with these verses are endeavored to be determined.

Keywords: Qur'an, Surah an-Noor, Society, Family, Chastity.